

**BRONIOVSKI (*BRONIOWSKI*) POLŞAYA QARŞI
MƏHKƏMƏ İŞİ**

22 iyun 2004-cü il tarixli Məhkəmə qərarı

(Ərizə № 31443/96)

Broniovski Polşaya qarşı məhkəmə işində,
Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi, hakimlər:
cənab L. Vildhaber (*L. Wildhaber*), sədr;
cənab K.L. Rozakis (*C.L. Rozakis*);
cənab C.-P. Kosta (*J.-P. Costa*);
cənab G. Ress (*G. Ress*);
ser Nikolas Bratsa (*Nicolas Bratza*);
xanım E.Palm (*E. Palm*);
cənab L. Kafliş (*L. Caflisch*);
xanım V. Stracinska (*V. Strážincká*);
cənab V. Butkeviç (*V. Butkevych*);
cənab B. Zupançič (*B. ZUPANČIČ*);
cənab C. Hediqan (*J. Hedigan*);
cənab M. Pellonpyaya (*M. PELLONPÄÄ*);
cənab A.B. Baka (*A.B. Baka*);
cənab R. Maruste (*R. Maruste*);
cənab M. Uqrexelidze (*M. Ugrekhelidze*);
cənab S. Pavlovski (*S. Pavloschi*);
cənab L. Qarlitski (*L. Garlicki*);
habelə katib cənab P.C. Mahoneydən (*P.J. Mahoney*) ibarət
tərkipdə Böyük Palatada işə baxaraq,
15 oktyabr 2003-cü ildə və 26 may 2004-cü ildə qapalı
müşavirə keçirərək,
yuxarıda göstərilən sonuncu tarixdə qəbul edilmiş aşağıdakı
qərarı elan edir:

PROSEDUR

1. İş İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının («Konvensiya») keçmiş 25-ci maddəsi əsasında 12 mart 1996-cı ildə Polşa vətəndaşı cənab Yerci Broniovski (*Yerzy Broniowski*) («Ərizəçi») tərəfindən Avropa İnsan Hüquqları Komissiyasına («Komissiya») təqdim edilmiş Polşa Respublikasına qarşı 31443/96 sayılı ərizə vasitəsilə qaldırılmışdır. Öncə özünü Y.B. inisialları təqdim etmiş ərizəçi sonradan adının açıqlanmasına razılıq verdi.

2. Hüquqi yardım almış ərizəçini Krakovda vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olan cənab Z. Kikon (*Z. Cichon*) və Varşavada vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olan cənab V. Hermelinski (*W. Hermeliński*) təmsil edirdilər. Latviya Hökumətini («Hökumət») onun nümayəndələri: Xarici İşlər Nazirliyindən olan cənab K. Drcevitiski (*K. Drzewicki*), sonra isə həmin nazirlikdən olan C. Volasyeviç (*J. Wołasiiewicz*) təmsil edirdilər.

3. Ərizəçi konkret olaraq iddia etdi ki, «Buq çayının o tayındakı ərazilər» adlandırılan ərazilərdə yerləşən, ailəsinin tərk etməli olduğu mülkiyyətə görə onun kompensasiya almaq hüququnun təmin edilməməsi Konvensiyanın 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsini pozub.

4. Ərizə 1 noyabr 1998-ci ildə, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin qüvvəyə mindiyi tarixdə Məhkəməyə təqdim edildi (11 sayılı Protokolun 5-ci maddəsinin 2-ci bəndi).

5. Bundan sonra ərizə Dördüncü Seksiyaya təqdim edildi.

26 mart 2002-ci ildə həmin Seksiyanın hakimlər ser Nikolas Bratsa (sədr), cənab M. Pellonpyaya, xanım E. Palm, cənab Y. Makarçik (*J. Makarczyk*), xanım V. Stracinska, cənab R. Maruste, cənab S. Pavlovski, habelə katib cənab M. O'Boylndan (*M. O'Boyle*) ibarət Palatası öz yurisdiksiyasından Böyük Palatanın xeyrinə imtina etdi, tərəflərin heç biri bu imtinaya etiraz etmədi (Konvensiyanın 30-cu maddəsi və Məhkəmə Reqlamentinin 72-ci Qaydası). Həmin gün Palata qərara aldı ki,

Məhkəməyə verilən bütün analogi ərizələr Məhkəmənin Dördüncü Seksiyasına təqdim edilməli və Böyük Palata bu iş üzrə qərar çıxaranadək onların araşdırılması təxirə salınmalıdır.

6. Konvensiyanın 27-ci maddəsinin 2-ci və 3-cü bəndlərinin və Məhkəmə Reqlamentinin 24-cü Qaydasının müddəalarına uyğun olaraq Böyük Palatanın tərkibi müəyyən edildi.

7. Məhkəmə şikayətin qəbuledilənliyinə və mahiyyətinə dair dinləmədən sonra (54-cü Qaydanın 3-cü bəndi) 19 dekabr 2002-ci il tarixli qərarı ilə şikayəti qəbul olunan elan etdi.

8. Ərizəçi və Hökumət hər biri işin mahiyyəti üzrə yazılı izahatlarını təqdim etdilər. Bundan sonra tərəflər bir-birinin qeydlərinə yazılı cavab verdilər. Ərizəçi həmçinin əvəzin ədalətli ödənilməsinə dair tələblərini təqdim etdi və Hökumət həmin məsələ barədə ilkin qeydlərini bildirdi.

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

9. Ərizəçi cənab Yerci Broniovski Polşa vətəndaşıdır, 1944-cü ildə doğulub və Veliçkada (Malyopolska əyaləti, Polşa) yaşayır.

A. Tarixi məlumatlar

10. Müharibədən qabaqki Polşanın şərq əyalətləri «Sərhəd torpaqları» ("*Kresy*") adlandırılırdı (köhnə danışq dilində indi də belə adlandırılır). Onlar bugünkü Belarusun və Ukraynanın geniş ərazilərini və Vilnüs ətrafındakı əraziləri (indiki Litva) özündə ehtiva edirdi.

İkinci Dünya Müharibəsindən sonra şərq sərhədləri Buq çayı boyunca müəyyən edildikdən sonra (onun axarının mərkəzi hissəsi Kurzon xəttinin bir hissəsini təşkil etdi) «Buq çayının o tayındakı ərazilər» ("*ziemie zabużańskie*"). «Sərhəd torpaqları» adını aldı.

Bu bölgələr SSRİ tərəfindən 1939-cu ildə ələ keçirildi.

11. Polşa Milli Azadlıq Komitəsi (Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego – “PKWN”) ilə keçmiş sovet sosialist respublikaları Ukrayna (9 sentyabr 1949-cu ildə), Belarus (9 sentyabr 1949-cu ildə) və Litva (22 sentyabr 1949-cu ildə) arasında müqavilələr («respublika müqavilələri») (*umowy republikańskie*) bağlandıqdan sonra Polşa dövləti «Buq çayının o tayındakı ərazilərdən» «repatriasiya olunan»^{*} və oradakı mülkiyyətlərini tərk etməli olan şəxslərə kompensasiya ödəmək öhdəliyini üzərinə götürdü. Həmin mülkiyyət adətən «Buq çayının o tayındakı mülkiyyət» (*“mienie zabużańskie”*) adlandırılırdı.

12. Polşa Hökuməti hesabladı ki, 1944-cü ildən 1953-cü ilədək respublika müqavilələrinin müddəalarına əsasən 1.240.000-ə yaxın insan repatriasiya olunub. Şifahi dinləmədə tərəflər razılaşırdılar ki, köçürülmüş insanların böyük əksəriyyətinə repatriasiya nəticəsində itirdikləri mülkiyyətə görə kompensasiya verilib.

Bununla əlaqədar olaraq Hökumət həmçinin bildirdi ki, Polşa-Sovet dövlət sərhədinin delimitasiyası^{**} ilə bağlı Polşa öz ərazisinin 19,78%-ini itirib (baxmayaraq ki Oder-Nısa xəttinin şərqindəki keçmiş Almaniya torpaqları müttəfiqlər tərəfindən Polşaya «kompensasiya» qismində verilmişdi).

B. İşin halları

13. Tərəflərin təqdim etdiyi iş üzrə faktları aşağıdakı kimi qısaca ümumiləşdirmək olar:

1. 10 oktyabr 1994-cü ilə qədərki faktlar

^{*} «Repatriasiya» dedikdə öz ölkəsinə köçürülmə başa düşülür – *tərc.*

^{**} «Delimitasiya» dedikdə, sərhədlərin müəyyənləşdirilməsi başa düşülür – *tərc.*

14. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra ərizəçinin nənəsi Lvovdan (indi Lvov Ukraynanın tərkibindədir) repatriasiya olundu.

19 avqust 1947-ci ildə Krakovdakı Dövlət Repatriasiya İdarəsi (*Państwowy Urząd Repatriacyjny*) onun Lvovda daşınmaz əmlaka malik olduğunu və sözügedən əmlakın təxminən 400 kvadrat metr təşkil edən torpaq sahəsindən və ümumi sahəsi 260 kvadrat metr təşkil edən evdən ibarət olduğunu təsdiq edən şəhadətnamə verdi.

15. 11 iyun 1968-ci ildə Krakov Rayon Məhkəməsinin (*Sąd Rejonowy*) çıxardığı qərarda elan edilirdi ki, ərizəçinin anası özünün mərhum anasının* bütün mülkiyyətinin varisidir.

16. Bundan sonra tarixi məlum olmayan gündə ərizəçinin anası Veliçka merindən xahiş etdi ki, Dövlət Xəzinədarlığına məxsus torpaqdan «müddətsiz istifadə» hüququ (*prawo użytkowania wieczystego*) deyilən hüququ onun satın almasına icazə versin (aşağıda 66-cı bəndə bax).

17. 1980-ci ilin sentyabrında Krakov meriyasının eksperti ərizəçinin nənəsinin Lvovda tərk etdiyi mülkiyyətin dəyərini qiymətləndirən rəy verdi. Faktiki dəyər 1.494.560 köhnə Polşa zlotısı məbləğində qiymətləndirildi, dövlətdən kompensasiya qismində alınacaq məbləğ 532.260 zlotı dəyərində müəyyən edildi.

18. 25 mart 1981-ci ildə Veliçka meri Veliçkada yerləşən 467 kvadrat metr torpaq sahəsindən müddətsiz istifadə hüququnun ərizəçinin anası tərəfindən satın alınmasına icazə verən qərar çıxardı. Daimi istifadə hüququ üçün ödənilən haqq ildə 392 zlotı idi və ödəniş müddəti kimi ən azı qırx il, ən çoxu isə doxsan doqquz il müəyyən edildi. İstifadəyə görə haqqın ümumi məbləği 1980-ci ildə ekspert tərəfindən hesablanmış kompensasiya müqabilində 38.808 zlotıya bərabər idi (392 zlotı x 99 il).

* Yəni ərizəçinin nənəsinin – *tərc.*

2002-ci ildə Hökumətdən tapşırıq almış ekspert müəyyən etdi ki, bu əqdin dəyəri ərizəçinin ailəsinin almalı olduğu kompensasiyanın 2%-inə uyğundur (həmçinin aşağıda 35-ci bəndə bax).

19. 3 noyabr 1989-cu ildə ərizəçinin anası öldü. 29 dekabr 1990-cı ildə Krakov Rayon Məhkəməsi çıxardığı qərarla elan etdi ki, ərizəçi mərhum anasının bütün mülkiyyətinin varisidir.

20. 1992-ci ildə tarixi göstərilməyən gündə ərizəçi anasının 1981-ci ildə dövlətdən aldığı mülkiyyəti satdı.

21. 15 sentyabr 1992-ci ildə ərizəçi Krakov rayon icra hakimiyyətindən (*Urząd Rejonowy*) xahiş etdi ki, nənəsinin Lvovda tərk etdiyi mülkiyyətə görə kompensasiyanın qalan hissəsi ona verilsin. O, vurğuladı ki, mərhum anasının kompensasiya qismində aldığı mülkiyyətin dəyəri ilkin mülkiyyətin dəyərindən xeyli aşağı olub.

22. 16 iyun 1993-cü il tarixli məktubunda Krakov rayon icra hakimiyyətinin şəhər planlaşdırma şöbəsi ərizəçiyə məlumat verdi ki, onun tələbi müvafiq reyestrə R/74/92 nömrəsi ilə daxil edilib. Daha sonra, həmin məktubun bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilirdi:

«Biz sizə məlumat vermək istəyirik ki, hazırda sizin tələbinizi təmin etməyə imkan yoxdur. ... Torpaqların idarə olunması və məcburi özgəninkiləşdirilməsi haqqında 29 aprel 1985-ci il tarixli Qanunun (*Ustawa o gospodarce gruntami i wywłaszczeniu nieruchomości*) 81-ci maddəsi² Yerli özünüidarə haqqında 10 may 1990-cı il tarixli Qanunun qəbulundan sonra hər cür praktiki məqsədlər baxımından «ölü» normaya çevrilib. [Qanunun qəbulu] torpağın Dövlət Xəzinədarlığının Krakov şöbəsindən alınaraq Krakov bələdiyyəsinə verilməsi ilə nəticələnib. Nəticədə tətbiq edilə bilən normalara əsasən kompensasiya ödənilməsinə görə cavabdehlik daşıyan Krakov rayon icra hakimiyyətinin başçısı təqdim edilən tələbləri təmin etmək imkanına malik deyil. Yeni qanunvericilikdə kompensasiyanın başqa formasının nəzərdə

² Aşağıya – 46-cı bəndə bax

tutulacağı gözlənilir. Müvafiq surətdə, biz sizə məlumat verməliyik ki, repatriasiyaya məruz qalmış şəxslərin tələblərinə necə baxılacağı yeni qanunla müəyyən edildikdən sonra sizin tələbinizə baxılacaqdır».

23. 14 iyun 1994-cü ildə Krakov qubernatorunun idarəsi (*Urząd Wojewódzki*) ərizəçiyə məlumat verdi ki, Dövlət Xəzinədarlığında Buq çayının o tayındakı ərazilərdə tərk edilmiş mülkiyyətə görə kompensasiya verilməsi məqsədləri üçün torpaq yoxdur.

24. 12 avqust 1994-cü ildə ərizəçi Ali İnzibati Məhkəməyə (*Naczelny Sąd Administracyjny*) şikayət verərək iddia etdi ki, repatriasiya olunmuş şəxslərin tələbləri bağlı Hökumət heç bir hərəkət etməyib, yəni parlamentə heç bir qanunvericilik aktı təqdim etməyib. Eləcə də o, Dövlət Xəzinədarlığının istiqrazları formasında kompensasiya istədi.

2. 10 oktyabr 1994-cü ildən sonrakı faktlar

a) 19 dekabr 2002-ci ilədək, yəni Məhkəmənin ərizəni qəbul olunan elan etdiyi tarixədək baş vermiş hadisələr

25. 12 oktyabr 1994-cü ildə Ali İnzibati Məhkəmə ərizəçinin şikayətini rədd etdi. O, müəyyən etdi ki, dövlət orqanları tərəfindən heç bir hərəkətsizlik əlamətləri yoxdur, çünki «ərizəçinin Krakov rayon icra hakimiyyətindən və Krakov qubernatorunun idarəsindən cavabların alması bunun* əksini göstərir».

26. 31 avqust 1999-cu ildə Kabinetin 13 yanvar 1998-ci il tarixli Qərarının (aşağıda 51-52-ci bəndlərə də bax) qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar olaraq Krakov rayon icra hakimiyyəti ərizəçinin kompensasiyanın qalan hissəsinin verilməsi barədə 15 sentyabr 1992-ci il tarixli vəsatətini və işin müvafiq materiallarını Veliçka merinə (*Starosta*) göndərdi. Bu əsnada yerli icra

* Yəni hərəkətsizlik barədə ərizəçinin söylədiklərinin – *tərc.*

hakimiyyəti orqanlarının islahatlarından sonra keçmiş Krakov əyaləti (*Województwo Krakowskie*) genişləndirildi (Veliçka rayonu onun ərazisində yerləşirdi) və adı dəyişdirilərək «Malopolska əyaləti» (*Województwo Małopolskie*) adlandırıldı.

27. 11 aprel 2002-ci ildə Veliçka meri Koraqvitsada yerləşən mülkiyyətin Dövlət Xəzinədarlığı tərəfindən satışı üçün hərrac təşkil etdi. Hərracda 17 nəfər iştirak etdi, onların hamısı repatriasiya olunmuş şəxslər və ya onların varisləri idi. Ərizəçi hərracda iştirak etmədi.

28. Repatriasiya olunmuş şəxslərin adından hərəkət edən ombudsman (*Rzecznik Praw Obywatelskich*) 5 iyul 2002-ci ildə Konstitusiyanın 188-ci maddəsi ilə birlikdə götürülmüş 191-ci maddəsi əsasında Konstitusiya Məhkəməsinə (*Trybunał Konstytucyjny*) ərizə təqdim edərək xahiş etdi ki, onların hüquqlarını məhdudlaşdıran hüquq normaları konstitusiyaya zidd elan olunsun (həmçinin aşağıda 50, 55, 60 və 70-71-ci bəndlərə bax).

b) 19 dekabr 2002-ci ildə və ondan sonra baş vermiş hadisələr

29. 19 dekabr 2002-ci ildə Konstitusiya Məhkəməsi ombudsmanın ərizəsini dinlədi və təmin etdi (həmçinin aşağıda 79-87-ci bəndlərə bax). Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı 8 yanvar 2003-cü ildən qüvvəyə mindi.

30. 8 yanvar 2003-cü ildə Hərbi Mülkiyyət Agentliyi kommünike qəbul etdi, həmin sənəd onun İnternet saytında yerləşdirildi; onun bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilirdi:

«Konstitusiya Məhkəməsi 19 dekabr 2002-ci il tarixli qərarında elan etdi ki, «Buq çayı» tələblərinin Hərbi Mülkiyyət Agentliyi və digərləri tərəfindən təmin edilməsinə dair müddəalar konstitusiyaya ziddir.

Lakin məhkəmənin qərarının yerinə yetirilməsi tələb edir ki, Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanuna, Dövlət Xəzinədarlığının və Hərbi Mülkiyyət Agentliyinin

mülkiyyətinin müəyyən hissələrinin idarə olunması haqqında 30 may 1996-cı il tarixli Qanuna, eləcə də 2001-2006-cı illərdə Polşa ordusunun yenidən qurulması, texniki modernizasiyası və maliyyələşdirilməsi haqqında 1997-ci il tarixli Qanuna düzəlişlər edilsin.

Eləcə də «Buq çayı» tələbləri təmin edildikdən sonra Agentliyin əldə etdiyi gəlirlə bağlı hüquqi şəxslərdən tutulan gəlir vergisi haqqında 15 fevral 1995-ci il tarixli Qanuna düzəlişlər edilməsi zəruridir.

Belə olan halda Hərbi Mülkiyyət Agentliyi mövcud qanunvericiliyə düzəlişlər edildikdən sonra daşınmaz əmlakı satmaq üçün hərraclar təşkil edə bilər.

Hərraclar barədə mətbuatda ... və [Agentliyin] İnternet saytında elan veriləcəkdir».

Agentliyin İnternet saytında verilən məlumata əsasən, 2002-ci ildə onun ixtiyarında iki kateqoriyaya aid mülkiyyət idi. Birincisi daşınmaz mülkiyyət idi ki, hansı hərbi məqsədlər üçün daha ondan istifadə edilmirdi və adətən hərraclarda satılırdı. O, 13.800 hektar torpaq sahəsindən və ümumi sahəsi 1.770.000 kvadrat metr olan 4.500 binadan ibarət idi. Bu mülkiyyətə hərbi aeroportlar, sınaq təlimləri üçün torpaqlar, atıcılıq tirləri, xəstəxanalar, kazarmalar, ofislər, sağlamlıq və idman mərkəzləri, sosial və mədəni fəaliyyətlər üçün nəzərdə tutulan binalar və müxtəlif növ digər tikililər (yanacaq stansiyaları, emalatxanalar, anbarlar və s.). İkinci kateqoriya ordu tərəfindən yalnız müvəqqəti olaraq istifadə edilməyən mülkiyyət idi. O, O, 650 hektar torpaq sahəsindən və ümumi sahəsi 100.000 kvadrat metr olan binalardan ibarət idi.

31. Həmin vaxt Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Resurslarını (*Zasoby Własności Rolnej Skarbu Państwa*) idarə edən Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Agentliyi (*Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa*) (həmçinin aşağıda 91-ci bəndə bax) 8 yanvar 2003-cü ildə analoji

kommünike qəbul etdi, həmin sənəd onun rəsmi İnternet saytıda yerləşdirildi;³ orada deyilirdi:

«Konstitusiya Məhkəməsinin «Buq çayı» mülkiyyətinə görə kompensasiyanı tənzimləyən normaların konstitusiyaya uyğunluğu məsələsinə aid 19 dekabr 2002-ci il tarixli qərarı 8 yanvar 2003-cü ildə qüvvəyə mindi.

Məhkəmənin qərarının nəticəsi olaraq, torpaqların idarə olunması haqqında normalara düzəlişlər etmək zəruridir. Qərarın özlüyündə yeni hüquqi rejim yaratmır və dövlət sərhədindən kənarda tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin Dövlət Xəzinədarlığının kənd təsərrüfatı mülkiyyətinin qiyməti müqabilində kompensasiya edilməsi üçün əsas təşkil edə bilməz. Buna görə də, bu məsələ ilə bağlı prinsiplər, şərtlər və prosedurlar müəyyən edilməlidir. Belə tədbirlər Mənzil və Şəhərsalma İdarəsi və Maliyyə Nazirliyi tərəfindən artıq görüldü.

Belə olan halda bu Agentlik, kənd təsərrüfatı təyinatlı kiçik torpaq sahələri istisna olmaqla, öz resursları arasında olan daşınmaz əmlakın satışı üçün hərracları təşkil etməkdən vaz keçəcəkdir.

Agentliyin qərarı «Buq çayı» iddiaçılarının tələblərini bütün iddiaçılarla eyni şərtlərlə təmin etmək tələbatından irəli gəlir».

32. 2003-cü ilin sonuna qədər yuxarıda adı çəkilən agentliklərin heç biri hərracları bərpa etmədi. Bu qərar qəbul edilən tarixdə Hərbi Mülkiyyət Agentliyinin İnternet saytıda hərracların dayandırılması haqqında 8 yanvar 2003-cü il tarixli kommünike (heç bir dəyişiklik edilmədən) hələ də qalmaqda idi.

2 fevral 2004-cü ildə, «Buq çayı iddiaları» haqqında yeni qanunvericiliyin (aşağıda 114-119-cu bəndlərə bax) qüvvəyə minməsindən iki gün sonra Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Agentliyi (*Agencja Nieruchomości Rolnych*) (o, bu əsnada hüquqi varis qismində Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Agentliyini əvəz etmişdi) (aşağıda 91-ci bəndə bax) 8 yanvar 2003-cü il tarixli kommünikenini öz İnternet saytından çıxardı və

³ www.anr.gov.pl.

sayta “Buq çayı iddialarını” irəli sürən şəxslər üçün məlumat» (*“Informacja dla zabużan”*) başlıqlı elan əlavə etdi, elanda yeni qanunun necə işləyəcəyinə dair ətraflı izahat verilirdi.

33. Bu əsnada 2003-cü ilin yazında və yayında «Buq çayı iddialarını» həll etmək məqsədi daşıyan qanun layihəsinin (*roszczenia zabużańskie*) hazırlanması prosesində (bundan sonra «Hökumətin qanun layihəsi») (aşağıda 111-113-cü bəndlərə bax) Hökumət iddiaçıların sayını və tələblərin dəyərini hesabladı. Hökumətin məlumatına görə, 4.120 qeydiyyatata alınmış tələb vardı, bunlardan 3.910-u yoxlanılmış və qanunun şərtlərinə cavab verən hesab edilmişdi. Qeydiyyatata alınmış tələblər yeni Polşa zlotısı ilə 3 milyard dəyərində qiymətləndirilmişdi. Həmçinin 82.740 yoxlanılmamış tələb vardı ki, onlar hələ qeydiyyatata alınmalı idi, bunlardan 74.470-inin qeydiyyatata alınacağı ehtimal olunurdu. Yoxlanılmayan tələblərin gözlənilən dəyəri 10,45 milyard zlotı idi. Kompensasiya almaq hüququna malik olan şəxslərin gözlənilən ümumi sayı 78.380 nəfər idi. Hökumətin qanun layihəsinin parlamentdə müzakirəsi (parlamentdəki debatlar Polşa mediasında geniş müzakirə olundu) davam etdikcə «Buq çayı iddialarının» sayı artmağa başladı, çünki yeni tələblərin çoxu qeydiyyatata alınırdı.

34. Hökumətin, konkret olaraq Maliyyə Nazirliyinin (*Ministerstwo Skarbu Państwa*) və İnfrastruktur Nazirliyinin (*Ministerstwo Infrastruktury*) indiyədək hazırladıqları statistik hesabatlarda «Buq çayı iddiaçılarının» neçəsinin indiyədək kompensasiya alması və kompensasiyanı tam, yoxsa qismən alması, habelə neçəsinin ümumiyyətlə heç bir kompensasiya almaması məsələsinə toxunulmayıb.

«Buq çayı iddialarının» qeydiyyatının aparılması fikri Hökumətin qanun layihəsinin hazırlanmasının gedişində meydana çıxdı və həmin qeydiyyatın gələcəkdə də aparılması qərara alındı. Bununla belə, müvafiq məlumatların toplanmasına ehtiyac olması artıq 2002-ci ilin iyulunda infrastruktur naziri tərəfindən dərk

edilmişdi,⁴ bu, parlament üzvü C.D.-nin sualına, yəni həmin deputatın sözləri ilə desək, «İkinci Dünya Müharibəsindən sonra şərq sərhədlərinin o tayındakı daşınmaz mülkiyyətlərini tərk etmiş şəxslər qarşısında Polşa dövlətinin öhdəliklərinin birdəfəlik yerinə yetirilməsi» ilə bağlı suala həmin nazirin cavabından görünürdü. Həmin cavabda nazir bildirmişdi:

«Təmin edilməyən tələblərin sayı ilə bağlı sualın cavabında demək lazımdır ki, Kabinetin müvafiq idarəsinin (Urząd Rady Ministrów) 1990-cı illərin əvvəlindəki hesablamalarına görə onların [yəni belə tələblərin] sayı 90.000-ə yaxın olub. Hazırda belə hesablama aparmaq çox çətindir. ... Praktiki olaraq [«Buq çayı iddiaçıların»] hər bir hüquqi varisi tərk edilmiş mülkiyyətdəki pay [hüququnu təsdiq edən] şəhadətnamə ala bilərdi və indi də müvafiq qərarın çıxarılmasına nail ola bilər. Təmin edilən və edilməyən tələblərin sayı hesablanarkən hansı meyardan istifadə edilməlidir? Bu meyar bir mülkiyyətçinin (miras qoyanın) tərk etdiyi bir mülkiyyətlə bağlı verilən ərizələrin, o cümlədən hüquqi varislərin verdiyi [bəzi] ərizələrin sayından ibarət olmalıdır, yoxsa dövlət sərhədlərinin o tayında tərk edilmiş mülkiyyətlərin sayından?

Kompensasiya hüququ təmin edilmiş şəxslərin sayını hesablamaq da çətindir, xüsusən ona görə ki, bu hüququ bütün ölkə üzrə araşdırmaq lazım gələ bilər və çox vaxt elə olur ki, müxtəlif əyalətlərdə məsələnin tam həllinə qədər kompensasiya hüququ qismən təmin edilmiş olur. Bu vəziyyət kompensasiya hüququ olan şəxslərin öz hüquqlarından sui-istifadə etmələrinə şərait yaradır, qubernatorlar və merlər bu fakt barədə bizə məlumat veriblər. Müvafiq surətdə, onlar hesab edirlər ki, ... mülkiyyətin kompensasiyası ... hüququnu təsdiq etmək üçün verilmiş şəhadətnamələrin ... qeydiyyatı aparılmalıdır. Lakin iddiaçılara [mülkiyyətin kompensasiyası] hüququnu verən

⁴ İnfrastruktur Nazirliyinin 12 iyul 2002-ci il tarixli cavabı; həmin cavabı Polşa Parlamentinin İnternet saytında tapmaq olar: www.sejm.gov.pl.

şəhadətnamə və qərarların qeydiyyatı üzrə hər hansı ayrıca, tam bir sistem hazırda yoxdur.

Müvafiq surətdə, deputatın sualına, yəni «Buq çayı iddialarının» necə təmin edilməli olduğu barədə və məsələnin mümkün hüquqi həlli barədə suala cavab təmin edilməyən tələblərin miqdarı haqqında etibarlı informasiyadan asılıdır. Əgər həmin miqdarın çox olduğu və tətbiq edilə bilən qanun əsasında bütün tələblərin təmin edilməsinin mümkün olmadığı aşkara çıxarsa, məsələnin qanunvericilik yolu ilə başqa həlli tapılmalıdır, hər halda, dövlətin iqtisadi və maliyyə problemlərini nəzərə alsaq, həmin həll xüsusilə çətin olacaq.

35. 12 iyun 2003-cü ildə Hökumət ondan tapşırıq almış ekspert-qiymətləndiricinin hazırladığı qiymətləndirmə rəyini təqdim etdi. Rəy 14 iyun 2002-ci ildə tərtib edilmişdi. Ərizəçinin nənəsinin tərk etməli olduğu mülkiyyətin dəyəri 390.000 zlotı məbləğində qiymətləndirilmişdi. Ekspert bildirirdi ki, ərizəçinin ailəsi indiyədək ona çatası kompensasiya məbləğinin 2%-ini almışdır.

36. 28 oktyabr 2003-cü ildə Velička meri Malopolska əyalətində – Koraqvitsa və Napolomitsədə yerləşən mülkiyyətin hərracını təşkil etdi, həmin mülkiyyət Dövlət Xəzinədarlığı tərəfindən satılırdı. Başlangıç qiymətləri, müvafiq surətdə, 150.000 və 48.000 zlotı idi. Hərracda bir neçə «Buq çayı iddiaçısı» iştirak edirdi. Birinci mülkiyyət 900.000 zlotıya, ikinci mülkiyyət isə 425.000 zlotıya satıldı. Ərizəçi bu hərraclarda iştirak etmədi.

37. 30 yanvar 2004-cü ildə Polşa dövlətinin hazırkı sərhədlərinin o tayında tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin dövlət mülkiyyətinin qiyməti müqabilində və ya müddətsiz istifadə hüququ üçün haqqın ödənilməsi müqabilində kompensasiyası haqqında 12 dekabr 2003-cü il tarixli Qanun (*Ustawa o zaliczaniu na poczet ceny sprzedaży albo opłat z tytułu użytkowania wieczystego nieruchomości Skarbu Państwa wartości nieruchomości pozostawionych poza obecnymi granicami*

Państwa Polskiego) («dekabr 2003-cü il tarixli Qanun») vasitəsilə dövlətin əvvəlki qanunlar əsasında kompensasiya qismində ərizəçi kimi müəyyən mülkiyyət almış şəxslər qarşısında öhdəlikləri yerinə yetirilmiş sayıldı (aşağıda 116-cı bəndə bax).

38. 30 yanvar 2004-cü ildə «Vətəndaş platforması» (*Platforma Obywatelska*) adlı müxalifət partiyasından olan 51 parlament üzvü Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət edərək dekabr 2003-cü il tarixli Qanunun bir neçə müddəasına etiraz etdi (aşağıda 120-ci bəndə bax).

C. Müvafiq daxili qanunvericilik və praktika

1. *Repatriasiya olunmuş şəxslərə kompensasiya ödənilməsi barədə beynəlxalq müqavilə öhdəliyinə əməl olunması*

39. Respublika müqavilələrinin (həmçinin yuxarıda 11-ci bəndə bax) hər biri oxşar üsulla tərtib edilmişdi. Hər bir müqavilənin 3-cü maddəsində köçürülmə anında repatriasiya olunmuş şəxslərin özləri ilə götürə biləcəyi mülkiyyətin növü və məbləği barədə və onların tərk etməli olduqları mülkiyyətin dəyərini onlara qaytarmaq öhdəliyinin Müqavilə Tərəflərinin üzərinə qoyulması barədə normalar nəzərdə tutulmuşdu.

40. Polşa vətəndaşlarının Ukrayna Sovet Sosialist Respublikası ərazisindən və Ukrayna əhalisinin Polşa ərazisindən köçürülməsi haqqında Polşa Milli Azadlıq Komitəsi və Ukrayna Sovet Sosialist Respublikası Hökuməti arasındakı 9 sentyabr 1944-cü il tarixli müqavilənin (*Układ pomiędzy Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego a Rządem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Rad dotyczący ewakuacji obywateli polskich z terytorium U.S.R.R. i ludności i ukraińskiej z terytorium Polski*) («müvafiq Respublika müqaviləsi») 3-cü maddəsinin bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilirdi:

«2. Köçürülən şəxslərin özləri ilə, ümumi çəkisi hər ailəyə 2 tonadək olmaqla, ayaqqabı, dəyişəklər, yataq ləvazimatları, ərzaq,

ev əşyaları, qoşqu ləvazimatları, kənd təsərrüfatı əşyaları dəsti, habelə evdə və kənd təsərrüfatında işlədilən digər əşyalar, eləcə də köçürülən ev təsərrüfatına məxsus istənilən mal-qara və ev quşları götürmələrinə icazə verilməlidir.

3. Xüsusi peşələri olan şəxslər, məsələn, fəhlələr, sənətkarlar, həkimlər, rəssamlar və alimlər peşə fəaliyyətlərini həyata keçirmək üçün onlara lazım olan əşyaları götürmək hüququna malik olmalıdırlar.

4. Köçürülmə zamanı aşağıdakıları götürmək olmaz:

a) maksimum məbləği adambaşına 1.000 zlotıya bərabər olan Polşa banknotları və ya maksimum məbləği adambaşına 1.000 rubla bərabər olan Sovet pulları istisna olmaqla, istənilən növ nağd pul, banknotlar, qızıl və gümüş pul;

b) külçə, toz və ya qırıntı formasında qızıl və platin;

c) emal olunmamış formada qiymətli daşlar;

d) kolleksiya formasında, yaxud hətta ayrıca əşya formasında olmasından asılı olmayaraq, istənilən incəsənət əsərləri və əntiq əşyalar (əgər onlar köçürülən şəxsin ailə mülkiyyətinə aid deyilsə);

e) odlu silahlar (ov tüfəngləri istisna olmaqla) və hərbi ləvazimatlar;

f) fotosəkillər (şəxsi fotosəkillər istisna olmaqla), sxemlər və xəritələr;

g) avtomobillər və motosikllər;

h) dəmiryol və ya avtomobil nəqliyyatı vasitəsilə daşınmalı olan mebel (müharibənin doğurduğu nəqliyyat problemləri ilə əlaqədar olaraq).

...

6. Köçürülmə zamanı tərk edilən daşınar əmlakın, eləcə də daşınmaz mülkiyyətin dəyəri, Polşa dövlətində və Ukrayna Sovet Sosialist Respublikasında bu cür hallarda tətbiq edilə bilən qanunlara uyğun olaraq, sığorta qiymətləri əsasında köçürülən şəxsə qaytarılmalıdır. Sığorta qiyməti olmadıqda, daşınar və daşınmaz mülkiyyətin dəyəri Tərəflərin səlahiyyətli təmsilçiləri və

nümayəndələri tərəfindən qiymətləndirilməlidir. Müqavilə Tərəfləri köçürülmə nəticəsində boşaldılan şəhər və kənd evlərinin həmin yerə köçürülən şəxslərin ixtiyarına üstünlük qaydasında verilməsini təmin etməyi öhdələrinə götürürlər».

41. 21 iyul 1952-ci ildə Polşa Respublikasının Hökuməti və Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının, Ukrayna Sovet Sosialist Respublikasının, Belarus Sovet Sosialist Respublikasının və Litva Sovet Sosialist Respublikasının Hökumətləri əhali qruplarının köçürülməsi və Polşa-Sovet dövlət sərhədinin delimitasiyası ilə bağlı hesablaşmaların qarşılıqlı surətdə nizama salınması barədə müqavilə (*Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej, z jednej strony i Rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, Rządem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, Rządem Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej i Rządem Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, z drugiej strony, o wzajemnych rozliczeniach, wynikłych w związku z ewakuacją ludności i delimitacją polsko-radzieckiej granicy państwowej*) ("the 1952 Pact") («1952-ci il Paktı») bağladılar.

1952-ci il Paktının 2-ci maddəsində deyilirdi:

«Polşa-Sovet dövlət sərhədinin delimitasiyası ilə əlaqədar olaraq köçürülən və yenidən məskunlaşdırılan şəxslər tərəfindən Polşa Respublikasının və SSRİ-nin ərazilərində tərk edilən daşınar və daşınmaz mülkiyyət, kənd təsərrüfatı məhsulları və toxumlar üçün hesablaşmaların qarşılıqlı surətdə tam və qəti nizama salınması məqsədilə, Polşa Respublikasının Hökuməti SSRİ-yə 76 (yetmiş altı) milyon rubl ödəməyi öhdəsinə götürür».

42. 1946-cı ildən bu günədək Polşa qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuşdur ki, Buq çayının o tayındakı ərazilərdən repatriasiya olunmuş şəxslər İkinci Dünya Müharibəsi nəticəsində tərk etdikləri mülkiyyətin dəyərinin ya müddətsiz istifadə hüququ üçün haqq ödənilməsi müqabilində, ya da Dövlət Xəzinədarlığından alınan daşınmaz mülkiyyətin qiyməti müqabilində kompensasiya edilməsi hüququna malikdirlər.

43. Bu müddəa Yenidən əldə edilən ərazilərdə və keçmiş azad şəhər statuslu Qdanskda qeyri-kənd təsərrüfatı mülkiyyətinin dövlət tərəfindən verilməsi haqqında 6 dekabr 1946-cı il tarixli Fərmandan (*Dekret o przekazaniu przez Państwo mienia nierolniczego na obszarze Ziem Odzyskanych i b. Wolnego Miasta Gdańska*) başlayaraq bir neçə qanunda təkrar olunmuşdur.

«Yenidən əldə edilən ərazilər» (*“Ziemie Odzyskane”*) adlandırılan ərazilər Oder-Nısa xəttindən şərqdəki keçmiş Almaniya əraziləri idi, həmin ərazilər keçmiş SSRİ tərəfindən alınmış «Buq çayının o tayındakı ərazilərin» kompensasiyası qismində (Stalinin təklifi əsasında) qalib müttəfiqlər tərəfindən Polşaya verilmişdi.

Həmin vaxt hakimiyyət orqanları tərəfindən aparılan siyasətə əsasən, «yenidən əldə edilən ərazilər» və Qdansk almanların oradan çıxmasından sonra «Buq çayının o tayından», yəni Kurzon xəttinin o tayındakı ərazilərdən «repatriasiya olunmuş» Polşa vətəndaşlarının məskunlaşması üçün nəzərdə tutulmuşdu. Repatriasiya olunmuş şəxslər torpaq sahələrini satın almaqda üstünlük hüququna malik idilər.

44. Sonrakı fərmanlar və qanunlar 1952-ci illə 1991-ci il arasında qəbul edilmişdi.

Lakin 1990-cı illərdə hakimiyyət orqanları mülkiyyətin kompensasiyasının bütün formalarına aid, o cümlədən repatriasiya olunmuş şəxslərin mülkiyyətlə bağlı kompensasiya tələblərinə aid ayrıca qanunun qəbul edilməsinin mümkünlüyünü nəzərdən keçirməyə başladılar (aşağıda 62-65-ci bəndlərə bax).

45. Son nəticədə 30 yanvar 2004-cü ildə yalnız «Buq çayı iddiaları» ilə əlaqədar olan qanun (Dekabr 2003-cü il tarixli Qanun) qüvvəyə mindi (həmçinin yuxarıda 37-ci bəndə və aşağıda 114-119-cu bəndlərə bax).

2. *Torpaqların idarə olunması və məcburi özgəninkiləşdirilməsi haqqında 29 aprel 1985-ci il tarixli Qanun və onunla bağlı qərar*

a) 1985-ci il tarixli Qanun

46. 29 aprel 1985-ci ildən 1 yanvar 1998-ci ilədək Dövlət Xəzinədarlığının və bələdiyyələrin torpaqlarının idarə olunmasını tənzimləyən normalar Torpaqların idarə olunması və məcburi özgəninkiləşdirilməsi haqqında 29 aprel 1985-ci il tarixli Qanunda («Torpaqların idarə olunması haqqında 1985-ci il tarixli Qanun») nəzərdə tutulmuşdu.

Həmin Qanunun 81-ci maddəsi «Buq çayının o tayındakı ərazilərdə» tərk edilmiş mülkiyyətə görə kompensasiya hüququna aid idi. Həmin maddənin 10 oktyabr 1994-cü ildən 31 dekabr 1997-ci ilədək tətbiq edilən versiyasının bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilirdi:

«1. 1939-cu ildə başlanmış müharibə ilə əlaqədar olaraq hazırda Polşa dövlətinə məxsus olmayan ərazilərdə daşınmaz mülkiyyətini tərk edən və xaricdə tərk etdikləri mülkiyyətə görə dövlətin bağladığı beynəlxalq müqavilələr vasitəsilə kompensasiya almalı olan şəxslər tərk etdikləri daşınmaz mülkiyyətin dəyərinin ya torpaqdan müddətsiz istifadə hüququ üçün haqq ödənilməsi müqabilində, ya da tikinti üçün ayrılan torpağın və oradakı hər hansı binaların, tikililərin və ya daşınmaz əmlakın qiyməti müqabilində kompensasiya edilməsi hüququna malikdirlər.

...

4. Xaricdə tərk edilmiş daşınmaz mülkiyyətin sahibi öldükdə, 1-ci bənddə qeyd edilən hüquq onun bütün qanuni varislərinə birgə keçir və ya kompensasiya hüququ olan şəxslərin təyin etdikləri bir [varisə] keçir.

5. Xaricdə tərk edilmiş daşınmaz mülkiyyətə görə 1-ci bənddə müəyyən edilən kompensasiya onu almaq hüququna malik olan şəxsin ərizəsi əsasında həyata keçirilir...».

b) 1985-ci il tarixli Qərar

47. Ətraflı qaydalar Xaricdə tərk edilmiş daşınmaz mülkiyyətin dəyərinin ya torpaqdan müddətsiz istifadə hüququ üçün haqq ödənilməsi müqabilində, ya da tikinti üçün ayrılan torpağın və oradakı tikililərin qiyməti müqabilində kompensasiya edilməsi haqqında Kabinetin 16 sentyabr 1985-ci il tarixli Qərarında (*Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie zaliczania wartości mienia nieruchomości pozostawionego za granicą na poczet opłat za użytkowanie wieczyste lub na pokrycie ceny sprzedaży działki budowlanej i położonych na niej budynków*) («1985-ci il tarixli Qərar») nəzərdə tutulmuşdur (müvafiq düzəlişlərlə).

1985-ci il tarixli Qərarın 3-cü bəndinin bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilirdi:

«Əgər [xaricdə tərk edilmiş] mülkiyyətin dəyəri satılmış mülkiyyətin qiymətindən artıqdırsa, ... həmin artıq məbləğ müddətsiz istifadə hüququ üçün haqqın ödənilməsi müqabilində, yaxud sənaye və ya kommersiya təyinatlı torpaq sahəsinin və oradakı istənilən kommersiya və ya kiçik biznes müəssisələrinin, emalatxana və ya atelye kimi istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulan tikililərin, bağ evlərinin və ya qarayların qiyməti müqabilində kompensasiya oluna bilər».

5-ci bənddə nəzərdə tutulur ki, birinci instansiya qismində şəhər və kənd yerlərində planlaşdırma məsələlərinə baxmaq səlahiyyətinə malik olan yerli dövlət idarəçiliyi orqanı xaricdə tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin kompensasiya olunması haqqında qərarlar çıxarmalıdır. 6-cı bənddə belə mülkiyyətin qiymətləndirilməsinə dair ətraflı qaydalar nəzərdə tutulmuşdur.

3. Torpaqların idarə olunması haqqında 21 avqust 1997-ci il tarixli Qanun və onunla bağlı qərar

a) Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanun

48. 1 yanvar 1998-ci ildə Torpaqların idarə olunması haqqında 1985-ci il tarixli Qanun ləğv olundu və Torpaqların idarə olunması haqqında 21 avqust 1997-ci il tarixli Qanun (*Ustawa o gospodarce nieruchomościami*) («Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanun») qüvvəyə mindi.

Repatriasiya olunmuş şəxslərə kompensasiya verilməsi öhdəliyi 212-ci maddədə⁵ nəzərdə tutulmuşdu, onun şərtləri ləğv olunmuş 1985-ci il tarixli Qanunun 81-ci maddəsinin şərtlərinə oxşar idi. 212-ci maddənin bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilirdi:

«1. 1939-cu ildə başlanmış müharibə ilə əlaqədar olaraq hazırda Polşa dövlətinə məxsus olmayan ərazilərdə daşınmaz mülkiyyətini tərk edən və xaricdə tərk etdikləri mülkiyyətə görə dövlətin bağladığı beynəlxalq müqavilələr vasitəsilə kompensasiya almalı olan şəxslər tərk etdikləri daşınmaz mülkiyyətin dəyərinin ya torpaqdan müddətsiz istifadə hüququ üçün haqq ödənilməsi müqabilində, ya da tikinti üçün ayrılan torpağın və oradakı dövlət mülkiyyətində olan bina və tikililərin qiyməti müqabilində kompensasiya edilməsi hüququna malikdirlər.

2. Əgər [xaricdə] tərk edilmiş mülkiyyətin dəyəri 1-ci bənddə qeyd edilən ekvivalent kompensasiya yolu ilə əldə edilmiş daşınmaz mülkiyyətin qiymətindən artıqdırsa, ... həmin artıq məbləğ müddətsiz istifadə hüququ üçün haqqın ödənilməsi müqabilində, yaxud kommersiya məqsədləri üçün və ya atelye, bağ evi və ya qaraj kimi istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulan tikililərin, yaxud yuxarıda qeyd edilən hər hansı məqsədlər üçün nəzərdə tutulan torpaq sahəsinin qiyməti müqabilində kompensasiya oluna bilər».

...

⁵ Bu maddə dekabr 2003-cü il tarixli Qanunun 14-cü maddəsinin qəbul edilməsi vasitəsilə 30 yanvar 2004-cü ildə ləğv olundu (həmçinin aşağıda 118-ci bəndə bax).

4. 1-ci bənddə qeyd edilən daşınmaz mülkiyyətin dəyərinin kompensasiyası sözügedən mülkiyyətin sahibinin və ya onun göstərdiyi qanuni varisin xeyrinə həyata keçirilir.

5. Xaricdə tərk edilmiş daşınmaz mülkiyyətin sahibi öldükdə, 1-ci bənddə qeyd edilən hüquq onun bütün qanuni varislərinə birgə keçir və ya kompensasiya hüququ olan şəxslərin təyin etdikləri bir [varisə] keçir».

49. Bununla belə, 213-cü maddədə deyilirdi:

«Bu Qanunun 204-212-ci maddələri Dövlət Xəzinədarlığına məxsus olan Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Resurslarına şamil olunmur, bu şərtlə ki, həmin resursların idarə olunmasına aid müddələrdə başqa hal nəzərdə tutulmasın.

50. 5 iyul 2002-ci ildə ombudsman Torpaqların idarə olunması haqqında 21 avqust 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsinin 1-ci bəndinin və 213-cü maddəsinin konstitusiyaya uyğunluğu məsələsini Konstitusiya Məhkəməsi qarşısında qaldırdı (həmçinin yuxarıda 28-ci bəndə və aşağıda 55, 60 və 70-71-ci bəndlərə bax).

b) 1998-ci il tarixli Qərar

51. Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsinin icrası proseduru Xaricdə tərk edilmiş daşınmaz mülkiyyətin dəyərinin daşınmaz əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun qiyməti müqabilində və ya müddətsiz istifadə hüququ üçün haqqın ödənilməsi müqabilində kompensasiya edilməsi proseduru və belə mülkiyyətin dəyərinin qiymətləndirilməsi metodları haqqında Kabinetin 13 yanvar 1998-ci il tarixli Qərarında (*Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie sposobu zaliczania wartości nieruchomości pozostawionych za granicą na pokrycie ceny sprzedaży nieruchomości lub opłat za użytkowanie wieczyste oraz sposobu ustalania wartości tych nieruchomości*) («1998-ci il tarixli Qərar») nəzərdə tutulmuşdur (müvafiq düzəlişlərlə).

52. 1998-ci il tarixli Qərarın 4-cü bəndinin 1-ci yarımbəndində nəzərdə tutulurdu ki, sözügedən kompensasiya onu almaq hüququ olan şəxsin ərizəsi əsasında həyata keçirilməlidir. Ərizə həmin şəxsin yaşadığı rayonun merinə verilməlidir. Mer repatriasiya olunmuş şəxslərin təqdim etdikləri tələblərin qeydiyyatını aparmalıdır.

5-ci bəndin 1-ci yarımbəndinə əsasən, mer 30 gün ərzində xaricdə tərk edilmiş daşınmaz mülkiyyətin qiymətini müəyyən edən qərar çıxarmalıdır. Repatriasiya olunmuş şəxslərin təqdim etdikləri tələblərə baxılmasına görə cavabdehlik daşıyan hakimiyyət orqanları həmin qərarın çıxarılmasından sonra kompensasiya verilməsindən imtina edə bilməzlər (6-cı bənd).

Praktiki olaraq, kompensasiya qismində verilmiş əmlak üzərində mülkiyyət hüququnun və ya müddətsiz istifadə hüququnun əldə edilməsi yalnız müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanı tərəfindən təşkil edilən hərracda iştirak yolu ilə baş verə bilərdi.

1998-ci il tarixli Qərarın keçid müddəalarında, konkret olaraq onun 12-ci bəndində deyilirdi ki, əvvəlki qaydalar əsasında başlanan və başa çatmayan proseslər bu yeni Qərarla tənzimlənməlidir.

4. Yerli özünüidarə haqqında 10 may 1990-cı il tarixli Qanun

53. Dövlətin inzibati strukturunda islahatlar aparmaq məqsədi daşıyan qanunvericilik tədbirləri Dövlət Xəzinədarlığının torpaq resurslarının əhəmiyyətli dərəcədə azalmasına gətirib çıxardı.

27 may 1990-cı ildə qüvvəyə minmiş Yerli özünüidarə haqqında 10 may 1990-cı il tarixli Qanun (giriş müddəaları) (*Przepisy wprowadzające ustawę o samorządzie terytorialnym i ustawę o pracownikach samorządowych*) («1990-cı il tarixli Qanun») və həmin vaxt qəbul edilmiş digər müvafiq qanunlar əsasında bələdiyyələr yenidən təşkil edildi və əvvəllər yalnız dövlətin yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata

keçirilən səlahiyyətlər onlara verildi. Bu qanunlar ictimai torpaqlar üzərində nəzarətdən imtina haqqında və Dövlət Xəzinədarlığının torpaqlarının çoxu üzərində mülkiyyət hüququnun bələdiyyələrə verilməsi haqqında normaları özündə ehtiva edirdi.

1990-cı il tarixli Qanunun 5-ci maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən, əvvəllər Dövlət Xəzinədarlığına məxsus olan və bələdiyyənin inzibati ərazisində olan torpaqlar üzərində mülkiyyət hüququ həmin bələdiyyəyə verilirdi.

«Buq çayı iddiaçıları» öz hüquqlarını yerli özünüidarə qurumlarının mülkiyyətinə deyil, yalnız dövlət mülkiyyətinə münasibətdə həyata keçirə bilərdilər, bu isə onların tələblərinin təmin edilməsi üçün torpaqların çatışmaması ilə nəticələndi.

5. Dövlət Xəzinədarlığına məxsus kənd təsərrüfatı mülkiyyətinin idarə olunması haqqında 19 oktyabr 1991-ci il tarixli Qanun (müvafiq düzəlişlərlə)

54. Repatriasiya olunmuş şəxslər Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyətinin idarə olunması haqqında 19 oktyabr 1991-ci il tarixli Qanunun (*Ustawa o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa*) («1991-ci il tarixli Qanun») müddəalarına əsasən 19 yanvar 1994-cü ilə qədər kompensasiya qismində Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Resurslarından (*Zasoby Własności Rolnej Skarbu Państwa*) mülkiyyət əldə edə bilərdilər. Lakin həmin tarixdə Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyətinin idarə olunması haqqında Qanuna düzəlişlər edilməsi haqqında 29 dekabr 1993-cü il tarixli Qanun («1993-cü il tarixli Düzəliş») və digər qanunlar (*Ustawa o zmianie ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw*) qüvvəyə mindikdən sonra bu imkan aradan qalxdı.

1993-cü il tarixli Düzəlişin 17-ci maddəsində deyilirdi:

«1939-cu ildə başlanmış müharibə ilə əlaqədar olaraq mülkiyyətin itirilməsinə görə kompensasiya formaları və xaricdə tərk edilmiş mülkiyyətinin dəyərinin kompensasiya olunması üçün Torpaqların idarə olunması haqqında Qanunun 81-ci maddəsi əsasında müraciət etmiş şəxslərə mülkiyyətin əvəzinin ödənilməsi qaydaları ayrıca qanunla müəyyən edilmədiyinə görə, Dövlət Xəzinədarlığına məxsus Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Resurslarının qiyməti müqabilində bu cür kompensasiya təyin edilə bilməz.

55. 5 iyul 2002-ci ildə ombudsman 1993-cü il tarixli Düzəlişin 17-ci maddəsinin konstitusiyaya uyğunluğu məsələsini Konstitusiya Məhkəməsi qarşısında qaldırdı (həmçinin yuxarıda 28-ci və 50-ci və aşağıda 60-cı və 70-71-ci bəndlərə bax).

6. Rusiya Federasiyası Ordusundan Dövlət Xəzinədarlığının təhvil aldığı daşınmaz mülkiyyətin idarə olunması haqqında 10 iyun 1994-cü il tarixli Qanun

56. Bu qanun (*Ustawa o zagospodarowaniu nieruchomości Skarbu Państwa przejętych od wojsk Federacji Rosyjskiej*) («1994-cü il tarixli Qanun») 23 iyul 1994-cü ildə qüvvəyə mindi. Onun 16-cı maddəsi ilə birlikdə götürülmüş 4-cü maddəsinə əsasən, bu cür mülkiyyətin əldə edilməsində repatriasiya olunmuş şəxslərə üstünlük verilməlidir.

57. Şifahi dinləmə zamanı Hökumət etiraf etdi ki, əslində Rusiya Federasiyası Ordusunun mülkiyyət resursları artıq tükənmişdi.

7. Dövlət Xəzinədarlığının və Hərbi Mülkiyyət Agentliyinin mülkiyyətinin müəyyən hissələrinin idarə olunması haqqında 30 may 1996-cı il tarixli Qanun (müvafiq düzəlişlərlə)

58. 26 avqust 1996-cı ildə qüvvəyə minmiş bu Qanun (*Ustawa o gospodarowaniu niektórymi składnikami mienia*

Skarbu Państwa oraz o Agencji Mienia Wojskowego) («1996-cı il tarixli Qanun») dövlətə məxsus hərbi mülkiyyətin, o cümlədən torpaqların, sənaye mülkiyyətinin, otellərin, mənzillərin və kommersiya tikililərinin idarə olunmasına aiddir. Hərbi Mülkiyyət Agentliyi daşınmaz mülkiyyətin satılması üçün hərracları təşkil edə bilər.

59. 1996-cı il tarixli qanunun ümumi müddəalarına əsasən, repatriasiya olunmuş şəxslər 1 yanvar 2002-ci ilədək bu cür hərraclarda iştirak etmək yolu ilə mülkiyyətlərinin kompensasiyasını ala bilərdilər. Belə hərracın digər iştirakçılarna münasibətdə heç bir üstünlüyə malik deyildilər. Lakin Kabinetin təşkili və işi və nazirlərin səlahiyyətləri haqqında Qanuna və İcra hakimiyyəti haqqında Qanuna düzəlişlər haqqında 21 dekabr 2001-ci il tarixli Qanun («2001-ci il tarixli Düzəliş») və digər qanunlar (*Ustawa o zmianie ustawy o organizacji i trybie pracy Rady Ministrów oraz o zakresie działania ministrów, ustawy o działach administracji rządowej oraz o zmianie niektórych ustaw*) qüvvəyə mindikdən sonra vəziyyət dəyişdi. Həmin vaxtdan Agentliyin idarə etdiyi heç bir mülkiyyət Buq çayının o tayında tərk edilmiş mülkiyyətə görə kompensasiya verilməsi məqsədləri üçün təyin edilə bilməzdi.

1996-cı il tarixli Qanunun düzəlişlər edilmiş 31-ci maddəsinin 4-cü bəndində deyilirdi:

«Torpaqların idarə olunması haqqında 21 avqust 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsi bu qanunun 1-ci maddəsinin 1-ci bəndində qeyd edilən mülkiyyətə şamil olunmur».

Sonuncu müddəada nəzərdə tutulan mənada «mülkiyyət» anlayışı belədir: «Dövlət Xəzinədarlığına məxsus olan, Milli Müdafiə Nazirliyinin tabeliyində və ya nəzarətində olan istənilən qurum tərəfindən idarə və ya istifadə olunan və həmin qurumun fəaliyyət göstərməsi məqsədlərinə xidmət etməyən mülkiyyət». Buraya, məsələn, torpaq, kommersiya və sənaye mülkiyyəti, yaşayış yerləri, idman qurğuları və s. daxildir.

60. 5 iyul 2002-ci ildə ombudsman 1996-cı il tarixli Qanunun 31-ci maddəsinin 4-cü bəndinin konstitusiyaya uyğunluğu məsələsini Konstitusiya Məhkəməsi qarşısında qaldırdı (həmçinin yuxarıda 28, 50 və 55-ci bəndlərə və aşağıda 70-71-ci bəndlərə bax).

61. Lakin 2001-ci il tarixli Düzəliş qüvvəyə minənə qədər Hərbi Mülkiyyət Agentliyinin orqanları repatriasiya olunmuş şəxslərin tələblərinə baxılması haqqında təlimat qəbul etdilər. Həmin sənədin bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilirdi:

«Xaricdə tərk edilmiş daşınmaz mülkiyyətin dəyərinin daşınmaz əmlak üzərində mülkiyyət hüququ əldə edilməsi müqabilində və ya müddətsiz istifadə hüququ üçün haqq ödənilməsi müqabilində kompensasiya edilməsi və həmin mülkiyyətin qiymətləndirilməsi metodları haqqında Qərara düzəliş edən Kabinetin 21 avqust 2001-ci il tarixli Qərarının (*Journal of Law No. 90, item 999*) 15 sentyabr 2001-ci ildə qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar olaraq, habelə Buq çayının o tayından repatriasiya olunanların tələblərinin həll olunmasına görə Agentliyin məsuliyyəti ilə bağlı qaldırılan suallarla əlaqədar olaraq aşağıdakılar razılaşdırıldı:

1. Hərbi Mülkiyyət Agentliyi xaricdə tərk edilmiş daşınmaz mülkiyyətin dəyərini daşınmaz əmlak üzərində mülkiyyət hüququ əldə edilməsi müqabilində və ya müddətsiz istifadə hüququ üçün haqq ödənilməsi müqabilində kompensasiya etməyəcəkdir.

2. Buq çayının o tayından repatriasiya olunanların hərraclarda depozit ödəmədən qiymət barədə irəli sürdükləri təkliflər nəzərə alınmamalıdır. Depoziti ödədikdən və hərracda uğura nail olduqdan sonra təklif irəli sürən şəxs xaricdə tərk edilmiş daşınmaz mülkiyyətin dəyərinin mülkiyyət hüququ əldə edilməsi müqabilində və ya müddətsiz istifadə hüququ üçün haqq ödənilməsi müqabilində kompensasiya edilməsini xahiş edərsə, təklif irəli sürən şəxsin müqavilə bağlamaqdan imtina etdiyi hesab olunmalıdır və depozit Agentliyin xeyrinə tutulmalıdır.

3. Yuxarıda qeyd edilən hallarda təklif irəli sürən şəxs hərracla bağlı şikayət etdikdə, şikayət dərhal həll olunmaq üçün Agentliyin sədrinə göndərməlidir. Belə şikayətlər hərracda nəzərə alınmır.

4. Təklif irəli sürən şəxs işi məhkəməyə çıxararsa, hərrac prosesi davam etməlidir, çünki məhkəməyə çağırılma hərrac prosesini təxirə sala bilməz, şikayətçinin maraqlarının müdafiəsi üçün məhkəmənin müvəqqəti qərar qəbul etdiyi hallar istisna təşkil edir.

5. Hərrac keçirilmədən, eləcə də danışıqlar vasitəsilə satış həyata keçirilərsə, Buq çayının o tayından repatriasiya olunmuş şəxslərin tələbləri Agentlik tərəfindən təmin edilmədiyinə görə onların təklifləri bu halda da nəzərə alınmamalıdır.

8. 1999-cu il tarixli Qanun layihəsi

62. Dövlət və ya Varşava bələdiyyəsi tərəfindən fiziki şəxslərdən alınmış daşınmaz mülkiyyətin və müəyyən növ daşınar mülkiyyətin restitusiyası* və kompensasiyası haqqında 1999-cu il tarixli Qanun layihəsinin (*Projekt ustawy o restrywatywacji nieruchomości i niektórych ruchomości osób fizycznych przejętych przez Państwo lub gminę miasta stołecznego Warszawy oraz o rekompensatach*) («Restitusiya haqqında 1999-cu il tarixli Qanun layihəsi») hazırlanması 1999-cu ilin martında başa çatdı.

63. Qanun layihəsi Hökumət tərəfindən parlamentə 1999-cu ilin sentyabrında təqdim edildi. Lakin o, mövcud siyasi fraksiyalar arasında artmaqda olan münaqişəyə səbəb oldu və qanunvericilik prosesi təxminən il yarım sürdükdən sonra son nəticədə rədd edildi.

Həmin layihədə nəzərdə tutulurdu ki, totalitar rejim dövründə müəyyən qanunlar əsasında mülkiyyəti dövlət tərəfindən alınmış bütün şəxslər ya *restitutio in integrum* formasında,** ya da

* Qaytarılması – *tərc.*

** “*Restitutio in integrum*” ilkin hüquqi vəziyyətin bərpası deməkdir – *tərc.*

qiymətli kağızlardan ibarət kompensasiya formasında mülkiyyətlərinin faktiki dəyərinin 50%-ini almalıdırlar. Layihənin 8-ci maddəsi ilə birlikdə götürülmüş 2-ci maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən, repatriasiya olunmuş şəxslər mülkiyyətlərinin dəyərinin 50%-inə bərabər olan məbləğdə qiymətli kağızlar almalı idilər, həmin məbləğ bütün müvafiq şəxslərə tətbiq edilən ətraflı qaydalara uyğun olaraq hesablanmalı idi.

64. Cəmiyyətin bütün təbəqələrinin, medianın və bütün siyasi partiya və fraksiyaların cəlb olunduğu qızgın debatlardan sonra müvafiq parlament aktı 2001-ci ilin martında imzalanmaq üçün Polşa prezidentinə təqdim edildi.

Prezident özünün veto hüququnu tətbiq edərək onu imzalamaqdan imtina etdi.

65. Prezident veto qoyduğu aktı 22 mart 2001-ci ildə parlamentə göndərdi. Restitusiya haqqında 1999-cu il tarixli Qanun layihəsinin qəbulu üzrə Xüsusi Parlament Komissiyası onun qəbul edilməsi istiqamətində çalışdı.

Son nəticədə, hökumət koalisiyası prezidentin vetosunu dəf etmək üçün zəruri olan beşdə üç səs çoxluğunu toplaya bilmədi, və Qanun layihəsi 25 may 2001-ci ildə parlament tərəfindən rədd edildi.

9. Torpaqdan müddətsiz istifadə hüququ

66. Torpaqdan müddətsiz istifadə hüququ Mülki Məcəllənin (*Kodeks Cywilny*) 232-ci və sonrakı maddələrində müəyyən edilmişdir. O, 99 illiyə verilən ayrılmaz və ötürülə bilən əşya hüququdur və Dövlət Xəzinədarlığına və ya bələdiyyəyə məxsus torpaq üzərində mülkiyyət hüquqlarından şəxsin tam faydalanaraq istifadə etməsinə imkan verir. O, mülkiyyət hüququ ilə eyni üsulla məhkəmənin torpaq reyestrində qeydiyyatı alınmalıdır. Mülkiyyət hüququnun ötürülməsi kimi bu hüququn ötürülməsi də yalnız notariat əqdi formasında həyata keçirilə bilər, əks halda o, *ab*

initio əqd^{*} kimi etibarsız sayılır. «Müddətsiz istifadəçi» (*użytkownik wieczysty*) Dövlət Xəzinədarlığına (və ya müvafiq hallarda bələdiyyəyə) illik haqq ödəməyə borcludur, həmin haqq sözügedən torpaq sahəsinin dəyərinin müəyyən faizinə uyğundur.

10. *Buq çayının o tayında tərk edilmiş mülkiyyətə görə kompensasiya hüququnun Ali Məhkəmə tərəfindən verilən anlayışı*

a) 30 may 1990-cı il tarixli Qətnamə

67. Yeddi hakimdən ibarət tərkibdə qəbul etdiyi 30 may 1990-cı il tarixli qətnaməsində (№ III CZP 1/90) Ali Məhkəmə (*Sąd Najwyższy*) Polşa Xalq Respublikası Hökuməti ilə SSRİ Hökuməti arasında bağlanmış Polşa vətəndaşlarının SSRİ-dən repatriasiyasının vaxtı və proseduru haqqında 25 mart 1957-ci il Paktı əsasında repatriasiya olunmuş şəxslərin Torpaqların idarə olunması haqqında 1985-ci il tarixli Qanunun 88-ci maddəsinin 1-ci bəndində⁶ (daha sonra Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsinin 1-ci bəndində) qeyd edilən güzəşt hüququna malik olub-olmadıqları məsələsini həll etdi. Cavab müsbət oldu.

Bu kontekstdə Ali Məhkəmə 1944-cü il tarixli Respublika müqavilələrinə istinad etdi və aşağıdakı qərarı qəbul etdi:

«... 1944-cü il tarixli Respublika müqavilələri vasitəsilə Polşa dövləti [tərk edilmiş] mülkiyyətə görə ekvivalent kompensasiya ödəmək öhdəliyini götürüb. Beləliklə, bu yolla həmin müqavilələrin müddəaları Polşa qanunvericiliyinə inkorporasiya edilib^{**} və Polşa vətəndaşlarına münasibətdə onların ümumi hüquqları üçün baza təşkil edə bilər. ...

* “*Ab initio*” əqd dedikdə şəxsin iradəsi əleyhinə bağlanan əqd başa düşülür – *tərc.*

⁶ Torpaqların idarə olunması haqqında 1985-ci il tarixli Qanuna düzəlişlərdən sonra bu müddəa 81-ci maddənin 1-ci bəndinə çevrildi.

^{**} Yəni daxil edilib – *tərc.*

88-ci maddənin 1-ci bəndinin ... spesifik mətni onun şərhində ciddi çətinliklər yaradır. Ekvivalent kompensasiya hüququnun subyektiv və obyektiv ilkin şərtlərini birbaşa müəyyən etmək əvəzinə qanunverici beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına istinad etmişdir. Bu istinad həmin müqavilələrin müddəalarının Polşa qanunvericiliyinə inkorporasiya edilməsi deməkdir. Lakin həmin maddədə istinad edilən müqavilələr sadalanmır. Beləliklə, mümkün beynəlxalq sənədlər bunlardır:

a) 9 və 22 sentyabr 1944-cü il tarixli Respublika müqavilələri;

...

c) Polşa Xalq Respublikası Hökuməti ilə SRRİ Hökuməti arasında bağlanmış Polşa vətəndaşlarının SSRİ-dən repatriasiyasının vaxtı və proseduru haqqında 25 mart 1957-ci il Paktı;

...

1944-cü il tarixli müqavilələrdə nəzərdə tutulan ümumi prinsiplər arasında yalnız bir təməl prinsip – həmin müqavilələrin hər birinin 3-cü maddəsinin 6-cı bəndində (həmin bənddə nəzərdə tutulurdu ki, Polşa dövləti bu müqavilələr əsasında köçürülən şəxslərin [tərk edilmiş mülkiyyətinin] dəyərini qaytarmalıdır) bəyan edilən prinsip daxili qanunvericiliyə inkorporasiya edilib. Ekvivalent kompensasiya hüququ digər prinsiplərdən deyil, yalnız bu prinsipdən irəli gəlir».

b) 27 mart 2001-ci il tarixli Qətnamə

68. Üç hakimdən ibarət tərkibdə qəbul etdiyi 27 mart 2001-ci il tarixli Qətnaməsində (№ CZP 3/2001) Ali Məhkəmə Buq çayının o tayında tərk edilmiş mülkiyyətə görə kompensasiya hüququnun Dövlət Xəzinədarlığının öhdəsinə düşən borc sayılmasının mümkünlüyü və bu cür hüquqa malik olan şəxsin öz hüququnu natura ilə pay qoymaq yolu ilə səhmdar şirkətin səhmlərinə çevirməsinin mümkünlüyü məsələsini həll etdi.

Ali Məhkəmənin bildirdiyinə görə, sözügedən hüquq hər cür praktiki məqsədlər baxımından Dövlət Xəzinədarlığının öhdəsinə

düşən borcdur və şübhəsiz ki, maddi dəyərə malik, vərəsəlik yolu ilə keçə bilən və müəyyən dərəcədə başqasına ötürülə bilən hüquq xarakterinə malikdir, belə ki, o, yalnız Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsinin 4-cü bəndində aydın şəkildə göstərilmiş şəxslər arasında, yəni Buq çayının o tayındakı ərazilərdə tərk edilmiş mülkiyyətin sahibləri arasında ötürülə bilər.

Müvafiq surətdə, bu hüquq hüquqi şəxsə ötürülə bilməz, çünki onun adı 212-ci maddəsinin 4-cü bəndində çəkilmir və o, Polşa hüququna əsasən vərəsəlik hüququna malik deyil. Həmçinin vurğulandı ki, müvafiq praktika və hüquq nəzəriyyəsi baxımından natura ilə qoyulan payın tam ötürülə bilən olmalı, kəmiyyətə dəqiq dəyərə malik olmalı və əsas kapital qismində balansə daxil edilə bilməlidir. Müvafiq surətdə, sözügedən hüquq natura ilə qoyulan payın tələblərinə cavab vermir.

11. 2002-ci ilin yanvarından iyulunadək ombudsman tərəfindən görülmən tədbirlər

69. 9 yanvar 2002-ci il tarixli məktubunda ombudsman əvvəlki baş nazirə verdiyi belə bir sualı hazırkı baş nazirə xatırlatdı ki, qanunvericiliyə düzəliş edilməsi üçün və repatriasiya olunmuş şəxslərə mülkiyyətlərinin kompensasiyasının verilməsini təmin etmək məqsədilə Dövlət Xəzinədarlığına məxsus torpaqların miqdarının artırılması üçün hər hansı qanunvericilik prosesi başlanı bilərmi? O, həmçinin Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsi əsasında qərarlar qəbul etməkdən imtina praktikasını qeyd etdi. Həmin məktubun bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilirdi:

«30 may 2001-ci ildə mən keçmiş baş nazir professor Yerci Buzekə məktub yazmış və «Buq çayının o tayındakı ərazilərdən» repatriasiya olunmuş əhəlinin müəyyən hüquqlarının rayon meriyaları (*starostwa powiatowe*) tərəfindən pozulmasına etirazlarımı bildirmişdim. Sizin diqqətinizi bu problemə cəlb

etməklə yanaşı, mən həm də məlumat almaq istəyirəm ki, kifayət qədər böyük olan bu vətəndaşlar qrupunun tələblərinin təmin olunması üçün nəzərdə tutulan daşınmaz mülkiyyət ehtiyatlarının artırılması üçün konkret qanunvericilik işi görülürmü? ...

1998-ci il tarixli Qərarın 6-cı bəndindən aydın şəkildə bildirilir ki, rayon meriyalarından əlavə, ayrıca normativ aktlar əsasında dövlət mülkiyyətini idarə edən digər qurumlar da «Buq çayının o tayındakı mülkiyyətin» natura ilə kompensasiyasının daha səmərəli həyata keçirilməsini təmin etmək üçün Dövlət Xəzinədarlığına məxsus olan daşınmaz mülkiyyəti idarə etməlidirlər. Lakin məlum olur ki, 1998-ci il tarixli Qərara düzəlişlər edildikdən sonra qanunvericiliyə «Buq çayının o tayındakı ərazilərdən» repatriasiya olunmuş əhalinin tələblərinin təmin olunması üçün nəzərdə tutulan mülkiyyətin miqdarını artırma biləcək zəruri düzəlişlər edilməyib.

Kompensasiya hüququ olan şəxslərdən aldığım məktublar məsələnin bu vəziyyətdə olduğunu təsdiq edir, məsələn, onlar iddia edirlər ki, Hərbi Mülkiyyət Agentliyi xaricdə tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin Agentlik tərəfindən satılan mülkiyyətin qiyməti müqabilində və ya müddətsiz istifadə hüququ üçün haqqın ödənilməsi müqabilində kompensasiya edilməsindən hələ də imtina edir. «Buq çayının o tayındakı ərazilərdən» repatriasiya olunmuş əhali Dövlət Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Agentliyi tərəfindən təşkil edilən hərraclarda iştirak etmək istədikdə də oxşar vəziyyət yaranır. Yuxarıda qeyd edilən bütün hallarda hər iki Agentlik kompensasiya hüququ olan şəxslərin hərraclarda iştirak etmək hüququnun rədd edilməsinin səbəbi kimi xaricdə tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin müvafiq Agentlik tərəfindən satılan mülkiyyətin qiyməti müqabilində kompensasiya edilməsinə imkan verən müvafiq hüquqi tənzimləmənin olmadığını qeyd edir. ...

Yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq, mənə belə bir məlumat verməyinizi sizdən səmimiyyətlə xahiş edirəm ki, dövlət mülkiyyətini idarə edən, «Buq çayının o tayındakı ərazilərdən»

repatriasiya olunmuş əhalinin natura ilə kompensasiya almaq hüququna əməl etmək vəzifəsini daşıyan qurumların sayının artırılması üçün müvafiq qanunvericiliyə düzəliş edilməsi hazırda planlaşdırılırmı? ...».

Baş nazir cavab verdi ki, hazırda hakimiyyət orqanları tərəfindən konkret tədbirlərin görülməsi nəzərdə tutulmur.

70. 5 iyul 2002-ci ildə ombudsman Konstitusiya Məhkəməsinə ərizə verərək xahiş etdi ki:

«1. Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsinin 1-ci bəndi 1939-cu ildə başlanmış müharibə ilə əlaqədar olaraq tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin Dövlət Xəzinədarlığına məxsus kənd təsərrüfatı mülkiyyətinin satış qiyməti müqabilində kompensasiya edilməsi imkanını istisna etdiyinə görə;

2. Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 213-cü maddəsi həmin Qanunun 212-ci maddəsinin Dövlət Xəzinədarlığına məxsus Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Resurslarına daxil olan mülkiyyətə tətbiqi imkanını istisna etdiyinə görə;

3. [1993-cü il tarixli Düzəlişin] 17-ci maddəsi;

4. [1996-cı il tarixli Qanunun] 31-ci maddəsinin 4-cü bəndi

– Konstitusiyanın 2-ci maddəsindən irəli gələn prinsipə, yəni vətəndaşların dövlətə və onun qəbul etdiyi qanunlara inamının qorunub saxlanması prinsipinə, eləcə də Konstitusiyanın 31-ci maddəsinin 3-cü bəndi ilə birlikdə götürülmüş 64-cü maddəsinin 1-ci və 2-ci bəndlərinə zidd elan edilsin».

71. Ərizəsini əsaslandırarkən ombudsman Konstitusiya Məhkəməsinə Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsinin 1-ci bəndi əsasında verilən hüququ «konkret əmlak üzərində mülkiyyət hüququ [əldə etmək] imkanı və ya ümidi», «Konstitusiyanın 64-cü maddəsi ilə təmin olunan mülkiyyət təbiətli hüquq» və «maddi təbiətli, həm də borc xarakterinə malik hüquq» kimi tövsif etməyə çağırırdı.

12. Müvafiq konstitusiya müddəaları⁷

72. Konstitusiyanın 2-ci maddəsində deyilir:

«Polşa Respublikası qanunla idarə olunan və sosial ədalət prinsipini tətbiq edən demokratik dövlətdir».

73. Konstitution hüquq və azadlıqların qeyri-mütənasib məhdudlaşdırılmasına ümumi qadağa qoyan (mütənasiblik prinsipi) Konstitusiyanın 31-ci maddəsinin 3-cü bəndində deyilir:

«Konstitution azadlıqların və hüquqların həyata keçirilməsinə hər hansı məhdudiyyət yalnız qanun əsasında və dövlətin təhlükəsizliyinin və ya ictimai asayişin, yaxud ətraf təbii mühitin, sağlamlığın və ya ictimai mənəviyyatın və ya digər şəxslərin azadlıqlarının və hüquqlarının qorunması üçün demokratik dövlətdə zəruri olan hallarda qoyula bilər».

74. Konstitusiyanın 64-cü maddəsində mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi prinsipi təsbit olunur. Həmin maddənin bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilir:

«1. Hər kəs mülkiyyət hüququna, digər əmlak hüquqlarına və vərəsəlik hüququna malikdir.

2. Hər kəs mülkiyyət hüququ, digər əmlak hüquqları və vərəsəlik hüququ ilə bağlı bərabər qaydada hüquqi yardım almalıdır. ...».

75. 77-ci maddənin 1-ci bəndində konstitusiya hüquqlarının pozulmasına görə dövlətin aşağıdakı mülki hüquqi məsuliyyəti qeyd edilir:

«Hər kəs dövlət hakimiyyəti orqanının qanunu pozan hərəkəti nəticəsində ona yetirilən istənilən ziyana görə kompensasiya hüququna malikdir».

76. 87-ci maddədə hüquq mənbələri sadalanır. Bu maddənin bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilir:

⁷ Məhkəmədə olan tərcümə Seymin (Polşa Parlamentinin aşağı palatasının) tədqiqat departamentinin rəsmi tərcüməsinin mətninə əsaslanır.

«1. Polşa Respublikasının hamı üçün məcburi olan hüquq mənbələri bunlardır: Konstitusiya, qanunlar, ratifikasiya olunmuş beynəlxalq müqavilələr və qanun qüvvəli aktlar. ...».

77. Konstitusiyanın 91-ci maddəsinin bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilir:

«1. Ratifikasiya olunmuş beynəlxalq müqavilə Polşa Respublikasının Qanunlar Topplusunda (*Dziennik Ustaw*) dərc edildikdən sonra daxili hüquq sisteminin tərkib hissəsini təşkil edir və birbaşa tətbiq edilir, bu şərtlə ki, onun tətbiqi hər hansı qanunun qəbulundan asılı olmasın.

«2. Öncə qəbul edilmiş qanunla razılıq verildikdən sonra ratifikasiya olunmuş beynəlxalq müqavilə hər hansı qanunların müddəaları ilə uyğun gəlmədikdə həmin qanunlar üzərində üstünlüyə malikdir».

78. Konstitusiyanın 188-ci maddəsində Konstitusiya Məhkəməsinin yurisdiksiyasının həddləri müəyyən edilir. 191-ci maddədə hər hansı qanunvericilik aktının və ya konkret qanunvericilik normalarının Konstitusiyaya uyğunluğu barədə qərar çıxarılması üçün Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət etmək hüququ olan orqanlar və təşkilatlar sadalanır.

188-ci maddənin bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilir:

«Konstitusiya Məhkəməsi aşağıdakı məsələlərlə bağlı qərar çıxarır:

1) qanunların və beynəlxalq müqavilələrin Konstitusiyaya uyğunluğu;

...

3) mərkəzi dövlət hakimiyyəti orqanlarının qəbul etdiyi hüquq normalarının Konstitusiyaya, ratifikasiya olunmuş beynəlxalq müqavilələrə və qanunlara uyğunluğu; ...».

191-ci maddənin bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilir:

«1. 188-ci maddədə göstərilən məsələlərlə bağlı Konstitusiya Məhkəməsinə aşağıdakılar müraciət edə bilərlər:

1) Respublika Prezidenti, Seymin Spikeri, Senatın Spikeri, Baş nazir, 50 deputat, 30 senator, Ali Məhkəmənin Birinci Sədri,

Ali İnzibati Məhkəmənin Sədri, ... Baş prokuror, Ali Audit Palatasının Sədri və Ombudsman; ...».

13. Ərizənin qəbuledilənliyinə dair Məhkəmənin 19 dekabr 2002-ci il tarixli qərarından sonrakı hadisələr

a) Konstitusiya Məhkəməsinin 19 dekabr 2002-ci il tarixli qərarı

79. Konstitusiya Məhkəməsi ombudsmanın ərizəsini 19 dekabr 2002-ci ildə dinlədi (yuxarıda 70-71-ci bəndlərə bax). Prosesdəki tərəflər bunlar idi: Hökuməti təmsil edən baş nazir; baş prokuror (*Prokurator Generalny*); və Seymi təmsil edən spiker (*Marszałek*). Dövlət Xəzinədarlığının Sərhədyanı Kreditorlarının Ümumpolşa Assosiasiyası (*Ogólnopolskie Stowarzyszenie Kresowian Wierzyceeli Skarbu Państwa*) hakimdiyyət orqanlarının fikrincə, səlahiyyətli orqanların qərarlarının Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquqlara uyğun olmasının və ya (daha doğrusu) uyğun olmamasının müəyyən edilməsi ilə bağlı arqumentlərini təqdim etdi. Konstitusiya Məhkəməsi onların arqumentlərini qəbul etdi və onları qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən təqdim edilmiş rəy hesab etdi.

80. Konstitusiya Məhkəməsi qərara aldı ki, Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsinin 2-ci bəndi və 213-cü maddəsi xaricdə tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin dövlət kənd təsərrüfatı mülkiyyətinin satış qiyməti müqabilində kompensasiya edilməsi imkanını istisna etdiyinə görə Konstitusiyanın 31-ci maddəsinin 3-cü bəndi (konstitution hüquq və azadlıqlara qeyri-mütənasib məhdudiyyətlər qoyulmasının qadağan olunması) ilə birlikdə götürülmüş Konstitusiyanın 2-ci maddəsində (qanunun aliliyi prinsipi və vətəndaşların dövlətə və onun qəbul etdiyi qanunlara inamının qorunub saxlanması

prinsipi) və 64-cü maddəsinin 1-ci və 2-ci bəndlərində (mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi prinsipi) təsbit edilən konstitusiya prinsiplərinə ziddir. Daha sonra o, qərara aldı ki, 1993-cü il tarixli Düzəlişin 17-ci maddəsi və 1996-cı il tarixli Qanunun 31-ci maddəsinin 4-cü bəndi yuxarıda qeyd edilən prinsiplərə bütünlüklə ziddir.

81. Polşada Konstitusiya Məhkəməsinin «Buq çayı iddiaları» üçün rəhbər tutulmalı olan qərar hesab edilmiş bu qərar məsələnin tarixi və hüquqi təhlilini əhatə edirdi. Konstitusiya Məhkəməsi işin tarixi köklərinə istinad edərək bildirdi ki:

«Araşdırılmalı olan birinci məsələ [Respublika müqavilələrini bağlamış kommunist hakimiyyəti orqanlarının] beynəlxalq müqavilələr bağlamaq səlahiyyətinə aiddir. Şübhə yoxdur ki, Polşa Milli Azadlıq Komitəsi suveren dövlətin konstitusion qurumu, yəni demokratik legitimlik tələbinə cavab verən və dövlətin adından suveren qərarlar qəbul etmək iqtidarında olan qurum sayıla bilməz.

Repatriasiya olunmuş şəxslər üçün Respublika müqavilələrində nəzərdə tutulan kompensasiyanın həcmi həmin müqavilələrin bağlandığı dövlətlərin üzərilərinə götürdükləri kompensasiya öhdəliklərinin həcmi ilə heç bir vəchlə ekvivalent və ya mütənasib deyildi. Əksər hallarda repatriasiya faktiki olaraq bir istiqamətdə baş verirdi, çünki köçürülənlərin çoxu İkinci Dünya Müharibəsi nəticəsində Polşa Respublikasının itirdiyi ərazilərdən köçən keçmiş Polşa vətəndaşları idi. Nəticədə məskunlaşdırma və repatriasiyanın ağır maddi yükünün daha çox Polşanın üzərinə düşməsinə baxmayaraq, 1952-ci il Paktı vasitəsilə SSRİ-yə böyük məbləğ olan 76 milyon rubl ödəmək öhdəliyi Polşanın üzərinə qoyuldu (1952-ci il Paktının 2-ci maddəsi). Polşa sərhədlərinin dəyişdirilməsi timsalında olduğu kimi, bu cür öhdəlik, əlbəttə ki, Polşa dövlətinin hakimiyyət orqanlarının suveren qərarı sayıla bilməzdi.

Bu məqamda yada salmaq lazımdır ki, müharibənin nəticələri ilə bağlı analoji yükə digər dövlətlər də məruz qalmışdılar, lakin

Almaniya istisna olmaqla, heç bir dövlətin yükünün ağırlığı Polşa dövlətinin yükü ilə müqayisəyə gəlmirdi. Xatırlatmağa dəyər ki, müharibə zamanı və müharibədən dərhal sonra dövlətin məruz qaldığı əhəmiyyətli maddi itkilər bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsi daha da çətinləşdirmişdi. Belə vəziyyətdə aydın idi ki, SSRİ və Sovet respublikaları ilə bağlanmış müqavilələrdə nəzərdə tutulan repatriasiya olunmuş şəxslərə kompensasiya verilməsi prosesi yavaş-yavaş və müəyyən vaxt ərzində baş verməli idi. Bu, həm də o deməkdir ki, dövlətin çətin maliyyə vəziyyətini nəzərə almaq və hər şeydən əvvəl, Buq çayının o tayından köçürülənlərdən savayı vətəndaşların digər qruplarının vəziyyətini də nəzərə almaq lazımdır. Şübhəsiz ki, müharibənin nəticələrinin yükü bütövlükdə Polşa cəmiyyətinin üzərinə düşüb. Bununla bağlı iddia etmək olmaz ki, məsələn, natamam kompensasiya, vaxt məhdudiyyətləri ilə verilən kompensasiya və ya hər hansı konkret formada verilən kompensasiya avtomatik olaraq ədalət prinsipinə ziddir. Bu mülahizə müharibə aktları və ərazi dəyişiklikləri nəticəsində baş verən itkilərə görə yalnız qismən kompensasiyanı təmin edən mexanizmlərə də aiddir.

82. Geniş əsaslandırmanın yer aldığı qərar aşağıdakı başlıca səbəblərə əsaslanırdı:

«1) Respublika müqavilələri İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Polşa sərhədlərinin delimitasiyası ilə əlaqədar olaraq mülkiyyətlərini itirmiş şəxslərə müvafiq daxili qanunvericilik vasitəsilə dövlət tərəfindən kompensasiya ödənilməsindən ibarət konkret öhdəliyə səbəb oldu. Respublika müqavilələri repatriasiya olunanların kompensasiya tələblərinin birbaşa əsasını təşkil etmir, çünki kompensasiya mexanizminin necə təşkil edilməli olduğunun müəyyən edilməsində qanunverici orqan sərbəstdir. Bununla bağlı dövlətin vəzifələri, sonrakı normativ aktlarda nəzərdə tutulduğu kimi, qanunverici orqanın müstəqil qərarı vasitəsilə müəyyən edilməlidir.

2) Polşa vətəndaşlarının dövlətin hazırkı ərazisindən kənardakı əraziləri tərk etdikdən sonra itirdikləri mülkiyyətin

dəyərinin daşınmaz əmlakın satış qiyməti müqabilində və ya müddətsiz istifadə hüququ üçün haqq ödənilməsi müqabilində kompensasiya edilməsi imkanını nəzərdə tutan kredit hüququ itirilmiş mülkiyyət hüquqlarının spesifik əvəzləyicisidir, bu, təkcə kompensasiyanın veriləcəyinə dair qanuni gözlənti deyil, həm də ümumi hüququn bir hissəsi qismində Respublikanın hüquq sistemində tanınan mülkiyyət hüququdur. Bu baxımdan konstitusiyaya ilə təmin olunan mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi bu hüquqa da şamil olunur (Konstitusiyanın 64-cü maddəsinin 1-ci və 2-ci bəndləri).

3) Konkret hüquqi institutlar üçün hüquqi bazanın yaradılması bütünlüklə hüquqi institutların tətbiq edilməli olduğu faktiki şəraitdən və iqtisadi reallıqlardan ayrılıqda götürülə bilməz. Buna görə də, başlıca məsələ budur ki, qanunverici orqan fərdə verilən ümumi hüquqdan istifadə imkanını son nəticədə onu mahiyyət etibarı ilə mənasız edən, mülkiyyəti praktiki olaraq hər hansı maddi dəyərdən məhrum olan qeyri-maddi hüquqa çevirən dərəcədə məhdudlaşdırı bilməz. Lakin kredit hüququ adlandırılan məsələdə onun nominal dəyəri faktiki dəyərinə uyğun deyil. Daşınmaz əmlakın konkret kateqoriyalarının qanunverici orqan tərəfindən nəzərə alınmaması nəticəsində bu hüququn dəyərsizləşməsi baş verib, bu isə həmin hüquqdan istifadə imkanını əsaslı şəkildə məhdudlaşdırıb.

4) Hüquqi sistemi çərçivəsində bütün mülkiyyət hüquqları konstitusiyaya ilə qorunur. Hər hansı hüquqi şəxsin qanunla qorunan mülkiyyət maraqları sahəsinə müdaxilə həmin hüquqi şəxsin qanuni hüququnun formal olaraq itirilmədiyi şəraitdə baş vermişdirsə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ ilə qəbul edilən mənada faktiki müsadirəyə bərabərdir. Müvafiq surətdə, hüquqdan istifadə imkanını aradan qaldıran müddəaların qiymətləndirilməsi praktiki olaraq belə nəticə çıxarılmasına səbəb olur ki, onlar Konstitusiyanın 64-cü maddəsinin 1-ci və 2-ci maddələrinə ziddir.

5) Qanunla müəyyən edilən çərçivədə kredit hüququndan istifadə imkanını məhdudlaşdıran və həmin hüquqların öz mahiyyətindən məhrum olması ilə nəticələnən hüquqi həll yolları qanunun aliliyi ilə idarə olunan demokratik dövlətdə zəruri sayıla bilməz və praktiki baxımdan [Konstitusiyanın] 31-ci maddəsinin 3-cü bəndində (mütənasiblik prinsipi) nəzərdə tutulan hər hansı dəyərlərə onların aidiyyəti yoxdur.

6) Qanunun aliliyi prinsipindən irəli gələn vətəndaşların dövlətə və onun qəbul etdiyi qanunlara inamının qorunub saxlanması prinsipi (Konstitusiyanın 2-ci maddəsi) qeyri-real hüquqi institutlar yaradan qanunların qəbulunu qadağan edir. Buna görə də, bu prinsip tələb edir ki, [insanların] kredit hüququndan istifadə etmək imkanının qarşısını alan maneələr hüquq sistemindən xaric edilməlidir. İnam prinsipi baxımından kredit hüququ kompensasiya hüququnun qorunması vasitəsidir, yəni həmin hüququn mahiyyətinə deyil, qiymətləndirilməsinə aid məsələdir. Qanunverici orqan tərəfindən müəyyən edilən hüquqi baza çərçivəsində bu hüquqdan istifadə imkanının olmaması göstərir ki, qeyri-real hüquqi institut yaradılıb, bu isə Konstitusiyanın 2-ci maddəsinin pozuntusunu təşkil edir».

83. Konstitusiya Məhkəməsi Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquq üçün yeni termin fikirləşərək onu «kredit hüququ» (*“prawo zaliczania”*) adlandırdı. Bu termin artıq hüquqi istifadəyə daxil olub və sonrakı məhkəmə qərarlarının və müxtəlif hüquqi sənədlərin çoxunda tez-tez qeyd olunur.

Konstitusiya Məhkəməsi hesab etdi ki, hətta həmin hüquq öz başlanğıcını Respublika müqavilələrinin müddəalarından götürsə belə, 212-ci maddə onun üçün faktiki hüquqi baza təşkil edir. Bununla bağlı, o, qərara aldı ki, həmin müqavilələr daxili hüquq sisteminin tərkib hissəsini təşkil etmir, çünki hətta onlar ratifikasiya olunublarsa da, Qanunlar Topplusunda dərc olunmayıblar və Konstitusiyanın 91-ci maddəsində nəzərdə tutulan mənada hüquqi mənbə sayıla bilməzlər.

Konstitusiya Məhkəməsi kredit hüququna aşağıdakı anlayışı verdi:

«Müstəqil mülkiyyət hüququ olan kredit hüququ xüsusi xarakterə malikdir. Konstitusiya Məhkəməsinin fikrincə, o, təkcə kompensasiyanın veriləcəyinə dair qanuni gözlənti deyil, həm də mülkiyyət hüquqlarının spesifik əvəzləyicisidir və bu baxımdan hesab etmək olar ki, konstitusiya ilə təmin olunan mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi bu hüquqa da şamil olunur (Konstitusiyanın 64-cü maddəsinin 1-ci və 2-ci bəndləri). Konstitusiya Məhkəməsinin verdiyi qiymətdə belə bir fikrə haqq qazandırılır ki, kredit hüququ ümumi-hüquqi xarakterli xüsusi mülkiyyət hüququdur. O, real mülkiyyət hüququ deyil, lakin onu məhdudlaşdıraraq maksimum gözlənti ifadə edən mənada *[ekspektatywa maksymalnie ukształtowana]* potensial hüquq kateqoriyasına da aid etmək olmaz. Baxmayaraq ki bu hüququn maddiləşməsi kompensasiya hüququna malik olan şəxsdən asılıdır, belə nəticə çıxarılmasına haqq qazandırmaq olmaz ki, bu hüquq hərracın udulması nəticəsində reallaşacağı ana qədər mövcud olmur (həmin hərracda kompensasiya hüququna malik olan şəxs tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərini aldığı mülkiyyətin dəyəri müqabilində və ya müddətsiz istifadə üçün haqq ödənilməsi müqabilində kompensasiya edə bilər). ...

Şübhə edilməməlidir ki, kredit hüququ İnsan hüquqları və əsas azadlıqlar haqqında Avropa Konvensiyasının 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi əsasında müdafiə edilməli olan hüquqlar kateqoriyasına aiddir».

84. Konstitusiya Məhkəməsi daha sonra işi Konstitusiyanın 64-cü maddəsi əsasında araşdırdı, orada mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi təsbit edilir. O, dövlətin davranışını aşağıdakı kimi təsvir etdi:

«Konstitusiya Məhkəməsinin fikrincə, şübhə yoxdur ki, belə vəziyyətdə, repatriasiya olunmuş şəxslərin Dövlət Xəzinədarlığına məxsus mülkiyyətin müəyyən kateqoriyaları üçün hərraclarda qiymət təklif etmək vasitəsilə kompensasiya

əldə etmək hüququnu məhdudlaşdıran bütün qanunlar kredit hüququnun reallaşması imkanına birbaşa təsir göstərib.

Hazırkı hüquqi vəziyyətdə belə bir özünəməxsus funksional paradoks müəyyən etmək olar ki, qüvvədə olan qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş ümumi hüquq praktikada maddiləşə bilmir. Müvafiq olaraq, kredit hüququ getdikcə daha çox «boş öhdəliyə» çevrilir və mənasını itirir. Kredit hüququnun tətbiq dairəsindən Dövlət Xəzinədarlığının müxtəlif növ torpaqlarının çıxarılmasından ibarət hazırkı meyllərin saxlanması o deməkdir ki, bu hüququn gələcəkdə maddiləşəcəyinə ümid yoxdur. İşlərin belə vəziyyəti artıq əlverişsiz və paradoksal duruma gətirib çıxarıb: hərraclarda iştirak etmək imkanını illərlə gözləmiş və sonra bu hərracların gedişində öz kredit hüquqlarının reallaşmasının nə qədər çətin olduğunu anlamış kompensasiya hüququ olan şəxslər mülkiyyətin qiymətini onun bazar dəyərini əhəmiyyətli dərəcədə üstələyən səviyyəyə «qaldırıblar».

Hazırkı vəziyyətdə, kredit hüququndan faydalanmaq imkanını qiymətləndirmək üçün təkcə müəyyən mülkiyyət növlərinin əldə edilməsinə müxtəlif əsaslara görə qoyulan məhdudiyyət deyil, həm də bu hüququn həyata keçirilməsi üçün faktiki imkanlar və onun iqtisadi dəyəri nəzərə alınmalıdır.

Repatriasiya olunmuş şəxslərin Dövlət Xəzinədarlığına məxsus mülkiyyəti əldə etmək imkanını məhdudlaşdıran qanunlar mahiyyət etibarilə faktiki müsadirəyə (bu anlayışın Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin yuxarıda qeyd edilən presedent hüququnda işləndiyi mənada) səbəb olub, bununla da istər indi, istərsə də gələcəkdə kredit hüququndan istifadə mümkünəş olub.

...

Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsinin 1-ci bəndində və 213-cü maddəsində, 1993-cü il tarixli Düzəlişin 17-ci maddəsində, 1996-cı il tarixli Qanunun 31-ci maddəsinin 4-cü bəndində nəzərdə tutulan məhdudiyyətlərin konstitusiyaya zidd olmasını belə bir fakt dəqiq göstərir ki, sözügedən ümumi hüquq (kredit hüququ)

elə formulə edilib ki, mövcud hüquqi mühitdə onu maddiləşdirmək mümkün deyil, belə ki, o, qeyri-real olur və sadəcə gözdən pərdə asılmasına çevrilir. Üstəlik, bu, sadəcə müəyyən faktiki və hüquqi vəziyyətlə şərtlənən müvəqqəti mümkünsüzlük deyil, yanlış rəyləri istisna edən müəyyən hüquqi şərtlərin verilməsi məsələsidir. Nəzərdən keçirilən işdə bu hüququn maddiləşməsi imkanının qiymətləndirilməsi xüsusilə əhəmiyyətlidir, ona görə ki, qanunverici orqan dövlətin repatriasiya olunmuş şəxslərə münasibətdə beynəlxalq müqavilələr əsasında öhdəliklər daşdığını qəbul etməklə yanaşı, eyni zamanda hər hansı alternativ kompensasiya mexanizmini müəyyən etməyib. 1940-cı illərdəki ərazi dəyişiklikləri nəticəsində Polşa vətəndaşlarının məruz qaldıqları maddi itkilərin kompensasiyasına imkan verən kredit hüququnun həlli bir neçə onillik ərzində yalnız kağız üzərində mövcud olub.

...».

85. Konstitusiya Məhkəməsi vəziyyəti Konstitusiyanın 31-ci maddəsinin 3-cü bəndi baxımından, yəni kredit hüququnun həyata keçirilməsinə hakimiyyət orqanlarının qoyduqları məhdudiyyətlərin qəbuledilənliyi baxımından qiymətləndirərək qeyd etdi ki:

«Mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi o demək deyil ki, onların mahiyyətinə müdaxilə edilməsi tamamilə mümkünsüzdür və ya onların pozulması əsla mümkün deyil. Zəruri olan məsələ konstitusiyanın müddəalarından kənara çıxmamaqdan ibarətdir, həmin müddəalar konkret mülkiyyət hüququnun konstitution müdafiəsinin sərhədlərini müəyyən edir. ... Belə məhdudiyyətlər Konstitusiyanın 31-ci maddəsinin 3-cü bəndində nəzərdə tutulub. Konstitusiya Məhkəməsinin presedent hüququnda bir çox hallarda göstərilmişdir ki, bu müddəa konstitution hüquq və azadlıqlardan istifadəyə qoyulan məhdudiyyətlərin qəbuledilənliyinin müəyyən edilməsi şərtlərini təmin edir. ...

Bu kontekstdə qeyd etmək lazımdır ki, Konstitusiya Məhkəməsinin mövqeyi 12 yanvar 2000-ci il tarixli qərarla ifadə

edilib, ... həmin qərara əsasən belə məhdudiyyətlərin hədudları ümumi hüququn əsas komponentlərini məhv etməməli, onun real mahiyyətdən «məhrum edilməsi» ilə nəticələnməməli və onu hüquqi xülyaya çevirməməlidir. Belə vəziyyət həmin hüququn əsas təməlinin və ya mahiyyətinin konstitusiya baxımından qəbulolunmaz pozuntusuna gətirib çıxarır. ...

Yuxarıdakı mülahizələrin işığında etiraf etmək lazımdır ki, ombudsmanın ərizəsində qeyd edilən, Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsində nəzərdə tutulan prosedurun tətbiq edildiyi mülkiyyətin faktiki hədudlarını məhdudlaşdıran bütün müddəalar Konstitusiyanın 31-ci maddəsinin 3-cü bəndi ilə birlikdə götürülmüş 64-cü maddəsinin 1-ci və 2-ci bəndlərinə ziddir.

Belə məhdudiyyətlərə qanunun aliliyi ilə idarə olunan demokratik dövlətdə haqq qazandırılı bilməz. 1993-cü il tarixli Düzəlişin 17-ci maddəsində nəzərdə tutulan məqsədlər və Hərbi Mülkiyyət Agentliyinə həvalə edilmiş mülkiyyətə münasibətdə kredit hüququnun məhdudlaşdırılmasının səbəbləri, yəni silahlı qüvvələrin modernizasiyası üçün vəsaitə ehtiyac duyulması konkret şəxslər qrupunun onlara verilən mülkiyyət hüquqlarını reallaşdırmaq imkanından məhrum edilməsinə səbəb olmamalıdır.

Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Agentliyi tərəfindən idarə olunan kənd təsərrüfatı mülkiyyətinə gəldikdə, mülkiyyət münasibətlərinin tənzimlənməsinə aid olan mülkiyyət problemlərinin həllinə yol açan universal həll yolları paralel olaraq müəyyən edilmədiyi halda həmin məhrum edilmə hallarına dözmək olmaz.

1996-cı il tarixli Qanunda nəzərdə tutulan istisnalara gəldikdə, hərbi qurumların təsisatların modernizasiyası və təchizatı üçün resursların yaradılması məqsədi Polşanın hazırkı ərazisindən kənarda tərk edilmiş mülkiyyətin dəyəri müqabilində kredit hüququna malik olan şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliyə haqq qazandırmır, sadəcə olaraq ona görə ki, həmin şəxslər satış

qiymətini nağd pulla ödəmək iqtidarında deyillər. Məsələnin bu cür həlli qanunun aliliyi ilə idarə olunan demokratik dövlətdə heç vaxt zəruri sayıla bilməz. Eləcə də həmin məhdudiyyətlə Konstitusiyanın 31-ci maddəsinin 3-cü bəndində qeyd edilən məqsədlərin həyata keçirilməsi arasında heç bir funksional əlaqə yoxdur. Məhdudiyyətləri tətbiq etməyə o halda ehtiyac yarana bilər ki, kredit hüququnun reallaşması ucbatından digər şəxslərin qanunla qorunan maraqlarını təmin etmək mümkün olmasın. Xüsusən, kredit hüququnun mövcudluğu digər şəxslərin hüquqlarının (məsələn, üstünlük hüququna malik olan keçmiş mülkiyyət sahiblərinin və ya üstün alış hüququna malik olan şəxslərin hüquqlarının) pozula biləcəyi vəziyyətə gətirib çıxarmamalıdır.

Eyni zamanda, vurğulamaq lazımdır ki, bu müddəaların konstitusiyaya zidd olması qanunverici orqanın qüsuru ilə, yəni Buq çayının o tayından repatriasiya olunanlar üçün kompensasiyaya dair müəyyən normativ aktların olmaması ilə əlaqədar deyil. Bu, əslində kompensasiya məsələsini tənzimləyən müddəaların hüquqi formulunun yanlış olmasından irəli gəlir ki, bu da qəbul edilməsi mümkün olmayan müntəzəm qüsurlara gətirib çıxarır. Onu da vurğulamaq lazımdır ki, dövlət ümumi mülkiyyət hüququnu yaradarkən eyni zamanda dövlət atributlarının üstünlüklərindən yararlanaraq əhəmiyyətli miqdarda mülkiyyəti kompensasiya prosedurundan xaric etmək vasitəsilə elə haqsız məhdudiyyətlər tətbiq edə bilməz ki, onlar hüquqlara malik olan şəxslərin həmin hüquqlardan iqtisadi fayda əldə etmək imkanını faktiki olaraq iflic vəziyyətinə salsın».

86. Nəhayət, Konstitusiya Məhkəməsi Konstitusiyanın 2-ci maddəsində təsbit olunmuş qanunun aliliyi prinsipinə istinad etdi. O, qərara aldı ki:

«Hər şeydən əvvəl bu prinsip lazımi qaydada əldə edilmiş hüquqları qorumaq və onlara hörmət etmək və potensial maraqları müdafiə etmək tələbatını bildirir... lakin o, həmçinin qanunverici orqanın yerinə yetirilə bilməyən və yalnız qanunun

xəyali görüntüsündən ibarət olan hüquqi şərhlər verməsinə qarşı qadağanı və müvafiq surətdə, bərqərar edilmiş hüququn mahiyyəti ilə funksional baxımdan bağlı olan mülkiyyət maraqlarını qorumaq iddiasını da əhatə edir.

Buna görə də, başlıca məsələ budur ki, qanunverici orqan fərdə verilən ümumi hüquqdan istifadə imkanını son nəticədə onu mahiyyət etibarı ilə mənasız edən, mülkiyyəti praktiki olaraq hər hansı maddi dəyərdən məhrum olan qeyri-maddi hüquqa çevirən dərəcədə məhdudlaşdırı bilməz. Lakin kredit hüququ adlandırılan məsələdə onun nominal dəyəri faktiki dəyərinə uyğun deyil. Daşınmaz əmlakın konkret kateqoriyalarının qanunverici orqan tərəfindən nəzərə alınmaması nəticəsində bu hüququn dəyərsizləşməsi baş verib, bu isə həmin hüquqdan istifadə imkanını əsaslı şəkildə məhdudlaşdırıb. ...

Dövlətə inamın qorunub saxlanması prinsipinə riayət etmək zərurəti (bu prinsip, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, mənasız hüquqi institutları bərqərar edən qanunların yaradılmasına qarşı qadağanı özündə ehtiva edir) kredit hüququnun həyata keçirilməsini mümkünəş edən hüquqi maneələrin aradan qaldırılmasını tələb edir. Konstitusiyə Məhkəməsi düzgün tətbiq edilən kredit hüququnun «Buq çayının o tayındakı mülkiyyətin» itirilməsi nəticəsində dəyən ziyanın əvəzini nə dərəcədə ödəyə biləcəyini qiymətləndirə bilməz. Bir neçə onillik bundan öncə ölkədə baş verən tarixi ərazi dəyişiklikləri və mülkiyyət dəyişiklikləri nəticəsində konkret əhali qrupunun məruz qaldığı itkilərin əvəzinin ödənilməsindən ibarət ümumi problemin tərkib hissəsi olan bu problemin həlli qanunverici orqanın səlahiyyəti daxilindədir. ...

Belə olan halda mühüm məqam belə bir ilkin şərtin yerinə yetirilməsindən ibarətdir: hüquq normaları elə formulə edilməlidir ki, onlar fərd üçün təkcə hüquqi müəyyənliyi təmin etməsin, həm də konkret hüquqi vəziyyətlərdə həmin normaların yerinə yetirilməsinin fərdin hüquqi mövqeyinə təsirini öncədən tam görmək imkanını təmin etsin. Ərazi dəyişiklikləri nəticəsində

mülkiyyətlərindən məhrum olmuş şəxslər üçün kompensasiya mexanizminin nəzərdə tutulması aidiyyəti olan şəxslərdə bu problemin gələcəkdə birdəfəlik həll ediləcəyinə və kredit hüququ verilən bütün şəxslərin maraqlarının lazımınca nəzərə alınacağına dair qanuni gözləntilərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Hüquq sistemində alternativ kompensasiya formalarının olmaması dövlətə və onun qəbul etdiyi qanunlara inamın qorunub saxlanması prinsipinin pozulduğu haqqında fikri daha da möhkəmləndirmişdir. ...

Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-c il tarixli Qanunun 212-ci və 213-cü maddələri və digər normalar vasitəsilə tətbiq edilən məhdudiyyətlərin hüquq sistemindən xaric edilməsi indiyədək uydurma kompensasiya vasitəsi şəklində olan kredit mexanizminin real mexanizmə çevrilməsini mümkün edərdi. Bu məhkəmə repatriasiya olunanların maraqlarının təmin edilməsinin konkret üsullarının qanunverici orqan tərəfindən seçilməsinin məqsədəuyğun olub-olmadığını qiymətləndirməyib, çünki məsələnin konkret institusional həlli qanunverici orqanın müstəqil səlahiyyəti daxilindədir. Buna görə də, məhz qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş kompensasiya mexanizmi konstitusiyaya təminatları baxımından qiymətləndirilmişdir.

Qısaca qeyd etmək lazımdır ki, bilavasitə Torpaqların idarə olunması haqqında Qanunun 212-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan kompensasiya prosedurundan əlavə, son dövrlərdə qanunverici orqan həmçinin Dövlət Xəzinədarlığının səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi haqqında Qanuna, Dövlət müəssisələrinin kommersiyalaşdırılması və özəlləşdirilməsi haqqında Qanuna və digər qanunlara düzəlişlər haqqında 5 dekabr 2002-ci il tarixli Qanunda kredit hüququnun reallaşması üçün yeni imkan nəzərdə tutmuşdur, həmin Qanun 14 yanvar 2003-cü ildən qüvvəyə minir və həmin Qanunla Dövlət müəssisələrinin kommersiyalaşdırılması və özəlləşdirilməsi haqqında 30 avqust 1996-cı il tarixli Qanunun 53-cü maddəsinə üçüncü bənd əlavə olunmuşdur. Həmin müddəaya əsasən, Torpaqların idarə

olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsində göstərilən şəxslərə, özəlləşdirilən müəssisənin müəyyən daşınmaz mülkiyyətləri üzərində, o cümlədən müəssisənin aktivləri üzərində hüquqların dəyərində uyğun satış qiyməti müqabilində və ya aktivlər nəzərə alınmadan bu hüquqların satış qiyməti müqabilində, vaxtı ilə tərk etmiş olduqları mülkiyyətin dəyərini kreditləşdirmək imkanı verilməlidir. Bu, kredit hüququnun yeni formasıdır və gözləmək olar ki, o, itirilmiş mülkiyyətə görə faktiki kompensasiyaya nail olmaq imkanını genişləndirəcəkdir. Lakin yeni tənzimləmə prinsipinə bu işdə etiraz edilən müddəalar əsasında formalaşan kredit hüququnun qiymətləndirilməsində dəyişiklik yaratmır. Kredit hüququnun yeni formasının mövcudluğuna gəldikdə, o, qanunverici orqanı aşağıdakı məsələni təmin etmək vəzifəsindən azad etmir: bu işdə araşdırılan kompensasiya mexanizmi elə qaydada nəzərdə tutulmalıdır ki, sadəcə mənasız hüquqi sənəd deyil, fərdin mülkiyyət hüquqlarını qoruyan həqiqi vasitə olsun.

Etiraz edilən müddələrdə yer alan məhdudiyyətlərin ləğvi, əlbəttə ki, kredit hüququnun həyata keçirilməsi üçün yeni və daha əlverişli şərait yaradacaq və müvafiq surətdə, qanunverici orqanın bərqərar etdiyi kompensasiya mexanizminin həqiqi fəaliyyətinə şans verəcəkdir».

87. 8 yanvar 2003-cü ildə Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı Qanunlar Topplusunda dərc edildi. O, həmin gün qüvvəyə mindi.

b) Dekabr 2002-ci il tarixli Düzəliş

88. Dövlət Xəzinədarlığının səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi haqqında Qanuna, Dövlət müəssisələrinin kommersiyalaşdırılması və özəlləşdirilməsi haqqında Qanuna və digər qanunlara düzəlişlər haqqında 5 dekabr 2002-ci il tarixli Qanun (*Ustawa o zmianie ustawy o zasadach wykonywania uprawnień przysługujących Skarbowi Państwa, ustawy o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych oraz*

niektórych innych ustaw) («Dekabr 2002-ci il tarixli Düzəliş») 14 yanvar 2003-cü ildə qüvvəyə mindi.

89. Həmin Qanunun 2-ci maddəsinin 16-cı bəndinə əsasən, Dövlət müəssisələrinin kommersiyalaşdırılması və özəlləşdirilməsi haqqında Qanunun 53-cü bəndinə aşağıdakı düzəliş edildi:

«[Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun] 212-ci maddəsində göstərilən şəxslər hazırkı Polşa Respublikasına məxsus olmayan ərazilərdə tərk etdikləri mülkiyyətin dəyərini aşağıdakı ödəmələr müqabilində almaq hüququna malikdirlər:

1) kommersiya və ya xidmət məqsədlərindən ötrü, yaxud atelye qismində və ya incəsənət fəaliyyətlərindən ötrü, yaxud bağ evi və ya qaraj qismində istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulan tikililər üzərində və ya istənilən bu cür məqsədlərdən ötrü istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulan torpaq sahəsi üzərində müəssisəyə məxsus əşya hüquqlarının dəyərinə uyğun [dövlət müəssisəsinin] satış qiymətinin bir hissəsi;

2) 2-ci yarımbənddə qeyd edilən, müəssisəyə məxsus olmayan əmlak qismində satılan və müəssisəsinin icarəsi haqqında müqavilənin müddəti başa çatdıqdan və ya həmin müqaviləyə xitam verildikdən sonra dövlət tərəfindən alınan hüquqların satış qiyməti».

c) Yanvar 2003-cü il tarixli Qərar

90. Dövlət Xəzinədarlığına və ya bələdiyyələrə məxsus mülkiyyətin satışı üçün hərracların keçirilməsinin ətraflı qaydaları və proseduru haqqında Qərara düzəlişlər haqqında Kabinetin 14 yanvar 2003-cü il tarixli Qərarı (*Rozporządzenie Rady Ministrów zmieniające rozporządzenie w sprawie określenia szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania przetargów na zbycie nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub własność gminy*) («Yanvar 2003-cü il tarixli

Qərar») 7 fevral 2003-cü ildə qüvvəyə mindi. Düzəlişlər edilmiş Qərarın 5-ci bəndində deyilir:

«1. Dövlət əmlakının idarə olunması çərçivəsində öz funksiyalarını yerinə yetirən mer tərəfindən təşkil edilmiş hərracda [Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun] 212-ci maddəsində göstərilən hüquqlara malik olan şəxslər [alqı-satqı] müqaviləsi bağlamaqdan vaz keçəcəkləri halda digər hərrac iştirakçılarından tələb olunan təminat məbləğinə bərabər olan məbləği ödəyəcəklərini bəyan edərlərsə, təminat haqqı ödəməkdən azad edirlər.

2. 1-ci yarımbənddə göstərilən şəxslər təminat məbləğinin ödənildiyini təsdiq edən sənədin əvəzinə 212-ci maddənin 1-ci və 2-ci bəndində qeyd edilən hüquqları təsdiq edən şəhadətnamənin və ya qərarın əslini merə təqdim etməlidirlər.

3. 1-ci yarımbənddə qeyd edilən hərraclarda mülkiyyətin satış şərtləri müəyyən edilərkən [satış qiymətinin] 212-ci maddədə nəzərdə tutulan qaydada ödənilməsi istisna edilməməlidir».

d) Aprel 2003-cü il tarixli Qanun

91. Kənd təsərrüfatı sistemi haqqında 11 aprel 2003-cü il tarixli Qanun (*Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego*) («Aprel 2003-cü il tarixli Qanun») 16 iyul 2003-cü ildə qüvvəyə mindi.

Həmin Qanunun müddəalarına əsasən, Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Agentliyi Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Agentliyinə çevrildi (həmçinin yuxarıda 31-32-ci bəndlərə bax), o, 18-ci bəndə əsasən əvvəlki agentliyin hüquqi varisi oldu. Sonuncu agentlik əvvəlkinə məxsus olan bütün mülkiyyəti təhvil aldı. Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Resurslarını təşkil edən mülkiyyətlər toplusu yeni agentliyə həvalə olundu. Müvafiq olaraq, indi bu qurum dövlət kənd təsərrüfatı mülkiyyətinin idarə olunmasına və paylanmasına və müvafiq Qərarın müddəaları əsasında həmin

mülkiyyətin satışı üçün hərracların keçirilməsinə görə cavabdehdir (aşağıda 92-ci bəndə bax).

e) Avqust 2003-cü il tarixli Qərar

92. Maliyyə nazirinin qəbul etdiyi Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Resurslarına aid olan mülkiyyətin və onun hissələrinin satışına, qiymətinin hissə-hissə ödənilməsi şərtlərinə və torpağın qiymətləndirilmə dərəcələrinə dair ətraflı qaydalar haqqında 1 avqust 2003-cü il tarixli Qərar (*Rozporządzenie Ministra Skarbu Państwa w sprawie szczegółowego trybu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa i ich części składowych, warunków rozkładania ceny sprzedaży na raty oraz stawek szacunkowych gruntów*) («Avqust 2003-cü il tarixli Qərar») 11 avqust 2003-cü ildə qüvvəyə mindi.

Avqust 2003-cü il tarixli Qərarın 8-ci bəndinə əsasən, repatriasiya olunmuş şəxslər dövlət mülkiyyətinin satışı üçün keçirilən hərracdən əvvəl satış qiymətinin ödənişinin təminat məbləğini ödəmək öhdəliyindən azad edilirlər.

Həmin bəndin bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilir:

«1. 1939-cu ildə başlanmış müharibə ilə əlaqədar olaraq digər Polşa dövlətinin hazırkı sərhədləri xaricində tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin [almaq niyyətində olduqları] Dövlət Xəzinədarlığına məxsus mülkiyyətin qiyməti müqabilində və ya müddətsiz istifadə haqqının ödənilməsi müqabilində kompensasiyasını digər qanunlar əsasında almaq hüququna malik olan fiziki şəxslər alqı-satqı müqaviləsi bağlamaqdan vaz keçəcəkləri halda digər hərrac iştirakçılarından tələb olunan təminat məbləğinə bərabər olan məbləği ödəyəcəklərini bəyan edərlərsə, təminat haqqı ödəməkdən azad edilirlər.

2. 1-ci yarımbənddə göstərilən şəxslər təminat məbləğinin ödənildiyini təsdiq edən sənədin əvəzinə Hərracın İdarəetmə Şurasına tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin satış qiyməti

müqabilində kompensasiya edilməsi hüququnu təsdiq edən şəhadətnamənin və ya qərarın əslini təqdim etməlidirlər.

3. [1-ci yarımbənddə göstərilən kredit hüququnun şamil olduğu mülkiyyətin] 6-cı bənddə qeyd edilən hərracda, [yəni 1991-ci il tarixli Qanunun müddəaları əsasında təşkil edilən istənilən hərracda] satış şərtləri müəyyən edilərkən satış qiymətinin bu cür kredit vasitəsilə ödənilməsi istisna edilməməlidir».

f) Krakov Regional Məhkəməsinin 2 və 7 aprel 2003-cü il tarixli qərarları

93. 2003-cü ilin əvvəlində bir neçə repatriasiya olunmuş şəxs (və ya onların qanuni varisləri) Dövlət Xəzinədarlığına qarşı məhkəmə iddiaları qaldıraraq delikt qanunvericiliyi əsasında və Respublika müqavilələrinin müvafiq müddəaları əsasında ziyanın əvəzinin ödənilməsini tələb etdilər. Bu iddiaların bəzilərinə Krakov Regional Məhkəməsi (*Sąd Okręgowy*) baxdı.

İddialar analoji işlərin uğursuz nəticələnməsinə baxmayaraq verilmişdi, həmin işlərdə ziyanın əvəzinin ödənilməsi haqqında tələblər Polşa qanunvericiliyində hüquqi əsasları olmadığına görə rədd edilmişdi (həmçinin aşağıda 107-ci bəndə bax).

94. İddiaçıların birinci qrupu dövlətin qeyri-səmimi davrandığını iddia etdilər ki, belə ki, o, onların kredit hüququnu həyata keçirmələrini mümkünə etmiş və Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsi əsasında onların hüquqlarının təmin edilməsi üçün qüsurlu, xəyali və səmərəsiz mexanizm yaratmışdı. Onlar maddi ziyana görə kompensasiyanın hüquqi əsası qismində Respublika müqavilələrinin müddəalarına istinad etdilər və iddia etdilər ki, hakimiyyət orqanları Konstitusiyanın 77-ci maddəsində nəzərdə tutulan mülki hüquq pozuntusuna yol veriblər.

95. İkinci qrup iddia etdi ki, dövlət konstitusiyada nəzərdə tutulan mülki hüquq pozuntusuna yol verib, belə ki, birincisi, o,

onların tələblərinin təmin edilməsini həmişəlik mümkünəşüz edib (dalbadal qəbul edilən qanunlar və qüsurlyu praktika vasitəsilə), ikincisi, Respublika müqavilələrini Qanunlar Toplyusunda dərc etməyib, bununla da məhkəmələrdə mülki iddialarını müdafiə etmək üçün iddiaçıların həmin müqavilələrə istinad etmələrinin qarşısını alıb.

İddiaçıların hamısı ziyanını əvəzində özlərinin və ya ailələrinin Buq çayının o tayında tərklətdikləri mülkiyyətin dəyərinə bərabər olan məbləğ tələb etdilər.

Presedent hüququnda dönüş nöqtəsi olan ilk qərarlar 2 və 7 aprel 2003-cü ildə qəbul edildi.

(i) 2 aprel 2003-cü il tarixli məhkəmə qərarı

96. 2 aprel 2003-cü ildə Krakov Regional Məhkəməsi Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsi əsasında dövlət tərəfindən onların mülkiyyətinin kompensasiya olunması hüququnun təmin edilməməsi nəticəsində məruz qaldıqları ziyana görə üç nəfər – B.G. C.K. və B.K. tərəfindən Dövlət Xəzinədarlığına qarşı qaldırılan iddiaları dinlədikdən sonra ziyana görə onların tələb etdikləri məbləği bütünlüklə təyin etdi.

97. Məhkəmə müəyyən etdi ki, 1991-ci ildən 1998-ci ilədək Krakov rayon icra hakimiyyəti⁸ mülkiyyətin satışı üçün hərraclər təşkil edib, Buq çayının o tayından repatriasiya olunanlar da orada iştirak edə bilərdilər. Müəyyən hərraclarda yalnız 26 may 1990-cı ilədək kompensasiya üçün ərizə vermiş şəxslər qiymət təklif edə bilərdilər. 2002-ci ildə Krakov rayonunun meri hərraclər keçirməyə başladı, lakin həmin ildə yalnız iki belə hərrac keçirildi.

Regional Məhkəmə iddiaçıların kredit hüququnun həyata keçirilməsi ilə bağlı vəziyyəti aşağıdakı kimi təsvir etdi:

⁸ Həmin vaxt ərizəçinin iddiası bu rayon üzrə qeydə alınmışdı; həmçinin yuxarıda 22-ci və 26-cı bəndlərə bax.

«... bu hərracların təşkil edilərkən Buq çayının o tayından köçürülən şəxslərin iştirakı ya tamamilə istisna olunub, ya da onların iştirakı yalnız hərracların keçirildiyi rayonda yaşayan şəxslərlə məhdudlaşdırılıb, yaxud da iddiaçıların hüquqlarının dəyərini nəzərə alsaq, satış üçün təklif olunan mülkiyyət onların tələblərinə, cavab verməyib. Həmçinin elə vəziyyətlər də olub ki, Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Agentliyinin müvafiq normalar əsasında təşkil etdiyi hərraclarda Buq çayının o tayından köçürülən şəxslərin iştirakı istisna edilib.

Lakin hərraclarda Buq çayının o tayından köçürülən şəxslərin iştirakının istisna edilmədiyi vəziyyətlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu, çox nadir hallarda baş verib. Belə vəziyyətlərdə kompensasiya hüququ olan şəxslərin böyük qrupu hərraclarda iştirak edə bilərdi. Bun insanlar narahat idilər ki, tələblərinin təmin edilməsi üçün ayrılan mülkiyyətin miqdarının az olması ucbatından onların tələblərinin təmin edilməsi ümumiyyətlə mümkünsüz olacaq, mülkiyyət üçün edilən təkliflər o dərəcədə çoxalacaq ki, mülkiyyətin satış qiyməti onun bazar dəyərindən bir neçə dəfə yüksək olacaqdır. Bir qayda olaraq, bu hərraclarda yalnız Buq çayının o tayından köçürülən şəxslər iştirak edirdilər, hərçənd ki, təşkilatçılar mülkiyyəti nağd pulla almaq iqtidarında olan şəxslərin iştirakına da icazə verirdilər. Hərracların birində ilkin qiyməti bazar dəyərlərinə uyğun olaraq 115.000 Polşa zlotısı məbləğində dəyərləndirilən mülkiyyət 700.000 zlotıya satıldı. Digər hərracda üzərində tibbi analiz otağı kimi istifadə edilən tikili olan və ilkin qiyməti 200.000 Polşa zlotısı olan torpaq sahəsi 1.500.000 Polşa zlotısına satıldı. Yuxarıdakı vəziyyətin kontekstində bunu söyləmək kifayətdir ki, Dövlət Xəzinədarlığının Sərhədyanı Kreditorlarının Ümumpolşa Assosiasiyasının Krakov şöbəsinin fəaliyyət zonasında, yəni keçmiş Krakov əyalətinin ərazisində və Novı Seç əyalətinin bir hissəsində əllərində şəhadətnamələr və ya inzibati qərarlar olan, kompensasiya hüququna malik olan 300 nəfərdən yalnız 20-yə yaxın şəxs kredit hüququndan istifadə etdi və onların heç biri

hüquqlarının tam kompensasiyasına nail ola bilmədi. Əlavə etmək lazımdır ki, Dövlət Xəzinədarlığının Sərhədyanı Kreditorlarının Ümumpolşa Assosiasiyasının Krakov şöbəsinin fəaliyyət zonasında 3.600 nəfər tərk edilmiş mülkiyyətə görə ekvivalent kompensasiya almaq hüququnu təsdiq edən şəhadətnamələr almağa cəhd etmişdi.

Məhkəmə daha sonra müəyyən etdi ki, iddiaçılar və ya onların sələfləri öncə mülkiyyətin kompensasiyası qismində iki təklifi qəbul etməkdən imtina etmişdilər. O, imtinanı əsaslı hesab etdi, çünki birinci mülkiyyətin, yəni torpaq sahəsinin alınmasının şərtlərinə görə orada dörd il ərzində ev tikilməli idi, iddiaçıların isə belə vəsaiti yox idi. İkinci təklif ondan ibarət idi ki, onlar başqa şəhərdə çoxmənzilli üç binadan birini seçməli idilər, lakin həmin binalar bərbad vəziyyətdə idi.

98. Regional Məhkəmə Konstitusiya Məhkəməsinin belə bir rəyinə şərik çıxdı ki, Respublika müqavilələri daxili hüquq sisteminin tərkib hissəsini təşkil etmir. Müvafiq surətdə, onlar ziyana görə məhkəmədə mülki iddia qaldırılması üçün hüquqi əsas təşkil edə bilməzlər. Bununla belə, o, müəyyən etdi ki, dövlətin davranışı bir sıra ciddi mülki hüquq pozuntularına bərabərdir və qərara aldı ki:

«Bu işdə təfsilatlı şəkildə bəlli oldu ki, paradoksal bir vəziyyət yaranıb, kompensasiya hüququna malik olan şəxslər illərlə hərracda iştirak edəcəklərini gözləyirlər və əgər hərrac həqiqətən baş tutursa, kredit hüququndan istifadə etməyin necə çətin olacağını bilərək və mövcud vəziyyətin doğurduğu təzyiq altında hərəkət edərək mülkiyyətin qiymətini onun bazar dəyərindən xeyli yuxarıya qaldırırlar. Bununla da, olduqca gərgin vəziyyətə düşərək hüquqlarının çox hissəsini itirirlər. Onların hüquqlarının təmin edilməsi imkanına qoyulan sərt məhdudiyyətlər nəticədə həmin hüquqların aradan qalxmasına gətirib çıxarır. Yuxarıda təsvir edilən, dövlət tərəfindən yaradılan bu cür situasiya nəticə etibarilə mülkiyyətin əsassız olaraq tam müsadirəsi deməkdir və Buq çayının o tayında köçürülmüş

şəxslərin mülkiyyət hüquqlarının onların əlindən alınmasına [bərabərdir]. Hətta belə situasiyanın yaranmasına repatriasiya olunmuş şəxslərin hüquqlarına münasibətdə qanunsuzluq kimi baxmaq olar.

Ciddi surətdə vurğulanmalıdır ki, qanunvericilik orqanı təkcə pozitiv öhdəlik, yəni mülkiyyət hüquqlarını qoruyan normativ aktlar və prosedurlar yaratmaq öhdəliyini deyil, həm də neqativ öhdəlik, yəni həmin hüquqların hüquqi müdafiəsini aradan qaldıran və ya məhdudlaşdırma bilən normativ aktları qəbul etməkdən çəkinmək öhdəliyini daşıyırdı, onları bütünlüklə ləğv edən [tədbirlərdən] isə heç danışmağa dəyməz.* Qanunverici orqan yuxarıda qeyd edilən şərtləri yerinə yetirmirsə, bu, Konstitusiyanın 64-cü maddəsinin 2-ci bəndinin pozuntusudur və qanunsuzluğa gətirib çıxarır. ...

Bu məhkəmənin fikrincə, yuxarıda təsvir edilən qanunvericilikdən irəli gələn (baxmayaraq ki həmin qanunlar zəruri ola bilərdi) və yerli hakimiyyətin islahatına, kənd təsərrüfatının restrukturizasiyasına, ordunun modernizasiyasına və digər məsələlərə aid olan qanuni məhdudiyyətlər ölkə xaricində tərk edilmiş mülkiyyətin dəyəri müqabilində kredit hüququna malik şəxslərə qarşı, sadəcə olaraq bu insanlar həmin mülkiyyətin qiymətini və ya [müddətsiz istifadə] hüququ üçün [haqqı] nağd pulla ödəyə bilmədiklərinə görə, ayrı-seçkiliyə yol verilməsinə haqq qazandıra bilməz, ...

Buq çayının o tayından köçürülən şəxslərin malik olduqları mülkiyyət hüquqlarına təsir göstərən qanuni məhdudiyyətlər elə bir vəziyyət yaradır ki, həmin hüquqlar qanunverici tərəfindən müəyyən edilmiş mülkiyyət dəyərini itirirlər.

Bu, nəticə etibarilə dövlətin törətdiyi mülki hüquq pozuntusudur və dövlətin hərəkətləri ucbatından iddiaçılar ziyana məruz qalıblar, belə ki, onlar müvafiq inzibati qərarla təsdiq edilən qiymətə mülkiyyət almaq hüquqlarını reallaşdırma

* «Pozitiv» öhdəlik dedikdə hər hansı hərəkəti etmək vəzifəsi, «neqativ» öhdəlik dedikdə isə hər hansı hərəkəti etməmək vəzifəsi başa düşülür – *tərc.*

bilməyiblər. Qanunverici orqan Buq çayının o tayından köçürülən şəxslərə xaricdə tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərini tikinti üçün torpaq sahələrinin qiyməti müqabilində və ya Dövlət Xəzinədarlığına məxsus torpaqda yerləşən bina və ya tikililərin qiyməti müqabilində kompensasiya edən kredit hüququ verib, sonrakı aktlar bu sosial qrupun həmin hüququnun təmin edilməsi imkanını səmərəsiz edib.

Mahiyyət etibarı ilə, repatriasiya olunmuş şəxslərin, eləcə də bu işin kontekstində iddiaçıların məruz qaldıqları ziyan Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsinə əsasən onların öz hüquqları çərçivəsində malik ola biləcəkləri ilə dövlətin həmin qanunu düzgün tətbiq etməməsi nəticəsində praktiki olaraq malik olduqları arasındakı fərqdən ibarətdir. ...

Konstitusiyanın 77-ci maddənin 1-ci bəndinə uyğun olaraq, hər kəs dövlət orqanının törətdiyi qanunsuz hərəkətlərə görə kompensasiya almaq hüququna malikdir. Dövlət Xəzinədarlığının məsuliyyəti Mülki Məcəllənin 47-ci maddəsindən irəli gəlir, bu məsuliyyət həmin qurumla əlaqəsi olan konkret şəxslərin fəaliyyəti nəticəsində deyil, bütövlükdə onun dövlət orqanı qismində fəaliyyəti nəticəsində baş verir və yadda saxlamaq lazımdır ki, məsuliyyət qanunsuz hərəkət edildiyi halda yaranır. Bundan başqa, dövlət orqanlarının fəaliyyəti geniş mənada hərəkət və ya hərəkətsizlik, konkret tədbirlər, yaxud sərəncamlar, məhkəmə qərarları, inzibati qərarlar, kvazinormativ aktlar və nəhayət, qanunvericilik fəaliyyəti formasında baş verməlidir. ...

İddiaçıların] öz hüquqlarını onların dəyərinin böyük hissəsini itirmədən təmin etmələrinin mümkünsüzlüyü faktı onlara mülki hüquq pozuntusuna görə məsuliyyət əsasında müvafiq şəhadətnamədə göstərilən məbləğlərə bərabər olan kompensasiya tələb etmək hüququ verir.

Bu, tamamilə başa düşüləndir ki, iddiaçılar Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquqlarını təsdiq edən şəhadətnamələri aldıqdan

sonra [hakimiyyət orqanları] tərəfindən təşkil edilən hərraclarda iştirak etməyiblər, çünki barəsində onlara məlumat verilən hərracların sayı olduqca az olub. Lakin hərraclarda iştirak etmək hüququna malik olan repatriasiya olunmuş şəxslərin sayı kontekstində hərracda hər hansı mümkün iştirak onların öz hüquqlarını əhəmiyyətli dərəcədə itirmələri ilə nəticələnə bilər.

Hətta Konstitusiya Məhkəməsinin 19 dekabr 2002-ci il tarixli qərarı Qanunlar Topplusunda dərc ediləndən dərhal sonra, yəni 8 yanvar 2003-cü ildən qüvvəyə minsə belə, praktiki olaraq, Hərbi Mülkiyyət Agentliyi və Dövlət Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Agentliyinin tutduğu mövqe, yəni Konstitusiya Məhkəməsinin yuxarıda adı çəkilən qərarının Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun və digər qanunların müddələrinin təzələnməsini tələb etməsi barədə fikir elə bir vəziyyət yaradıb ki, repatriasiya olunmuş şəxslərin malik olduqları hüquqların reallaşması mümkün deyil.

Bu işin halları müəyyən edilən zaman qeyd edilmiş bu fakt qəzet məlumatlarından hamıya bəlli olan məsələdir. Beləliklə, Hökumət Konstitusiya Məhkəməsinin qərarının nəticələrini qeyri-düzgün şərh edərək repatriasiya olunmuş şəxslərin hüquqlarına əngəl törətməkdə davam edir, bununla da bu Məhkəmə tərəfindən öncə qeyd edilmiş nəticələrə səbəb olan mülki hüquq pozuntusu törədir».

99. 2003-cü ilin avqustunda cavabdehlər bu qərardan Krakov Apellyasiya Məhkəməsinə (*Sąd Apelacyjny*) şikayət etdilər.

Apellyasiya şikayətləri 24 sentyabr 2003-cü ildə dinlənildi. Apellyasiya Məhkəməsi aşağı məhkəmənin müəyyən etdiyi faktları təsdiq etdi, lakin qərarın mahiyyətini dəyişdirdi. O müvafiq surətdə, birinci instansiya məhkəməsinin qərarına düzəlişlər etdi və iddia tələbini rədd etdi.

Apellyasiya Məhkəməsi qərarını əsaslandırarkən vurğuladı ki, kredit hüququnun həyata keçirilməsi həmin hüquqa malik olan şəxsin hərəkətlərindən xeyli dərəcədə asılıdır. Buna görə də, o, şərti hüquqdur. Üstəlik, 212-ci maddədə maddi kompensasiya

nəzərdə tutulmayıb, həmin maddə dövlətin öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi üçün digər konkret prosedur nəzərdə tutur. İddiaçılar yalnız kompensasiya qismində Polşa ərazisində hər hansı mülkiyyət ala bilmədiklərini sübut etdikləri halda kompensasiya ala bilərdilər. Bu kontekstdə məhkəmə vurğuladı ki, iddiaçılar hələ daxili qanunvericilikdə əlçatan olan bütün vasitələri tükəndirməyiblər. Onlar hərraclarda iştirak etməyiblər və kompensasiya qismində hakimiyyət orqanlarının təklif etdiyi mülkiyyəti almaqdan imtina ediblər. İddiaçılar tələblərinin təmin edilməsinin çətin olduğunu yalnız hərraclarda fəal iştirakları vasitəsilə nümayiş etdirə bilərdilər. Apellyasiya Məhkəməsi həmçinin qərara aldı ki, dövlət tərəfindən mülki hüquq pozuntusunun törədildiyini, konkret olaraq iddia edilən hərəkətsizliyin baş verdiyini düşünmək üçün əsas yoxdur. O, belə bir fikri rədd etdi ki, qanunverici orqan yanlış qanunvericilik qəbul etməklə və ya «Buq çayı əhalisinin» hüquqlarını lazımi qaydada təmin etməməklə iddiaçıları qanunsuz olaraq mülkiyyətdən məhrum edib.

100. 14 may 2004-cü ildə iddiaçılar yuxarıda qeyd edilən qərardan Ali Məhkəməyə kassasiya şikayəti (*kasacja*) verdilər. Kassasiya prosesi hələ başa çatmayıb.

(ii) 7 aprel 2003-cü il tarixli məhkəmə qərarı

101. 7 aprel 2003-cü ildə başqa tərkibdə təşkil edilən Krakov Regional Məhkəməsi iki fiziki şəxs – T.Rz. və E.Rz. tərəfindən Dövlət Xəzinədarlığına (Malopolska qubernatoruna) qarşı qaldırılan iddianı dinlədi və Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsində nəzərdə tutulan öhdəliyin dövlət tərəfindən yerinə yetirməməsi nəticəsində iddiaçıların məruz qaldıqları ziyanı görə kompensasiya tələbini təmin etdi.

102. Regional Məhkəmə hesab etdi ki, Respublika müqavilələrinin müddəaları mülki iddia üçün əsas təşkil edə

bilməz, çünki onlar Qanunlar Toplusunda lazımi qaydada dərc olunmayıb. Lakin o, bundan əlavə hesab etdi ki, təkcə kredit hüququnun səmərəli həyata keçirilməsinin dövlət tərəfindən təmin edilməməsi deyil, həm də onun öz qanuni vəzifəsini, yəni Respublika müqavilələrini dərc etmək vəzifəsini yerinə yetirməməsi (müqavilələrin dərc olunmaması iddiaçıların hüquqi əsas qismində onlara istinad etmələrinə mane olub) mülki hüquq pozuntularına bərabərdir və buna görə Dövlət Xəzinədarlığı məsuliyyət daşıyır. O, qərara aldı ki:

«[Faktlar barəsində]

Təəssüflə söyləmək lazımdır ki, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarından o qədər də çox keçmədiyinə baxmayaraq, Dövlət Xəzinədarlığının mülkiyyətinə sahiblik edən agentliklər hazırda həmin mülkiyyətin satışı üzrə hərracların təşkilini dayandırırıblar və belə əsas gətiriblər ki, ləğv edilmiş normaları əvəz edən yeni qanunvericilik normaları yoxdur. Lakin qeyd etməyə dəyər ki, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı, ... yuxarıda qeyd edildiyi kimi, «məhdudiyyətlərin sistemdən xaric edilməsi» ilə bağlıdır; deməli, İnternet vasitəsilə ictimaiyyətə çatdırılan kommünikelərdə ifadə olunmuş mövqe tutmaq üçün heç bir əsas yoxdur. Nəticədə [tələblərin təmin olunması] imkanı «Buq çayı əhalisi» üçün xülya olaraq qalır.

«[Hüquq məsələləri barəsində]

Bu məhkəmənin müəyyən etdiyi faktın işığında şübhə yoxdur ki, Ukrayna SSR ilə bağlanmış 9 sentyabr 1944-cü il tarixli müqavilə ratifikasiya olunsa da, o vaxtdan bəri Qanunlar Toplusunda heç vaxt dərc olunmayıb (bu, Belarus SSR ilə bağlanmış müqaviləyə də aiddir). Buna görə də o, yuxarıda qeyd edilən konstitusiya normalarının işığında hüquq mənbəyi təşkil edə bilməz, çünki o, daxili hüquq sistemində daxil edilməyib. Müvafiq surətdə, bu müqavilə birbaşa tətbiq edilə bilməz və ya iddiaçıların tələblərində ona istinad edilə bilməz. Analoji rəy Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən onun 19 dekabr 2002-ci il

tarixli qərarında ifadə edilmişdir, bu işdə faktların müəyyən edilməsi ilə bağlı həmin qərara artıq istinad edilib. ...

İddiaçılar Ukrayna SSR ilə bağlanmış 9 sentyabr 1944-cü il tarixli Respublika müqaviləsinin dərc olunması üçün müraciət ediblər,⁹ lakin beynəlxalq müqavilələr haqqında qanunun tələbinə baxmayaraq, Xarici İşlər Nazirliyi bu istiqamətdə tədbir görməkdən imtina edərək cavab verib ki, müqavilə icra edildiyinə görə ona xitam verilib. Bu rəy belə əsaslandırılmışdı ki, nazirinin fikrincə, müqavilə tərəflər arasında qarşılıqlı surətdə icra edilmişdi, buna görə də, SSRİ Hökuməti ilə bağlanmış 1952-ci il Paktı nəzərə alınaraq, ona xitam verilmişdi. ...

Bu rəy ən azı iki səbəbə görə yanlış idi.

Öncə ondan başlayaq ki, formal cəhətdən Vyana Konvensiyası müqavilənin icra olunması nəticəsində deyil, müqavilədən imtina nəticəsində ona xitam verilməsinin mümkünlüyünü nəzərdə tutur.

...

Hətta müqavilələr icra edildiyinə görə onlara xitam verilməsinin mümkün olduğunu qəbul etməli olsaq belə, bu, münasib argument deyil, çünki müqavilələr tam icra edilməmişdi...

Yuxarıda qeyd edilən və məsələyə aidiyyəti az olan mülahizələrə belə bir mülahizəni də əlavə etmək olar ki, Respublika müqavilələrinə 1952-ci ildə xitam verildiyi barədə fikirlə razılaşsaq, bu, qəribə nəticələrə səbəb ola bilər, yada salmaq lazımdır ki, bu işdə müqavilənin nəticələri məhz həmin tarixdən başlamışdı. Lakin belə olan halda sual verilə bilər ki, məsələn, nəyə görə Ali Məhkəmə özünün presedent hüququnda bu işdən belə çoxlu sitatlar gətirib və üstündən 50 il keçəndən sonra daha qüvvədə olmayan müqavilələr barəsində narahatlıq keçirməyə başlayıb? Məsələn, Ali Məhkəmənin hakimlərinin 30 may 1990-cı il tarixli 7 sayılı məşhur qətnaməsində (III CZP 1/90, ...) Ali Məhkəmə təkcə Torpaqların idarə olunması və məcburi

⁹ Aşağıda 103-104-cü bəndlərə bax.

özgəninkiləşdirilməsi haqqında 1985-ci il tarixli Qanunun 88-ci maddəsinin 1-ci bəndi barəsində deyil (həmin bənddə kredit hüququ nəzərdə tutulurdu), həm də 1944-cü il tarixli Respublika müqavilələri barəsində qərar çıxarmış və 3-cü maddənin 6-cı bəndinin mahiyyətini nəzərdən keçirmişdi.¹⁰ ...

Yuxarıdakı arqumentlərdən görmək olar ki, bu barədə iddiaçıların müraciətinə baxmayaraq, icra hakimiyyəti, ratifikasiya olunmuş müqavilələri dərhal dərc etmək barədə qanuni öhdəlik mövcud olsa da, ən azı Ukrayna SSR ilə müqavilənin dərc edilməsi ilə məşğul olmayıb. ... Dəqiq ifadələrlə desək, bu barədə qanunla nəzərdə tutulan vəzifənin mövcud olmasına baxmayaraq, dövlət hakimiyyəti orqanı heç bir hərəkət etməyib və bununla da qanunu pozub (obyektiv qanun pozuntusu). Müvafiq surətdə, Konstitusiyanın 77-ci maddəsinin 1-ci bəndi ilə birlikdə götürülmüş Mülki Məcəllənin 417-ci maddəsinin mülki məsuliyyət üçün tələb etdiyi şərtlərdən birincisi mövcuddur. ...

Faktları müəyyən edərkən bu məhkəmə qərara aldı ki, iddiaçılar öz tələblərini Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanun əsasında ona görə təmin edilə bilməzdilər ki, mer vasitəsilə təmsil edilən Dövlət Xəzinədarlığı, hərracda hər hansı daşınmaz mülkiyyətin təklif edilmədiyini və bu vəziyyətin illərlə davam etdiyini nəzərə alsaq, kredit hüququnun həyata keçirilməsini mümkünsüz etmişdi. Belə vəziyyətdə, Konstitusiya Məhkəməsinin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, bu hüquq qeyri-real hüquqa çevrilmişdi. Həmçinin qeyd edildi ki, bu vəziyyət Konstitusiya Məhkəməsinin qərarından bəri qətiyyən dəyişməyib.

...

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi. Ukrayna SSR ilə bağlanmış 9 sentyabr 1944-cü il tarixli müqavilə Qanunlar Topplusunda dərc olunsaydı, Konstitusiyanın 241-ci maddəsinə uyğun olaraq, həmin müqaviləni Konstitusiyanın 91-ci maddəsi əsasında nəzərdən keçirmək olardı; bu halda həmin müqavilənin avtomatik

¹⁰ Yuxarıda 67-ci bəndə bax.

qüvvəyə minən müqavilə olduğunu ehtimal etmək olardı və bu məhkəmə bunu hazırkı işə tətbiq etməyə borlu olardı. ...

... Respublika müqavilələri dərc olunsaydı, hazırda onlar müqavilənin yuxarıda qeyd edilən müddəaları əsasında iddia tələbləri irəli sürülməsinə maneə yaratmazdı, ... Bu məhkəmənin fikrincə, yuxarıdakı qeydlər göstərir ki, müqavilənin həmin müddəaları xaraktercə avtomatik qüvvəyə minən müddəalardır.

...

Bu, mühüm əhəmiyyətə malik mülahizədir. Baxmayaraq ki iddiaçılar bu sənədə istinad edə bilərdilər, həmin sənədin hüquq sistemində olmaması bunu praktiki cəhətdən mümkünsüz edir. Lakin bu hal müqaviləni Qanunlar Topplusunda dərd etməyən icra hakimiyyətinin qanuna zidd hərəkətsizliyinin nəticəsidir.

Bu halları nəzərə alsaq, dövlət hakimiyyəti orqanlarının qanuna zidd hərəkətsizliyi ilə iddiaçıların məruz qaldığı ziyan arasında aydın və birbaşa səbəbli əlaqə var. Bu maddi ziyan ondan ibarətdir ki, hazırda belə prosesin nəticəsinin qabaqcadan məlum olduğunu nəzərə alsaq (ya tələb rədd ediləcəkdi, ya da hazırkı prosesdə olduğu kimi, müqaviləyə istinad əsassız sayılacaqdı), iddiaçıların müqavilənin 3-cü maddəsinin 6-cı maddəsinə istinadən mülki iddia qaldırmaq vasitəsilə öz tələblərini təmin etmələri mümkünsüz olub. Aydın məsələdir ki, belə proseslər müsbət nəticə verə bilməz. ..

Onu da vurğulamaq lazımdır ki, tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin kompensasiya edilməsindən ibarət olan, kredit hüququ adlandırılan hüquqdan iddiaçıların istifadə etmələri mümkün olsaydı, yuxarıda qeyd edilən ziyan baş verməyə bilərdi. Müvafiq surətdə, vurulan ziyan həmin ziyana qarşı məhkəmədə iddia qaldırmaq imkanının mümkünsüz edilməsi faktı ilə sıx bağlıdır.

Nəticə: dövlət hakimiyyəti orqanlarının qanuna zidd hərəkətsizliyi, yəni T.Rz. və E.Rz.-nin müraciətinə baxmayaraq müqavilənin Qanunlar Topplusunda dərd edilməməsi iddiaçıların mövcud hüquq sistemində ümumi hüquq olan kredit hüququndan, yəni iddiaçıların Ukraynada tərk etdikləri və Ukrayna SSR ilə

müqavilənin 3-cü maddəsinin 6-cı bəndi əsasında tələb etdikləri mülkiyyətin dəyəri müqabilində mümkün qədər maksimal məbləğdə səmərəli kompensasiya almaq hüququndan istifadə etmələrini mümkünsüz edib.

g) Ali İnzibati Məhkəmənin 29 may 2003-cü il və 12 dekabr 2003-cü il tarixli qərarları

103. 29 may 2003-cü ildə Ali İnzibati Məhkəmə E.Rz.-nin (yuxarıda qeyd edilən prosesdəki iddiaçı) və A.K.-nin işlərini dinlədi. Ərizəçilər Ali İnzibati Məhkəmə haqqında 11 may 1995-ci il tarixli Qanunun (*Ustawa o Naczelnym Sądzie Administracyjnym*) 26-cı maddəsi¹¹ əsasında şikayət verərək baş nazirin hərəkətsizliyə yol verdiyini iddia etmişdilər, belə ki, o, Polşa Milli Azadlıq Komitəsi ilə Ukrayna və Belarus Sovet Sosialist Respublikaları arasında bağlanmış 9 sentyabr 1944-cü il tarixli Respublika müqavilələrini dərc etməmişdi (yuxarıda 11-ci və 39-40-cı bəndlərə bax).

104. Ali İnzibati Məhkəmə şikayətləri rədd edərək onların düzgün olmadığını hesab etdi. Konkret olaraq, baş nazir tərəfindən hər hansı hərəkətsizliyə yol verilməmişdi, çünki o, öncə Xarici İşlər Nazirliyinin müvafiq tövsiyəsi olmadan beynəlxalq müqavilənin dərc olunması barədə göstəriş verə bilməzdi. Lakin sonuncu orqan Respublika müqavilələrinin Qanunlar Topplusunda dərc olunmasını tövsiyə etməmişdi.

Məhkəmə öz qərarında faktlara və hüquq məsələlərinə dair müəyyən önəmli nəticələrə gəldi. Eləcə də o, Respublika müqavilələrinin məcbureddici qüvvəsi barədə Konstitusiya Məhkəməsinin rəyinə etiraz etdi və belə fikir ifadə etdi ki,

¹¹ Həmin maddədə deyilir: «İcra hakimiyyəti orqanının hərəkətsizliyə yol verdiyini iddia edən şikayət əsaslıdırsa, Ali İnzibati Məhkəmə həmin orqanı qərar qəbul etməyə, yaxud konkret hərəkəti etməyə və ya qanunla nəzərdə tutulan hüququ və ya vəzifəni təsdiq etməyə, elan etməyə və ya tanımağa məcbur edir».

müqavilələrin hər birindəki 3-cü maddə repatriasiya olunmuş şəxslərin hüquq və vəzifələrinə birbaşa aiddir və sadəcə tədbir görmək barədə vəd təşkil etmir.

105. Məhkəmə qərara aldı ki:

«Ali İnzibati Məhkəmənin fikrincə, müqavilənin, xüsusən 3-cü maddənin mahiyyəti göstərir ki, o, repatriasiya olunmuş şəxslərin hüquq və vəzifələrinə birbaşa aiddir. Oradakı müddəalar sadəcə iddia qaldırmaq üçün əsas təşkil edə bilməyən vəddən ibarət deyil, çünki orada, Konstitusiyaya Məhkəməsinin 19 dekabr 2002-ci il tarixli qərarında və Hüquq Məsləhəti Komitəsinin Xarici İşlər Nazirliyinə təqdim etdiyi 27 yanvar 2003-cü il tarixli rəydə göstərildiyi kimi, dövlətin xüsusi növ vəzifəsi, yəni Polşa sərhədlərinin delimitasiyası nəticəsində mülkiyyətini itirmiş şəxslərin məskunlaşdırılması məsələsini daxili qanunvericilikdə tənzimləmək vəzifəsi nəzərdə tutulub. Bu, 3-cü maddənin 6-cı bəndindən aydın olur, çünki tərk edilmiş daşınar və daşınmaz mülkiyyətin dəyəri sığorta dəyəri əsasında geri qaytarılmalıdır. ...

Ali İnzibati Məhkəmənin fikrincə, sözügedən müqavilə, cavabdehin mövqeyinə və Konstitusiyaya Məhkəməsinin 19 dekabr 2002-ci il tarixli qərarındakı əsaslandırmaya baxmayaraq, hələ də məcburi qüvvəyə malikdir, çünki tam icra olunmayıb. Beynəlxalq müqavilə hüququ haqqında 23 may 1969-cu il tarixli Vyana Konvensiyasının 59-cu maddəsinə uyğun olaraq, müqaviləyə o vaxt xitam verilmiş sayılır ki, bütün tərəflər sonradan eyni məsələyə dair müqavilə bağlamış olsunlar və sonrakı müqavilədə və ya hər hansı başqa üsulla məsələnin həmin müqavilə ilə tənzimlənməsi barədə niyyətlərini bildirsinslər, yaxud sonrakı müqavilənin müddəaları əvvəlkinin müddəalarına o dərəcədə zidd olsun ki, iki müqavilənin eyni vaxtda tətbiqi mümkünsüz olsun. ...».

106. İcra hakimiyyətinin hərəkətsizliyi ilə, konkret olaraq Respublika müqavilələrinin Qanunlar Topplusunda dərc olunması üçün xarici işlər naziri tərəfindən tədbir görülməməsi ilə bağlı şikayətlər barəsində 12 dekabr 2003-cü ildə qəbul etdiyi sonrakı

iki qərarında (№ II SAB 219/03 və II SAB 221/03) Ali İnzibati Məhkəmə yuxarıdakı rəyi bütünlüklə təsdiq etdi. Daha sonra o, nazirə göstəriş verdi ki, şikayətçilərin ərizələri ilə məşğul olsun və Respublika müqavilələrinin lazımı qaydada dərc edilməsi üçün tədbir görsün.

h) Ali Məhkəmənin 21 noyabr 2003-cü il tarixli qərarı

(i) Qərardan əvvəlki hadisələr

107. 25 aprel 2001-ci ildə Varşava Regional Məhkəməsi Buq çayının o tayında (hazırda Ukraynaya məxsus olan bölgədə) tərk edilmiş mülkiyyətlə bağlı maddi ziyanla görə Dövlət Xəzinədarlığına və maliyyə nazirinə qarşı Ç.S.-in kompensasiya tələbini rədd etdi. Ç.S. sözügedən mülkiyyətin dəyərinə uyğun uyğun kompensasiya istəmiş və digər müddəalarla yanaşı, Respublika müqaviləsinin 3-cü maddəsinin 6-cı bəndinə istinad etmişdi. Məhkəmə hesab etdi ki, müqavilənin müddəaları cavabdehin məsuliyyətini müəyyən etmək üçün müstəqil hüquqi əsas təşkil etmir və iddiaçı iddia etdiyi ziyanla dövlət orqanlarının törətdiyi hər hansı mülki hüquq pozuntusu və ya yol verdiyi hərəkətsizlik arasında səbəbli əlaqə olduğunu sübut edə bilməyib.

28 may 2002-ci ildə iddiaçının apellyasiya şikayətinə baxan Varşava Apellyasiya Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin qərarını təsdiq etdi.

(ii) Məhkəmə qərarı

108. Bu qərar (№ I CK 323/02) üç hakimdən ibarət tərkibdə iclas keçirmiş Ali Məhkəmə tərəfindən Ç.S.-in Apellyasiya Məhkəməsinə qarşı verdiyi kassasiya şikayəti araşdırıldıqdan sonra çıxarıldı. Ali Məhkəmə Apellyasiya Məhkəməsinin şikayət edilən qərarını ləğv etdi və işi Varşava Apellyasiya Məhkəməsinə göndərirdi. «Buq çayı iddialarının» həlli və kredit hüququnun

həyata keçirilməməsinə görə dövlətin mülki hüquqi məsuliyyəti məsələsində dönüş nöqtəsi hesab edilən bu qərarında Ali Məhkəmə faktlara və hüquq məsələlərinə dair bir sıra mühüm nəticələr çıxardı.

109. Ali Məhkəmə Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüququn xarakterini nəzərdən keçirərək, qeyd etdi ki:

«Bu hüququn xarakteri mübahisə doğursa da, hər halda üstünlük təşkil edən belə bir rəy vardır ki, o, konkret mülkiyyət hüququ təşkil edir və ayrılmaz və spesifik üsulla ötürülə bilən hüquqdur və həmin hüququn mahiyyəti «Buq çayı pulu» adlandırılan imkandan istifadə etmək vasitəsilə təmin edilən müəyyən maddi hüquqi öhdəliyin mövcudluğundan ibarətdir. Hüquq adlandırılan bu imkan, ... şübhəsiz ki, maddi dəyərə malikdir, həmin [dəyər] həmin hüququn hesabına alınə bilən malların əldə edilməsinin mümkünlüyündən irəli gəlir. Həmin malların əldə edilməsinin mümkünlüyü ... qanunvericiliklə və onun praktikada tətbiqi ilə müəyyən edilir».

110. Daha sonra o, aşağıdakıları bildirdi:

«Şübhə edilməməlidir ki, son bir neçə ildə baş vermiş qanunvericilik təşəbbüsləri kredit hüququnun dəyərinə təsir göstərmişdir və onun dəyərinin azalmasını ziyan anlayışı ilə ifadə edilən maddi itki saymaq olar. Bununla əlaqədar olaraq, qüsurlu hesab edilən qanunların olmadığı hipotetik hüquqi situasiyada kredit hüququnun dəyəri ilə bu hüququn sözügedən [qüsurlu] qanunların qəbulundan irəli gələn dəyərini müqayisə etmək lazımdır.

Ziyan barədə mülahizə yürüdərkən «Buq çayı əhalisinin» hüquqlarına aid hüquq normalarının praktikada necə tətbiq edildiyini xatırlatmaq lazımdır. İş üzrə materiallardakı sənədlər təsdiq edir ki, Dövlət Xəzinədarlığı onların iştirak edə biləcəyi hər hansı hərrac keçirməyib. Nə Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Agentliyi, nə də Hərbi Mülkiyyət Agentliyi Konstitusiya Məhkəməsinin qərarına riayət ediblər. Belə praktika [iddiaçıların]

hər cür praktiki məqsədlər üçün kredit hüquqlarını reallaşdırmalarını mümkünəş edib. Əlbəttə, ziyanın mövcudluğu və dəyəri [kimi məsələlərdə] sübutetmə yükü iddiaçının üzərinə düşür. Ehtimal etmək olar ki, bu ziyan mülkiyyət hüquqlarından məhrum edilməyə bərabər deyil və onun dəyəri Ukraynada tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinə bərabər deyil. ...

Nəticə etibarı ilə [«Buq çayı iddiaçıları»] hərraclarda iştirak imkanını məhdudlaşdıran qanunvericiliyin (həmin qanunvericilik ya onların hüquqlarının həyata keçirilməsini mümkünəş edib, ya da həmin hüquqların həyata keçirilməsi imkanını məhdudlaşdırıb) qəbulu nəticəsində [kredit hüququnun] dəyərinin azalmasına görə Konstitusiyanın 77-ci maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən Dövlət Xəzinədarlığından maddi kompensasiya tələb edə bilərlər. ...

Lakin bu o demək deyil ki, [iddiaçılar] sərhədin o tayında tərk edilmiş mülkiyyətin tam maddi dəyərini ala bilərlər. Bu, ... Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsinə zidd olardı, həmin maddənin vasitəsilə qanunverici orqan özünün müstəqil qanunvericilik səlahiyyəti çərçivəsində konkret kompensasiya mexanizmini təsbit etmişdir. Lakin burada mühüm məqam ondan ibarətdir ki, əvvəlki qanunvericilik tədbiri, Konstitusiya Məhkəməsinin birmənalı şəkildə müəyyən etdiyi kimi, bu [mexanizmi] qeyri-real etmişdi. Bu, [kredit hüququnun] faktiki dəyərinə təsir göstərmişdi. Həqiqətən bu hüququn dəyəri azalmışdı, çünki qanunverici bir tərəfdən dövlət torpaqlarının [müəyyən] hissələrini 212-ci maddənin təsir dairəsindən çıxarmış, digər tərəfdən isə bu müddəanın praktiki tətbiqi vasitəsilə (hərraclar keçirməmək vasitəsilə) onun nəticələrinin öncədən görülməsini mümkünəş etmişdi. Nəticədə kredit hüququ reallaşdırıla bilmədi və hələ də reallaşdırıla bilmir.

Belə hərəkətlər qanunun aliliyi ilə idarə olunan və sosial ədalət prinsiplərini tətbiq edən demokratik dövlətdə (Konstitusiyanın 2-ci maddəsi) və ya mülkiyyətin, digər əmlak hüquqlarının və vərəsəlik hüququnun bərabər müdafiəsinə

təminat verən dövlətdə qəbul edilə bilməz. (Konstitusiyanın 64-cü maddəsinin 2-ci bəndi).

Qeyd etmək lazımdır ki, mülkiyyətlərinin kompensasiyasını almaq hüququna malik olan şəxslərin təxminən 90%-i [tam] kompensasiya alıblar və bunu xüsusən kredit hüququnun reallaşdırılması vasitəsilə ediblər. Belə olan halda, kredit hüququnun hələ də qüvvədə olduğunu nəzərə alsaq, ... kredit hüququnu hələ reallaşdırmayan «Buq çayı iddiaçıların» tam kompensasiya almaq hüququ əsaslı hesab edilməlidir. [Başqa cür qərar çıxarılması] «Buq çayı əhalisinin» [müxtəlif qrupları] arasında əsassız ayrı-seçkiliyə [bərabər olardı] və ... kredit hüququnun reallaşdırılması üçün konkret prosedurları nəzərdə tutan müddəaların (xüsusən 212-ci maddənin) nəticələrinin öncədən görülməsini mümkünəş edərdi».

i) Dekabr 2003-cü il tarixli Qanun

(i) Hazırlıq işi və Qanunun parlament tərəfindən qəbul edilməsi

111. Bu əsnada Senat Torpaqların idarə olunması haqqında Qanuna, habelə Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyətinin idarə olunması haqqında Qanuna düzəlişlər edilməsinə dair Qanuna və digər qanunlara düzəlişlər edilməsi barədə qanun layihəsi (*Projekt ustawy o zmianie ustawy o gospodarce nieruchomościami i ustawy o zmianie ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych innych ustaw*) («Senatın qanun layihəsi») hazırladı. O, 10 mart 2003-cü ildə parlamentə təqdim edildi. Xülasə, Senat «Buq çayı iddiaçıların» bütün növ dövlət torpaqlarını əldə etmələrinə imkan yaratmaq üçün mövcud normaların yenidən formulə edilməsini təklif etdi.

112. Senatın qanun layihəsinin birinci oxunuşu 16 aprel 2003-cü ildə baş tutdu. 2003-cü ilin əvvəlində öz qanun layihəsini

hazırlamış Hökumət (yuxarıda 33-cü bəndə bax) 26 may 2003-cü ildə öz rəyini təqdim etdi və həmin rəydə Senatın təkliflərini kəskin tənqid etdi.

Hökumətin qanun layihəsi parlamentə 10 iyul 2003-cü ildə təqdim edildi. Hökumət təklif etdi ki, bütün növ dövlət mülkiyyətinin «Buq çayı iddiaçılarına» satılmasına imkan yaradılsın, lakin kompensasiyanın dəyəri 20.000 zlotı ilə məhdudlaşdırılsın.

113. Bundan sonra parlament hər iki qanun layihəsi üzərində eyni vaxtda işləməyi qərara aldı.

Birinci oxunuş 29 iyul 2003-cü ildə baş tutdu. İkinci və üçüncü oxunuşlar isə, müvafiq surətdə, 28 oktyabr və 12 noyabr 2003-cü ildə baş tutdu. Oxunuşların gedişində kompensasiya qismində veriləcək mülkiyyətin maksimal dəyəri 50.000 Polşa zlotısındanək artırıldı.

12 noyabr 2003-cü ildə qanun layihələri Seym tərəfindən qəbul olundu və Qanun Senata göndərildi. Senat müəyyən düzəlişlər təklif etdi, 12 dekabr 2003-cü ildə onlar mahiyyət etibarı ilə Seym tərəfindən qəbul edildi. Elə həmin gün Dekabr 2003-cü tarixli Qanun imzalanmaq üçün Polşa Prezidentinə göndərildi. Prezident onu 5 yanvar 2004-cü ildə imzaladı.

(ii) Müvafiq müddəalar

114. Dekabr 2003-cü il tarixli Qanun 30 yanvar 2004-cü ildə qüvvəyə mindi. Qanunun 1-ci maddəsində deyilir:

«Bu qanun 1939-cu ildə başlanmış müharibə ilə əlaqədar olaraq Polşa dövlətinin hazırkı sərhədləri xaricində tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin dövlət mülkiyyətinin qiyməti müqabilində və ya müddətsiz istifadə hüququ üçün haqqın ödənilməsi müqabilində kompensasiya edilməsinin prinsiplərini müəyyən edir, kompensasiya aşağıdakı [sənədlərin müddəaları] əsasında verilməlidir:

1) Polşa vətəndaşlarının Ukrayna SSR ərazisindən və Ukrayna əhalisinin Polşa ərazisindən köçürülməsi haqqında Polşa

Milli Azadlıq Komitəsi ilə Ukrayna Sovet Sosialist Respublikası Hökuməti arasında 9 sentyabr 1944-cü il tarixli müqavilə;

2) Polşa vətəndaşlarının Belarus SSR ərazisindən və Belarus əhalisinin Polşa ərazisindən köçürülməsi haqqında Polşa Milli Azadlıq Komitəsi ilə Belarus Sovet Sosialist Respublikası Hökuməti arasında 9 sentyabr 1944-cü il tarixli müqavilə;

3) Polşa vətəndaşlarının Litva SSR ərazisindən və Litva əhalisinin Polşa ərazisindən köçürülməsi haqqında Polşa Milli Azadlıq Komitəsi ilə Litva Sovet Sosialist Respublikası Hökuməti arasında 22 sentyabr 1944-cü il tarixli müqavilə;

4) SSRİ-də yaşayan, Polşa və İsrail vətəndaşları olan şəxslərin SSRİ vətəndaşlığını dəyişmək və Polşaya köçmək hüququ haqqında və Polşa ərazisində yaşayan, Rusiya, Ukrayna Belarus və Litva vətəndaşları olan şəxslərin Polşa vətəndaşlığını dəyişmək və SSRİ-yə köçmək hüququ haqqında Polşa Respublikasının Müvəqqəti Milli Birlik Hökuməti ilə Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı arasında 6 iyul 1945-ci il tarixli müqavilə».

115. 2-ci maddədə deyilir:

«1. Xaricdə tərk edilmiş mülkiyyətin dəyəri müqabilində kredit hüququ həmin mülkiyyətin sahiblərinə bu şərtlə verilməlidir ki, onlar aşağıdakı şərtlərin hamısına cavab vermiş olsunlar:

1) 1 sentyabr 1939-cu ildə 1-ci maddədə qeyd edilən ərazilərdə yaşayan, həmin tarixdə Polşa vətəndaşlığına malik olan və 1939-cu ildə başlanmış müharibə ilə əlaqədar olaraq həmin əraziləri tərk edən şəxslər;

2) hazırda Polşa vətəndaşı olan şəxslər;

3) ən azı bu qanunun qüvvəyə mindiyi tarixdən Polşa Respublikasında daimi yaşayan şəxslər.

2. Polşa dövlətinin hazırkı sərhədləri xaricində tərk edilmiş daşınmaz mülkiyyətin sahibi öldükdə, [tərk edilmiş] mülkiyyətin dəyərinin müqabilində kredit hüququ ya onun bütün qanuni varislərinə birgə keçir, bu şərtlə ki, onlar Polşa vətəndaşı olsunlar

və ən azı bu qanunun qüvvəyə mindiyi tarixdən Polşa Respublikasında daimi yaşasınlar, ya da qalan varislərin təyin etdikləri [bir] varisə keçir. Həmin şəxsin təyin edilməsi notarius tərəfindən təsdiq edilmiş imzanın [və ya imzaların] olduğu bəyannamə vasitəsilə həyata keçirilir.

3. Polşa dövlətinin hazırkı sərhədləri xaricində tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin müqabilində digər hüquq normalarına və bu qanuna uyğun olaraq təsdiq edilən kredit hüququ 2-ci bəndin müddəalarına xələl gətirməklə başqasına ötürülə bilməz.

4. Polşa dövlətinin hazırkı sərhədləri xaricində tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin müqabilində kredit hüququ digər hüquq normalarına, o cümlədən torpaqların idarə olunması, kənd təsərrüfatı islahatı və ya kənd təsərrüfatı sistemi və məskunlaşma haqqında hüquq normalarına uyğun olaraq 1-ci maddədə qeyd edilən müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş kompensasiya çərçivəsində müddətsiz istifadə hüququ əsasında Dövlət Xəzinədarlığının mülkiyyətini əldə edən şəxsə verilir».

116. 3-cü maddə kredit hüququnu aşağıdakı qaydada təsbit edir:

«1. 2-ci maddənin 1-ci və 2-ci bəndlərində qeyd edilən şəxslər, bu maddənin 2-ci bəndinin müddəalarına xələl gətirməməklə, Polşa dövlətinin hazırkı sərhədləri xaricində tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin dövlət mülkiyyətinin qiyməti müqabilində və ya həmin mülkiyyətdən müddətsiz istifadə hüququ üçün haqqın ödənilməsi müqabilində, habelə oradakı binaların, digər tikililərin və ya evlərin qiyməti müqabilində kompensasiya edilməsi hüququna malikdirlər

«Dövlətin hazırkı sərhədləri xaricində tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin [əvvəlki] bənddə qeyd edilən kompensasiyası həmin mülkiyyətin dəyərinin 15%-inə bərabər olan dəyər əsasında həyata keçirilir, kompensasiyanın ümumi məbləği 50.000 Polşa zlotısından artıq ola bilməz».

117. 4-cü və 5-ci maddələrə əsasən, bütün «Buq çayı iddiaçıları» kredit hüquqlarının təsdiq edilməsi üçün müvafiq

əyalətin qubernatoruna müraciət etməlidirlər. Təsdiqetmə inzibati qərar formasında baş verir, həmin qərardan Mənzil Təchizatı və Şəhərsalma İdarəsinin (*Prezes Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast*) sədrinə şikayət edilə bilər. Belə müraciətlər üçün son müddət kimi 31 dekabr 2005-ci il müəyyən edilmişdir.

6-cı maddədə nəzərdə tutulur ki, qubernatorlar «Buq çayı iddiaçıların» qeydiyyatını aparmalıdırlar.

Dekabr 2003-cü il tarixli Qanunda nəzərdə tutulan kompensasiya hüququ yalnız hərraclarda qiymət təklif edilməsi proseduru vasitəsilə həyata keçirilir.

118. 14-cü maddənin bu işə aidiyyəti olan hissəsində deyilir:

«Torpaqların idarə olunması haqqında 21 avqust 1997-ci il tarixli Qanuna aşağıdakı düzəlişlər edilir:

1. 212-ci maddə ləğv edilir; ...».

119. 16-cı maddədə deyilir:

«1-ci maddədə qeyd edilən müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklər 2-ci maddənin 4-cü bəndində qeyd edilən şəxslərə və Polşa dövlətinin hazırkı sərhədləri xaricində tərk edilmiş mülkiyyətin dəyəri müqabilində kredit hüququnu bu qanunun müddəaları əsasında reallaşdırmış şəxslərə münasibətdə yerinə yetirilmiş sayılır».

120. 30 yanvar 2004-cü ildə, Dekabr 2003-cü il tarixli Qanunun qüvvəyə mindiyi tarixdə «Vətəndaş platforması» partiyasından olan deputat qrupu (yuxarıda 38-ci bəndə bax) Konstitusiyanın 188-ci maddəsi ilə birlikdə götürülmüş 191-ci maddəsinə əsasən Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət edərək Dekabr 2003-cü il tarixli Qanunun bir neçə müddəasının, o cümlədən 2(1)(2), 2(1)(3), 2(2), 2(4), 3(2) və 16-cı maddələrinin konstitusiya uyğunluğu məsələsinə etiraz etdi. Onlar konstitusion prinsiplərə – qanun qarşısında bərabərlik, mülkiyyətin və qanun əsasında əldə edilmiş hüquqların müdafiəsi, habelə qanunun aliliyi prinsiplərinə istinad etdilər.

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. KONVENSIYANIN 1 SAYLI PROTOKOLUNUN 1-ci MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

121. Ərizəçi iddia etdi ki, onun Buq çayının o tayındakı ərazidə tərk edilmiş mülkiyyətə görə kompensasiya almaq hüququnun, yəni «kredit hüququ» adlandırılan hüququn təmin edilməməsi Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsini pozub.

1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsində deyilir:

«Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir. Heç kəs, cəmiyyətin maraqları naminə, qanunla və beynəlxalq hüququn ümumi prinsipləri ilə nəzərdə tutulmuş şərtlər istisna olmaqla, öz mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz.

Yuxarıdakı müddəalar dövlətin ümumi maraqlara müvafiq olaraq, mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti həyata keçirmək üçün, yaxud vergilərin və ya digər rüsum və ya cərimələrin ödənilməsini təmin etmək üçün zəruri olan qanunları yerinə yetirmək hüququnu məhdudlaşdırmır».

A. Məhkəməyə təqdim edilən işin hədudları

122. Ərizənin qəbuledilənliyi barədə qərarında özünün zamana görə yurisdiksiyasını müəyyən edərkən Məhkəmə hesab etdi ki, ərizəçinin şikayəti sadəcə 1 saylı Protokolun Polşa tərəfindən imzalandığı tarixdən, yəni 10 oktyabr 1994-cü ildən əvvəl, yaxud hətta sonra qəbul edilmiş konkret tədbirlə və ya qərarla bağlı deyil. ərizəçinin Konvensiya üzrə tələbinin məğzi ondadır ki, dövlət onun mülkiyyətinin kompensasiyası hüququnu təmin etməyib, halbuki o, Polşa qanunvericiliyinə əsasən davamlı olaraq bu hüquqa malik olub.

Bu hüququn ərizəçiyə ratifikasiya günündə verildiyini qeyd edən və həmin hüququn həm 12 mart 1996-cı ildə, yəni ərizəsinin Komissiyaya təqdim etdiyi tarixdə, həm də 19 dekabr 2002-ci ildə, yəni onun qəbuledilənliyi haqqında qərarın qəbul olunduğu tarixdə mövcud olduğunu bildirən Məhkəmə qərara aldı ki, o, zamana görə ərizəyə baxmaq yurisdiksiyasına malikdir. O, həmçinin qərara aldı ki, ratifikasiyadan qabaqkı faktları araşdırabilir, çünki onlar həmin tarixdən qabaqkı dövrlərdən qaynaqlanan hazırkı situasiyanı yaratmış faktlar sayıla bilər və ya həmin tarixdən sonra baş vermiş faktların başa düşülməsi üçün aktual ola bilər (*bax: Broniovski Polşaya qarşı* (ərizənin qəbuledilənliyi haqqında qərar) [GC], ərizə № 31443/96, AİHM 2002-X, b. 74-77).

123. Lakin Məhkəmənin hansı tarixdən etibarən zamana görə yurisdiksiyaya malik olması təkcə həmin dövrün başlanğıcından bu günə qədər Polşa dövlətinin hərəkətlərinin və ya hərəkətsizliyinin Konvensiyaya riayət edilməsi baxımından Məhkəmə tərəfindən qiymətləndirilməsi baxımından deyil, həm də ərizəçinin Polşa qanunvericiliyi ilə təmin edilən, 1 sayılı Protokolunun 1-ci maddəsi əsasında nəzərdən keçirilməli olan hüquqi marağının faktiki məzmununu və həddlərini müəyyən etmək baxımından aktualdır.

124. İşin qaldırılmasına zəmin yaradan və ərizəçinin kompensasiya hüququnu doğuran hadisələr, o cümlədən müharibədən sonra dövlət sərhədlərinin delimitasiyası, nəticədə bu tədbirin və Respublika müqavilələrinin təsirinə məruz qalan insanların köç etməsi (yuxarıda 10-12, 39-41, 67 və 81-ci bəndlərə bax), əlbəttə, bu gün mövcud olan mürəkkəb hüquqi və faktiki situasiyanı başa düşmək üçün önəmli olsa da, Məhkəmə Buq çayının o tayında tərk edilmiş mülkiyyətin sahiblərinin mülkiyyətdən məhrum edilməsi və İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Sovet İttifaqı tərəfindən köçməyə məcbur edilməsi faktından irəli gələn Polşa dövlətinin bütün hüquqi, mənəvi, sosial, maliyyə və ya digər öhdəliklərini nəzərdən

keçirməyəcəkdir. O, xüsusən bu məsələləri araşdırmayacaq ki, Respublika müqavilələri əsasında keçmiş Sovet respublikalarında tərk etdikləri mülkiyyətin dəyərinin həmin şəxslərə qaytarılması üzrə Polşanın öhdəliyi ərizəçinin daxili qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hüququnun həddərlərinə hər hansı təsir göstərə bilərdimi və Polşa həmin müqavilələr əsasında üzərinə götürdüyü öhdəliklərə riayət edibmi?

125. Məhkəmənin araşdırmalı olduğu yeganə məsələ ondan ibarətdir ki, Protokolun qüvvəyə mindiyi tarixdə Polşa qanunvericiliyi əsasında ərizəçinin malik olduğu və 12 mart 1996-cı ildə – onun Komissiyaya ərizə təqdim etdiyi tarixdə mövcud olan hüququn, yəni ərizəçinin mülkiyyətinin kompensasiyası hüququnun həyata keçirilməsinə münasibətdə Polşa dövlətinin hərəkətləri və hərəkətsizliyi 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsini pozubmu?

B. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin tətbiqinin mümkünlüyü

1. Tərəflərin arqumentləri

a) Ərizəçi

126. Ərizəçi ərizənin qəbul edilənliyi üzrə icraatda etdiyi kimi, iddia etdi ki, onun sözügedən hüququ mülkiyyət hüququdur və Polşa repatriasiya olunmuş şəxslərə müvafiq Respublika müqaviləsinin 3-cü maddəsinin 6-cı bəndi əsasında kompensasiya ödəmək öhdəliyini öncə öz üzərinə götürməklə bu hüququ tanıyıb. Bu öhdəlik sonradan daxili qanunvericiliyə inkorporasiya edilib və ərizəçiyə konkret hüquq verir ki, Buq çayının o tayında ailəsinin tərk etdiyi mülkiyyətin dəyəri dövlətdən alınan daşınmaz mülkiyyətin qiyməti müqabilində və ya həmin mülkiyyətdən müddətsiz istifadə hüququnun haqqının ödənilməsi müqabilində

kompensasiya edilsin, çünki o, repatriasiya olunmuş nəvəsinin varisidir. O, əlavə etdi ki, bu hüquq Polşa məhkəmələri tərəfindən mülkiyyət hüququ kimi aydın şəkildə tanınıb və bu yaxınlarda Konstitusiya Məhkəməsi tərəfindən «kredit hüququ» adlandırılıb. O, şübhəsiz ki, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin məqsədləri üçün «mülkiyyət» anlayışının əhatə dairəsinə düşür.

b) Hökumət

127. Hökumət ərizənin qəbul edilənliliyi barədə və 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin tətbiqinin mümkünlüyü barədə Məhkəmənin qərarına istinad edərək iddia etdi ki, daxili qanunvericiliyə əsasən ərizəçi sadəcə olaraq mülkiyyətin kompensasiyası üçün müraciət etmək imkanına malik olan «iddiaçı» idi. O, bu məqsədlə ərizə vermişdi və tərk edilmiş mülkiyyətin hazırkı bazar dəyərini müəyyən edən ekspert rəyini təqdim etməmişdi, hakimiyyət orqanları dövlət mülkiyyətinin satışı üzrə hərraclarda onun iştirakına imkan verən zəruri əlavə sənədləri təqdim edə bilməzdilər.

128. Bu məsələ ilə bağlı Hökumət cənab Broniovskinin vəziyyətini *Yantner Slovakiyaya qarşı* məhkəmə işində (ərizə № 39050/97, 27-ci və sonrakı bəndlər, 4 mart 2003-cü il) ərizəçinin vəziyyəti müqayisə etdi və bildirdi ki, bu hüquq (cənab Yantnerin hüququ kimi) şərti hüquqdur və ərizəçi öz ərizəsi ilə bağlı prosessual tələblərə riayət etmədiyinə görə, yəni qanunun şərtinə əməl etmədiyinə görə həmin hüququ itirib.

2. Məhkəmənin verdiyi qiymət

129. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin birinci hissəsindəki «mülkiyyət» anlayışı müstəqil mənaya malikdir, həmin anlayış təkcə maddi əşyalarla məhdudlaşmır və daxili qanunvericilikdə verilən formal tövsifdən asılı deyil. Maddi əşyalar kimi, əmlak təşkil edən müəyyən hüquq və maraqlar da «mülkiyyət

hüquqları» sayıla bilər və beləliklə, bu maddənin məqsədləri üçün «mülkiyyət» hesab edilə bilər. Hər bir konkret işdə araşdırılmalı olan məsələ ondan ibarətdir ki, həmin işin bütövlükdə götürülmüş halları baxımından ərizəçi 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi ilə qorunan maddi hüquqi marağa malikdirmi? (*bax: İatridis Yunanıstana qarşı* [GC], ərizə № 31107/96, b. 54, AİHM 1999-II; və *Beyeler İtaliyaya qarşı* [GC], ərizə № 33202/96, b. 100, AİHM 2000-I).

130. Ərizəni qəbul olunan elan edərkən Məhkəmə 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin tətbiqinin mümkün olmadığı barədə Hökumətin arqumentlərini rədd etdi. O, müəyyən etdi ki, ərizəçi həmin maddənin müdafiəsi altında olan mülkiyyət marağına malik olub. Bundan başqa, o, qeyd etdi ki, ərizəçinin hüququnun daxili qanunvericilikdə davamlı hüquqi əsası olub, həmin əsas 10 oktyabr 1994-cü ildən sonra mövcud olub və Polşa Ali Məhkəməsi tərəfindən ona «Dövlət Xəzinədarlığının öhdəsinə düşən», «maddi və ayrılmaz xarakterə malik olan borc» kimi anlayış verilib (*bax: Briniovski Polşaya qarşı*, ərizənin qəbul edilənliyi haqqında yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 97-101).

131. Bundan sonra 2002-ci ilin dekabrında ombudsmanın təqdim etdiyi ərizə barəsində (yuxarıda 28-ci bəndə bax) qərar çıxararkən Konstitusiya Məhkəməsi ərizəçinin hüququnu «müstəqil mülkiyyət hüququ olan», «xüsusi xarakterə malik» «kredit hüququ» kimi təsvir etdi və bildirdi ki, «konstitusiya ilə təmin olunan mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi bu hüquqa da şamil olunur» və o, «ümumi-hüquqi xarakterli xüsusi mülkiyyət hüququdur». Konstitusiya Məhkəməsi bu hüququn maddiləşməsinin həmin hüquqa malik olan şəxsin hərəkətindən asılı olduğu ilə razılaşsa da, belə bir fikri rədd etdi ki, həmin hüquq dövlət mülkiyyətinin satışı üzrə hərracda uğurlu qiymət təklifi vasitəsilə reallaşmayana qədər mövcud olmur. Xülasə, Konstitusiya Məhkəməsində şübhə yox idi ki, kredit hüququ 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin müdafiəsi altındadır (yuxarıda 80-87-ci bəndlərə, xüsusən 83-cü bəndə bax).

Yuxarıdakı qərardan sonra Polşa Ali Məhkəməsi 21 noyabr 2003-cü il tarixli qərarında hesab etdi ki, kredit hüququ «maddi dəyəərə malik» olan, «ayrılmaz və spesifik üsulla ötürülə bilən» «konkret mülkiyyət hüququdur» və «həmin hüququn mahiyyəti «Buq çayı pulu» adlandırılan imkandan istifadə etmək vasitəsilə təmin edilən müəyyən maddi hüquqi öhdəliyin mövcudluğundan ibarətdir» (yuxarıda 109-cu bəndə bax).

Məhkəmə Polşa qanunvericiliyi əsasında ərizəçinin malik olduğu hüququn Polşanın yüksək məhkəmə orqanları tərəfindən bu təhlilə Konvensiya baxımından tərəfdar çıxır. O, Hökumətin hazırkı arqumentlərində belə bir nəticəni dəyişə biləcək heç nə görmür ki, ərizənin qəbul edilənliyi barədə qərarla müəyyən edildiyi kimi, ərizəçinin kredit hüququ 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulan mənada «mülkiyyət» təşkil edir.

132. Sözügedən hüququn məzmununa və hüdudlarına gəldikdə, Məhkəmə artıq qeyd edib ki, bu məsələyə Protokolun qüvvəyə mindiyi tarixdə və xüsusən şikayətin Konvensiya orqanlarına təqdim edildiyi tarixdə ərizəçinin hansı «mülkiyyətə» malik olması baxımından nəzər salmaq lazımdır (yuxarıda 125-ci bəndə bax).

Faktiki olaraq, hər iki tarixdə (10 oktyabr 1994-cü ildə və 12 mart 1996-cı ildə) ərizəçinin vəziyyəti mahiyyət etibarı ilə eyni idi. Həmin vaxt kredit hüququ Torpaqların idarə olunması haqqında 1985-ci il tarixli Qanunun 81-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdu, orada nəzərdə tutulurdu ki, Buq çayının o tayından repatriasiya olunmuş şəxslər və ya onların varisləri müvafiq hakimiyyət orqanına ərizə ilə müraciət etdikdə, tərk edilmiş mülkiyyətin dəyərinin ya torpaqdan müddətsiz istifadə hüququ üçün haqq ödənilməsi müqabilində, ya da tikinti üçün ayrılan torpağın və oradakı hər hansı binaların, tikililərin və ya daşınmaz əmlakın qiyməti müqabilində kompensasiya edilməsi hüququna malikdirlər (yuxarıda 46-cı bəndə bax).

Bu hüququn həyata keçirilməsi proseduru 1985-ci il tarixli Qərarda təsbit olunmuşdu, həmin Qərarın 3-cü bəndində nəzərdə

tutulurdu ki, əgər xaricdə tərk edilmiş mülkiyyətin dəyəri dövlət tərəfindən satılan mülkiyyətin qiymətindən artıqdırsa (ərizəçinin timsalında məhz bu hal baş vermişdi), həmin artıq məbləğ dövlətə məxsus torpaq sahəsinin və oradakı xüsusi kateqoriyalı bina və tikililərin qiyməti müqabilində kompensasiya edilə bilər (yuxarıda 18-21 və 47-ci bəndlərə bax).

133. Müvafiq surətdə, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin məqsədləri üçün ərizəçinin «mülkiyyəti», 15 sentyabr 1992-ci ildə onun verdiyi ərizəyə uyğun olaraq, mülkiyyətin 1985-ci il tarixli Qərarın 3-cü bəndində sadalanan formada kompensasiya edilməsi hüququndan ibarətdir (yuxarıda 18-ci (*in fine*) və 21-ci bəndlərə bax). Bu hüquq rüşeym formasında mövcud olsa da (belə ki, onun maddiləşməsi ərizəçi üçün dövlət mülkiyyətinin ayrılması haqqında inzibati qərar vasitəsilə gerçəkləşməli idi), 81-ci maddə onun həyata keçirilməsi üzrə dövlətin öhdəliyi üçün aydın hüquqi əsas təşkil edir.

C. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə əməl edilib-edilməməsi

1. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin tətbiq edilə bilən norması

134. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi üç fərqli normadan ibarətdir: birinci abzasın birinci cümləsində təsbit olunan birinci norma ümumi xarakterlidir və mülkiyyətdən maneəsiz istifadə prinsipini bəyan edir; birinci abzasın ikinci cümləsində təsbit olunan ikinci norma mülkiyyətdən məhrum edilməni əhatə edir və onu müəyyən şərtlərlə şərtləndirir; nəhayət, ikinci abzasda bəyan edilən üçüncü norma təsdiq edir ki, Razılığa gələn Dövlətlər ümumi maraqlara müvafiq olaraq mülkiyyətdən istifadəyə nəzarəti və digər tədbirləri həyata keçirmək hüququna malikdirlər. Lakin bu üç norma təcrid halında deyil, bir-biri ilə əlaqəlidir. İkinci və üçüncü normalar mülkiyyətdən maneəsiz istifadə hüququna edilən konkret müdaxilə nümunələri ilə

bağlıdır, buna görə də onlar birinci normada bəyan edilən ümumi prinsip baxımından şərh olunmalıdır (digər qərarlar arasında *bax: Ceyms və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* məhkəmə işi üzrə 21 fevral 1986-cı il tarixli qərar, A seriyaları, c. 98, s. 29-30, b. 37 – *Sporrong və Lönnrot İsveçə qarşı* məhkəmə işi üzrə 23 sentyabr 1982-ci il tarixli qərarında (A seriyaları, c. 52, s. 24, b. 61) Məhkəmənin bərqərar etdiyi prinsiplər bu işdə qismən təkrar edilir; həmçinin *bax: İatridis Yunanıstana qarşı* (b. 55) və *Beyeler İtaliyaya qarşı* (b. 98) məhkəmə işləri üzrə yuxarıda adları çəkilən qərarlar).

135. Tərəflər belə bir məsələdə aydın mövqe tutmadılar ki, iş 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin hansı norması əsasında araşdırılmalıdır. Onların heç biri iddia etmədi ki, şikayət edilən situasiya ikinci abzasda nəzərdə tutulan mənada «mülkiyyətdən istifadəyə nəzarət» məqsədi daşıyan tədbirlərin nəticəsidir; ərizəçi iddia etdi ki, dövlət ümumiyyətlə onun hüququnu təmin etməyib, Hökumət isə iddia etdi ki, nə ərizəçinin hüququna hörmət edilməməsi, nə də həmin hüquqa hər hansı müdaxilə edilməsi hakimiyyət orqanlarının ayağına yazıla bilməz (həmçinin aşağıda 137-142-ci bəndlərə bax).

136. Bu işdəki hüquqi və faktiki məsələlərin mürəkkəbliyini nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, mülkiyyət hüququnun iddia edilən pozuntusunun hansı kateqoriyaya aid olduğunu dəqiq müəyyən etmək mümkün deyil. İstənilən halda, birinci abzasın ikinci cümləsində qeyd edilən situasiya birinci cümlədə yer alan ümumi normanın təminat verdiyi mülkiyyətdən maneəsiz istifadə hüququna müdaxilənin yalnız konkret nümunəsidir (*bax: Beyeler İtaliyaya qarşı* məhkəmə işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 106). Buna görə də, bu işi ümumi normanın işığında araşdırmaq daha məqsədəuyğun olar.

2. İddia edilən pozuntunun xarakteri

a) Tərəflərin arqumentləri

(i) Ərizəçi

137. Ərizəçi hesab etdi ki, onun hüququnun davamlı olaraq dövlət tərəfindən təmin edilməməsi (onun fikrincə, hüququnun təmin edilməməsi özlüyündə mülkiyyət hüquqlarına müdaxiləyə bərabərdir) hakimiyyət orqanlarının bir sıra hərəkətlərinin və hərəkətsizliyinin nəticəsində baş verib.

Ərizəçinin bildirdiyinə görə, şikayət edilən situasiya dövlətin öz qanunvericilik vəzifəsini, yəni «Buq çayı iddiaları» məsələsini düzgün və vaxtında tənzimləmək və iddiaçıların hüquqlarının tam həyata keçirilməsi üçün şərait yaratmaq vəzifəsini yerinə yetirməməsindən irəli gəlib. Məhkəmənin zamana görə yurisdiksiyası çərçivəsinə düşən müddət ərzində dövlət nəinki sözügedən iddiaları təmin etmək üçün nəzərdə tutulan dövlət mülkiyyətinin yetərli olmaması (bu hal 1990-cı ildən dövlət torpaqlarının «ictimailəşdirilməsindən» irəli gələn çatışmazlıqdır) probleminə davamlı olaraq reaksiya verməyib və onu qanunvericilik tədbirləri vasitəsilə həll etməyib, həm də bir-birinin ardınca dövlətin torpaq ehtiyatlarından mülkiyyət əldə etmək imkanını ümumiyyətlə aradan qaldıran qanunlar qəbul edib.

138. Üstəlik, ərizəçi əlavə etdi ki, dövlət hakimiyyəti orqanları bu hüququn həyata keçirilməsini praktiki olaraq mümkünsüz ediblər. Dövlət torpaqlarını satışa çıxarmamaq və kompensasiya hüququ olan şəxslərin hərraclarda dövlət mülkiyyəti üçün qiymət təklif etmələrinin qarşısını almaq həmin orqanların ümumi və geniş yayılmış siyasəti olub.

139. Sonuncu tədbir 30 yanvar 2004-cü ildə, yəni Dekabr 2003-cü il tarixli Qanunun qüvvəyə mindiyi tarixdə görüldü, həmin Qanunun vasitəsilə ərizəçiyə və əvvəlki qanunvericilik

əsasında nə vaxtsa mülkiyyətinə görə kompensasiya almış qalan «Buq çayı iddiaçılarının» hamısına münasibətdə dövlətin bütün öhdəlikləri yerinə yetirilmiş sayılıb.

(ii) Hökumət

140. Hökumət ərizəçinin öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna müdaxilə edildiyi ilə razılaşmadı, belə ki, şifahi dinləmədə və sonrakı yazılı icraatda onun bildirdiyinə görə, ərizəçi 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin məqsədləri baxımından «mülkiyyətə» malik deyildi.

141. Dövlətin qanunvericilik tədbirləri görməməsi ucbatından 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulan pozitiv öhdəlikləri yerinə yetirmədiyi barədə iddiaya gəldikdə, Hökumət vurğuladı ki, 1944-47-ci illərdən, yəni Buq çayının o tayından Polşa vətəndaşlarının birinci və əsas dalğasının repatriasiya olunduğu vaxtdan bəri dövlət bu məsələyə dair qanunlar qəbul etməkdə davam edib. Repatriasiya olunmuş şəxslərin böyük əksəriyyəti əvvəlki dövrlərdə qəbul edilmiş qanunlar sayəsində, konkret olaraq müharibədən əvvəl Almaniyaya məxsus olan Polşanın qərb hissəsində, mülkiyyətlərinə görə kompensasiya almışdılar.

142. Torpaqların idarə olunmasını tənzimləyən sonrakı qanunlarda, xüsusən Məhkəmənin zamana görə yurisdiksiyasının şamil olunduğu dövrdə tətbiq edilən qanunlarda, «Buq çayı iddialarının» qalan hissəsini tənzimləyən geniş normalar öz əksini tapmışdı. Bundan başqa, dövlət müxtəlif kompensasiya tələblərinə, o cümlədən ərizəçinin kompensasiya hüququna dair konkret qanunvericiliyin qəbulu üçün daim səy göstərirdi. Birinci belə cəhd həqiqətən faydasız oldu, çünki Kompensasiya haqqında 1999-cu il tarixli Qanun layihəsi parlament tərəfindən rədd edildi. Lakin «Buq çayı iddialarına» dair qanunvericilik üzərində iş davam edirdi və son dövrlərdə parlament Dekabr 2003-cü il

tarixli Qanunu qəbul etdi, həmin Qanun «Buq çayı iddialarına» aid bütün məsələləri hərtərəfli şəkildə tənzimləyirdi.

Xülasə, Hökumətin hesab etdiyinə görə, söyləmək olmaz ki, Məhkəmənin qarşısında qaldırılan məsələ Polşa dövlətinin öz pozitiv öhdəliyini, yəni ərizəçinin öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququnu təmin etmək öhdəliyini yerinə yetirməməsi ucbatından yaranıb.

b) Məhkəmənin verdiyi qiymət

143. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin əsas məqsədi fərdin öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə etməsini dövlətin əsassız müdaxiləsindən qorumaqdır.

Lakin Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən, Razılığa gələn Tərəflərin hər biri onların «yurisdiksiyasında olan hər kəs üçün [bu] Konvensiyada ... müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqları təmin edirlər». Bu ümumi vəzifənin yerinə yetirilməsi Konvensiya ilə təmin olunan hüquqların səmərəli həyata keçirilməsini təmin edən pozitiv öhdəliklər yarada bilər. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin kontekstində həmin pozitiv öhdəliklər mülkiyyət hüququnun müdafiəsi üçün dövlət tərəfindən tədbirlər görülməsini tələb edə bilər (*bax: «Sovtransavto Holding» Ukraynaya qarşı*, ərizə № 48553/99, b. 96, AİHM 2002-VII (sonrakı istinadlarla birlikdə); həmçinin müvafiq dəyişikliklərlə *bax: Kiqan İrlandiyaya qarşı* məhkəmə işi üzrə 26 may 1994-cü il tarixli qərar, A seriyaları, c. 290, s. 19, b. 49; və *Kroon və başqaları Niderlanda qarşı* məhkəmə işi üzrə 27 oktyabr 1994-cü il tarixli qərar, A seriyaları, c. 297-C, s. 56, b. 31).

144. Bununla belə, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi üzrə dövlətin pozitiv və neqativ öhdəlikləri arasındakı sərhədlərin dəqiq anlayışı yoxdur. Hər halda tətbiq edilən prinsiplər hər iki halda oxşardır. Əgər iş dövlətin pozitiv öhdəliyi baxımından və ya və dövlət hakimiyyəti orqanının müdaxiləsi baxımından

(həmin müdaxilənin əsaslandırılması tələb olunur) təhlil edilsə, tətbiq edilə bilən meyarlar mahiyyətcə bir-birindən fərqlənmir. Hər iki kontekstdə fərd ilə bütövlükdə cəmiyyətin qarşı-qarşıya duran maraqları arasında ədalətli tarazlığa riayət edilməsinə diqqət yetirmək lazımdır. Bu da doğru hesab edilir ki, müvafiq ictimai maraq tələbləri ilə ərizəçinin əsas hüququ olan mülkiyyət hüququ arasında tarazlığı qiymətləndirərkən sözügedən maddədə qeyd edilən məqsədlər müəyyən əhəmiyyət kəsb edə bilər. Hər iki kontekstdə dövlət Konvensiyaya riayət edilməsini təmin etmək üçün tədbirlər görməkdə müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdir (müvafiq dəyişikliklərlə bax: *Kiqan İrlandiyaya qarşı məhkəmə işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 49; və *Hetton və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* [GC], ərizə № 36022/97, 98-ci və sonrakı bəndlər, AİHM 2003-III).

145. Bu işdə 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi üzrə ərizəçinin arqumenti ondan ibarətdir ki, ona mülkiyyətini kompensasiya etmək hüququ vermiş Polşa dövləti sonradan həmin hüququn həyata keçirilməsini (həm qanunvericilik, həm də inzibati maneələr yaratmaqla və hərəkətsizlik vasitəsilə, habelə qanunsuz praktika vasitəsilə) mümkünəş edib və son nəticədə, cari qanunvericilik vasitəsilə, onun qanuni maraqlarını ləğv edib (yuxarıda 137-139-cu bəndlərə bax).

Dövlətin hərəkətsizliyi ilə ərizəçinin mülkiyyət hüququna «müdaxilə» sayıla bilən hərəkətlərin qarşılıqlı əlaqəsi onların ayrıca bir dəqiq kateqoriyaya aid edilməsini çətinləşdirir. Yuxarıda təsvir edilən, Dekabr 2003-cü il tarixli Qanunun qəbulu ilə nəticələnən hadisələrin gedişindən göründüyü kimi, «hərəkət» və «hərəkətsizlik» faktları bir-biri ilə sıx çulğalaşmışdı (yuxarıda 30-31; 48-49; 56-57; 59-61; 63-65; 69-70; 84-86; 96-98; 102; 110 və 114-119 bəndlərə bax).

Eləcə də, bu faktların və dövlətin davranışının hüquqi və praktiki nəticələri milli məhkəmələr tərəfindən müxtəlif cür qiymətləndirilmişdi; məsələn, Konstitusiya Məhkəməsi hesab etdi ki, «Buq çayı iddiaçıların» dövlət mülkiyyətini əldə etmək

hüquqlarını məhdudlaşdıran qanunlar faktiki olaraq müsadirə ilə nəticələnib (yuxarıda 84-cü bəndə bax). Bəzi mülki məhkəmələr hesab etdilər ki, «Buq çayı iddiaçıların» məruz qaldıqları ziyanı görə dövlət məsuliyyət daşıyır, belə ki, o, kredit hüququnun həyata keçirilməsinə əsassız məhdudiyyətlər qoyub və öz pozitiv öhdəliklərini, yəni mülkiyyət hüquqlarını müdafiə etmək və Respublika müqavilələrini lazımi qaydada dərc etmək öhdəliklərini yerinə yetirməyib (yuxarıda 98-ci və 102-ci bəndlərə bax). Ali Məhkəmə qərara aldı ki, dövlətin hərəkətləri fərdləri mülkiyyətdən məhrum etməyə bərabər deyil, amma hər halda sözügedən hüququn haqsız məhdudlaşdırılmasıdır (yuxarıda 110-cu bəndə bax).

146. İşin faktları 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi ilə qorunan hüququn səmərəli həyata keçirilməsinə maneə yaradılması baxımından və ya həmin hüququn həyata keçirilməsinin təmin edilməməsi baxımından araşdırıla bilər. Məhkəmə bu işin konkret hallarını nəzərə alaraq hesab edir ki, işi araşdırarkən dövlətin pozitiv öhdəlikləri və ya mülkiyyət hüququndan maneəsiz istifadəyə əsassız müdaxilə etməməkdən ibarət neqativ öhdəliyi başlıqları altında dəqiq təsnifləşdirmə aparmağa ehtiyac yoxdur.

Məhkəmə müəyyən edəcək ki, aşağıda əks olunan, bu işə tətbiq edilə bilən prinsiplərin işığında Polşa dövlətinin davranışına (həmin davranışın müdaxilə və ya hərəkətsizlik kimi, yaxud onların hər ikisinin kombinasiyası kimi səciyyələndirilə bilməsindən asılı olmayaraq) haqq qazandırmaq olarmı?

3. Ümumi prinsiplər

a) Qanunilik prinsipi

147. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin birinci və ən mühüm tələbi ondan ibarətdir ki, mülkiyyətdən maneəsiz istifadə hüququna dövlət hakimiyyəti orqanı tərəfindən edilən istənilən müdaxilə qanuni olmalıdır: birinci abzasın ikinci cümləsi yalnız

«qanunla ... nəzərdə tutulmuş şərtlərlə» mülkiyyətdən məhrum edilməyə icazə verir, ikinci abzasda isə təsdiq edilir ki, dövlətlər «qanunlar» qəbul etməklə mülkiyyətdən istifadəyə nəzarət etmək hüququna malikdirlər. Bundan başqa, demokratik cəmiyyətin təməl prinsiplərindən biri olan qanunun aliliyi Konvensiyanın bütün maddələrinə xasdır (*bax: Keçmiş Yunanıstan kralı və başqaları Yunanıstana qarşı* [GC], ərizə № 25701/94, b. 79, AİHM 2000-XII, (sonrakı istinadlarla birlikdə); və *İatridis Yunanıstana qarşı* məhkəmə işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 58).

Qanunilik prinsipi onu da nəzərdə tutur ki, daxili qanunvericiliyin tətbiq edilə bilən normaları kifayət qədər əlçatan, dəqiq olsun və tətbiq edilərkən onların nəticələrini öncədən görmək mümkün olsun (*bax: Beyələrin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 109-110).

b) Cəmiyyətin maraqları naminə qanuni məqsəd prinsipi

148. Konvensiya tərəfindən tanınan hüququn və ya azadlığın həyata keçirilməsinə hər hansı müdaxilə qanuni məqsəd daşmalıdır. Eyni səbəbə görə, pozitiv öhdəlikdən söhbət gedən işlərdə dövlətin hərəkətsizliyinin qanuni əsası olmalıdır. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə xas olan «ədalətli balans» prinsipi özlüyündə cəmiyyətin ümumi marağının mövcudluğunu nəzərdə tutur. Bundan başqa, xatırlatmaq lazımdır ki, 1-ci maddəyə daxil edilən müxtəlif normalar təcrid halında deyil, bir-biri ilə əlaqəlidir və ikinci və üçüncü normalar yalnız mülkiyyətdən maneəsiz istifadə hüququna edilən konkret müdaxilə nümunələri ilə bağlıdır. Bunun nəticələrindən biri ondan ibarətdir ki, ikinci cümlənin tələb etdiyi «cəmiyyətin maraqlarının» mövcudluğu və ya ikinci abzasda qeyd edilən «ümumi maraqların» mövcudluğu əslində birinci cümlədə əks olunmuş prinsipin nəticəsidir, beləliklə, 1-ci maddədə nəzərdə tutulan mənada mülkiyyətdən maneəsiz istifadə hüququna müdaxilə cəmiyyətin maraqları

naminə qanuni məqsəd daşılmalıdır (*bax: Beyelerin işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 111).

149. Öz cəmiyyətləri və onların ehtiyacları barədə birbaşa məlumatları olduğuna görə milli hakimiyyət orqanları «cəmiyyətin maraqlarını» qiymətləndirməkdə prinsipcə beynəlxalq hakimə nisbətən daha əlverişli vəziyyətdədirlər. Buna görə də, Konvensiyanın bərqərar etdiyi müdafiə sisteminə əsasən, cəmiyyətdə narahatlıq doğuran problemin mövcudluğuna ilkin qiymət vermək və mülkiyyət hüququ sahəsində tətbiq edilməli olan tədbirləri, o cümlədən mülkiyyətdən məhrum edilmə və mülkiyyətə görə kompensasiya tədbirlərini təmin etmək vəzifəsi milli hakimiyyət orqanlarının üzərinə düşür. Konvensiya təminatlarının şamil olunduğu digər sahələr kimi burada da milli hakimiyyət orqanları, müvafiq surətdə, müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər.

Bundan başqa, «cəmiyyətin maraqları» anlayışı, sözsüz ki, geniş anlayışdır. Xüsusən, mülkiyyətin müsadirəsinə dair qanunların qəbulu və ya müsadirə olunan mülkiyyətə görə ictimai fondlardan kompensasiya verilməsi adətən siyasi, iqtisadi və sosial məsələləri əhatə edir. Məhkəmə bəyan edib ki, onun fikrincə, sosial və iqtisadi siyasətlər həyata keçirilərkən qanunverici orqanın qiymətləndirmə sərbəstliyi geniş olmalıdır və o, nəyin «ictimai maraqlar naminə» edildiyi məsələsində qanunverici orqanın mülahizəsinə, əgər həmin mülahizə açıq-aşkar əsassız deyilsə, hörmət edəcəkdir (*bax: Ceyms və başqalarının işi* üzrə (s. 32, b. 46) və *Keçmiş Yunanıstan kralı və başqalarının işi* üzrə (b. 87) yuxarıda adı çəkilən qərarlar). Bu məntiq totalitar rejimdən demokratik idarəçilik formasına keçən və dövlətin siyasi, hüquqi və iqtisadi strukturunda islahat aparan ölkənin daxili sistemindəki köklü dəyişikliklərə də şamil olunur, bu fenomen labüd olaraq geniş miqyaslı iqtisadi və sosial qanunvericiliyin qəbulunu özündə ehtiva edir.

c) «Ədalətli tarazlıq» prinsipi

150. İstər mülkiyyətdən maneəsiz istifadəyə müdaxilə edilərkən, istərsə də tədbir görməkdən imtina edilərkən cəmiyyətin ümumi maraqlarının tələbləri ilə fərdin təməl hüquqlarının müdafiəsi tələbləri arasında ədalətli tarazlığa riayət edilməlidir (digər qərarlar arasında *bax: Sporrinq və Lönnrotun işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, s. 26, b. 69).

Bu tarazlığa nail olmaq məsələsi 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin strukturunda öz əksini tapmışdır. Konkret olaraq, dövlətin tətbiq etdiyi istənilən tədbirlərlə, o cümlədən şəxsin mülkiyyətdən məhrum edilməsinə yönələn tədbirlərlə həmin tədbirlərin qarşısında duran məqsəd arasında ağlabatan mütənasiblik əlaqəsi mövcud olmalıdır. Buna görə də, bu maddənin pozulduğunun iddia edildiyi hər bir işdə Məhkəmə müəyyən etməlidir ki, dövlətin hərəkəti və ya hərəkətsizliyi vasitəsilə müvafiq şəxsin üzərinə qeyri-mütənasib və həddən artıq yük düşübümü? (*bax: Sporrinq və Lönnrotun işi* üzrə və *Keçmiş Yunanıstan kralı və başqalarının işi* üzrə məhkəmə qərarları, müvafiq surətdə b. 73 və b. 89-90, sonrakı istinadlarla birlikdə).

151. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə riayət edilib-edilmədiyini qiymətləndirərkən Məhkəmə sözügedən müxtəlif maraqları bütünlüklə araşdırmalı və bu zaman nəzərə almalıdır ki, Konvensiyanın məqsədi «praktiki və səmərəli» hüquqları təmin etməkdir. O, məsələnin zəhəri mənzərəsini adlayaraq dərinə nəzər salmalı və şikayət edilən situasiyanın reallıqlarını araşdırmalıdır. Bu qiymət təkcə müvafiq kompensasiya şərtlərini deyil (əgər söhbət mülkiyyətin müsadirəsindən gedirsə), həm də tərəflərin davranışını, o cümlədən dövlətin tətbiq etdiyi vasitələri və onların necə tətbiq edilməsini özündə ehtiva edə bilər. Bu kontekstdə vurğulamaq lazımdır ki, qeyri-müəyyənlik (istər qanunverici, istərsə də inzibati və ya hakimiyyət orqanlarının praktiki fəaliyyətindəki qeyri-müəyyənlik) dövlətin davranışının qiymətləndirilməsi zamanı nəzərə alınmalı olan amildir.

Həqiqətən, söhbət ümumi maraqlara aid olan məsələdən gedirsə, dövlət hakimiyyəti orqanları vaxtında, məqsəduyğun və ardıcıl şəkildə hərəkət etməlidirlər (*bax: Vasilesku Rumıniyaya qarşı məhkəmə işi üzrə 22 may 1998-ci il tarixli qərar, Qərarlar Toplusu, 1998-III, s. 1078, b. 51; Beyelerin işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 110 in fine, və 120 in fine; və «Sovtransavto Holding»in işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 97-98).*

4. Yuxarıdakı prinsiplərin bu işə tətbiqi

a) Polşanın hakimiyyət orqanları qanunilik prinsipinə hörmət ediblərmə?

(i) Ərizəçi

152. Ərizəçi iddia etdi ki, onun mülkiyyət hüququnun dövlət tərəfindən təmin edilməməsi onun ümumi qanuni vəzifəsinə, yəni qanunla tanınan hüquqlara hörmət etmək və xüsusən onların həyata keçirilməsinə şərait yaratmaq öhdəliyinə mahiyyət etibarı ilə zidd idi.

Bu hüququn həyata keçirilməsinə ardıcıl olaraq qoyulan məhdudiyyətlərə gəldikdə, onlar bir sıra qanunlar vasitəsilə, xüsusən Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanun və 2001-ci il tarixli Düzəliş vasitəsilə tətbiq edilmişdi. Lakin o, vurğuladı ki, həmin qanunlar Konvensiyaya və nəticə etibarı ilə bütövlükdə daxili hüquq sistemində zidd idi. Bu fakta, habelə Konstitusiya Məhkəməsinin qərarından çıxan nəticəyə, yəni «Buq çayı iddialarının» reallaşması qarşısındakı maneələrin qanunda və praktikada aradan qaldırılması zərurətinə baxmayaraq, dövlət konstitusiyaya zidd qanunlar qəbul etməkdə və həmin qərara zidd olan praktikaya, məsələn, Hərbi Mülkiyyət Agentliyi və Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Agentliyi tərəfindən dövlət mülkiyyətinin satışı üzrə hərracların dayandırılmasına dözümlü yanaşmaqda davam edirdi.

Ərizəçinin ifadə etdiyi kimi, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarına zidd olan və onun kompensasiya hüququnu ləğv edən qanunvericilik aktının – Dekabr 2003-cü il tarixli Qanunun qəbulu Hökumətin qəti və parlaq qələbəsi oldu.

Buna görə də, hakimiyyət orqanlarının qanunilik prinsipinə hörmət etdiklərini söyləmək olmaz.

(ii) Hökumət

153. Hökumət dövlətin davranışında «qeyri-qanuni» heç nə görmədi, artıq onun bildirdiyi kimi (yuxarıda 140-cı bəndə bax), onun fikrincə, ərizəçinin mülkiyyətdən maneəsiz istifadə hüququna heç bir müdaxilə edilməmişdi.

(iii) Məhkəmənin verdiyi qiymət

154. Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçinin etiraf etdiyi kimi, onun hüququna məhdudiyyətlər həqiqətən bir neçə qanun vasitəsilə qoyulmuşdu (yuxarıda 49, 59 və 114-119-cu bəndlərə bax). Həqiqətən, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı qüvvəyə minənə qədər onun öz hüququnu maddiləşdirməsinə mane olan hüquq normaları qanunun aliliyi və mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi prinsipinə zidd sayılmışdı (yuxarıda 84-86-cı bəndlərə bax). Bu da həqiqətdir ki, Polşanın bəzi mülki məhkəmələri və ən önəmlisi, Ali Məhkəmə Konstitusiya Məhkəməsinin qərarının qüvvəyə minməsindən sonrakı situasiyanı, xüsusən hakimiyyət orqanlarının praktikasını qəbulolunmaz və qanunun aliliyinə zidd hesab etmişdilər. Krakov Regional Məhkəməsi həmin situasiyanı «qanunsuzluq durumu» adlandırmışdı (yuxarıda 98-ci və 110-cu bəndlərə bax).

Lakin Məhkəmənin fikrincə, bu rəylər və onların doğurduğu nəticələr 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə riayət edilməsi baxımından və Polşanın hakimiyyət orqanlarının etiraz edilən müxtəlif tədbirləri tətbiq edərkən və ya hərəkətsizliyə yol

verərkən müvafiq maraqlar arasında tarazlığa riayət edib-etmədiklərinin müəyyən olunması baxımından nəzərə alınmalı olan önəmli mülahizələr idi. Buna görə də, Məhkəmə belə bir ehtimalı araşdıracaqdır ki, Polşa dövlətinin hərəkətləri və hərəkətsizliyi ərizəçinin mülkiyyətdən maneəsiz istifadə hüququna müdaxilə və ya məhdudiyyət təşkil edirmi, onlar 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin mənası baxımından «qanunla nəzərdə tutulubmu»?

b) Polşanın hakimiyyət orqanlarının məqsədi «qanuni məqsəd» idimi?

(i) Ərizəçi

155. Ərizəçi hesab etdi ki, təxminən 60 il əvvəl Polşa qanunvericiliyi ilə tanınan «Buq çayı tələbləri» probleminin dövlət tərəfindən davamlı olaraq həll edilməməsinə cəmiyyətin heç bir marağı ilə haqq qazandırmaq olmaz. O, vurğuladı ki, Respublika müqavilələrinə əsasən dövlət heç bir şərt, yaxud maliyyə məhdudiyyətləri və ya digər məhdudiyyətlər qoymadan «Buq çayı mülkiyyətçilərinə» onların tərk etdikləri mülkiyyətin dəyərini qaytarmaq öhdəliyini öz üzərinə götürüb. Razılaşmaq olar ki, bu öhdəliyin yerinə yetirilməsinə, cəmiyyətin ümumi maraqlarını nəzərə alsaq, müəyyən müddət ərzində nail olmaq lazımdır, lakin bir neçə onillik ərzində «Buq çayı iddiaçıları» qarşısındakı öhdəlikləri qətiyyən nəzərə almayan qanunvericilik siyasətinin qəbulu heç nə ilə izah edilə bilməz.

(ii) Hökumət

156. Hökumət bunun cavabında bildirdi ki, dövlət «Buq çayı iddiaçılarının» tələblərini təmin etmək üçün mümkün olan hər şeyi edib və bir daha vurğuladı ki, onların çoxu mülkiyyətinin müqabilində kompensasiya alıb. Lakin 1990-cı illərdə ölkənin

siyasi və iqtisadi transformasiyasının tələbləri yerli özünüidarəni tətbiq etməyi və dövlətlə bələdiyyələr arasında mülkiyyət münasibətlərini dəyişdirməyi zəruri edib. Bu isə, öz növbəsində, dövlət torpaqlarının çoxunun sonunculara keçməsi ilə nəticələnib və inzibati ərazilər daxilindəki torpaqların idarə olunması üzrə səlahiyyətlər onlara verilib. Bu islahatın mühüm əhəmiyyəti danılmazdır, baxmayaraq ki o, «Buq çayı tələblərini» təmin etmək imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə azaltmışdır.

157. Hökumətin fikrincə, dövlət heç də ərizəçinin iddia etdiyi kimi «Buq çayı iddiaçıların» hüquqlarına etinasız yanaşmayıb. Hakimiyyət orqanları onların problemini həll etmək üçün bir çox cəhdlər ediblər və nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, bu kontekstdə onlar olduqca çətin hüquqi və mənəvi problemlərlə üzləşiblər. Belə ki, onlardan tələb olunurdu ki, totalitar rejim dövründə baş vermiş keçmişdəki hadisələrdən irəli gələn müxtəlif restitusiya və kompensasiya tələblərinə baxsınlar və onlar həmin rejimin haqsız davrandığı bütün şəxslərin hüquqlarını bərabər qaydada təmin edən tərzdə hərəkət etməli idilər.

(iii) Məhkəmənin verdiyi qiymət

158. Ərizəçinin hüquqlarının həyata keçirilməsinə xələl gətirən qanunları qəbul edərkən dövlətin güddüyü məqsəd, müvafiq məhkəmə qərarlarından aydın göründüyü kimi, yerli özünüidarəni tətbiq etmək, kənd təsərrüfatı sistemini yenidən təşkil etmək və hərbi qurumların modernizasiyası üçün maliyyə vəsaitləri əldə etmək idi (yuxarıda 85-ci və 98-ci bəndlərə bax). Məhkəmə şübhə etmir ki, son illərdə Polşanın məruz qaldığı siyasi, iqtisadi və sosial keçid zamanı hakimiyyət orqanlarının bu cür problemləri həll etməli olması zəruridir. Müvafiq surətdə, o, razılaşıır ki, cavabdeh dövlət tərəfindən cəmiyyətin ümumi maraqları naminə həmin məqsədlərə nail olmaq üçün tədbirlərin görülməsi qanuni idi.

c) Polşanın hakimiyyət orqanları cəmiyyətin ümumi maraqları ilə ərizəçinin mülkiyyətdən maneəsiz istifadə hüququ arasında ədalətli tarazlığa riayət ediblərmə

(i) «Buq çayı tələblərinin» tarixi kökləri

(a) Tərəflərin argumentləri

159. Ərizəçi razılaşdı ki, onun ailəsinin mülkiyyətdən məhrum olması tarixi və siyasi hadisələr nəticəsində baş verib və əslində onun ailəsinin mülkiyyətini müsadirə edən və ya onları vətənlərindən köçməyə məcbur edən Polşa dövləti olmayıb. Lakin Polşa dövləti müvafiq beynəlxalq müqavilələr vasitəsilə onun ailəsinə kompensasiya ödəmək öhdəliyini üzərinə götürüb. Bu öhdəlik 1946-cı ildən daxili qanunvericiliyə inkorporasiya edilib və ərizəçi heç vaxt tam kompensasiya almayıb.

160. Hökumət vurğuladı ki, Buq çayının o tayındakı ərazilərdən Polşa əhalisinin köçürülməsi İkinci Dünya Müharibəsindən sonrakı ərazi dəyişiklikləri nəticəsində baş verib. Həmin dəyişikliklər barədə qərar «Böyük Üçlük» tərəfindən Tehran, Yalta və Potsdam konfranslarında verilib və Polşanın Londondakı qanuni mühacir hökumətindən ilkin razılıq alınmayıb, sonradan həmin dəyişikliklər bu hökumətin ölkəsinə münasibətdə tətbiq edilib. Həmin dəyişikliklər nəticəsində Polşa müharibədən qabaq 388.600 kvadrat kilometr təşkil edən ilkin ərazisinin 19,78%-ini itirib.

Bundan başqa, Polşanın kommunist hakimiyyəti orqanları tərəfindən bağlanmış Respublika müqavilələrinə əsasən, 1944-45-ci illərdə Polşa yeni sərhədlərin o tayından repatriasiya olunan təxminən 1.240.000 Polşa vətəndaşını məskunlaşdırmalı və onları zəruri mənzil və maliyyə yardımını ilə təmin etməli idi. Buna baxmayaraq, 1952-ci il Paktının şərtlərinə əsasən, üstəlik Polşa köçürülmə tədbirlərinə görə Sovet İttifaqına 76 milyon rubl ödəməli idi (hesablama qızıl standartı əsasında aparılmışdı).

Beləliklə, öz vətəndaşlarının «repatriasiya» adlandırılan köçürülməsinə və bir çox hallarda həm də yaşayış şəraitinə görə onun üzərinə ağır yük qoyulmuşdu, çünki Sovet İttifaqında qalanlar ya Qazaxıstana, ya da ölkənin başqa hissələrinə köçürülürdülər, yaxud geniş miqyaslı Stalin təqiblərinin gedişində həyatlarından məhrum olurdular.

161. Bu işdə «ədalətli tarazlığa», Hökumətin fikrincə, belə bir perspektivdən və belə bir fakt baxımından nəzər salmaq lazımdır ki, dövlətdə çətin maliyyə vəziyyətinin olması ilə yanaşı (totalitar hakimiyyət illərində vəziyyət daha da pisləşmişdi), hakimiyyət orqanları «Buq çayı tələblərini» təmin etməyə çalışırdılar.

(b) Məhkəmənin verdiyi qiymət

162. Məhkəmə etiraf edir ki, işin konkret tarixi və siyasi köklərini, habelə «Buq çayı tələblərini» həll edərkən hakimiyyət orqanları tərəfindən nəzərə alınan müxtəlif sosial, hüquqi və iqtisadi mülahizələri nəzərə alsaq, Polşa dövləti müstəsna dərəcədə çətin olan, mürəkkəb və geniş miqyaslı siyasi qərarlar tələb edən bir vəziyyətlə qarşılaşmışdı. Məsələyə aidiyyəti olan şəxslərin sayının olduqca çox olması (təxminən 80.00 nəfər) və onların tələblərinin dəyərinin olduqca böyük olması (yuxarıda 33-cü bəndə bax), əlbəttə ki, «ədalətli tarazlığa» riayət edilib-edilmədiyini müəyyən edərkən nəzərə alınmalı olan amillərdir.

Bu kontekstdə həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, Polşa dövləti 1985-ci və 1997-ci illərdə Torpaqların idarə olunması haqqında Qanunlar qəbul etməklə «Buq çayı iddiaçılarına» kompensasiya ödəmək öhdəliyini, habelə Konvensiyanın və Protokolun ratifikasiyasından əvvəl bağladığı beynəlxalq müqavilələr vasitəsilə üzərinə götürdüyü öhdəlikləri mühafizə etmək və daxili qanunvericiliyə inkorporasiya etmək öhdəliyini bir daha təsdiq etdi (yuxarıda 46, 48 və 81-ci bəndlərə bax). Beləliklə, ölkənin daxili sisteminin tam transformasiyası

nəticəsində dövlətin müxtəlif sosial və iqtisadi sıxıntılarla üzləşməsindən asılı olmayaraq, dövlət, şübhəsiz ki, totalitar rejim dövründə haqsızlığa məruz qalan şəxslərə münasibətdə hansı maddi və mənəvi öhdəliklərin yerinə yetirilməsinin mümkünlüyünə dair çətin seçimlə üz-üzə qalmışdı.

163. Məhkəmə etiraf edir ki, cavabdeh dövlətə verilən qiymətləndirmə sərbəstliyinin həddləri müəyyən edilərkən bu amillər nəzərə alınmalıdır.

(ii) Hakimiyyət orqanlarının davranışı

(a) Tərəflərin argumentləri

164. Ərizəçi bir daha təkrar etdi ki, dövlətin davranışı hərəkətlərin və hərəkətsizliyin qarışığından ibarət olub və onlar Dekabr 2003-cü ilin qəbulu nəticəsində onun mülkiyyət hüququnun tam ləğvinə səbəb olub, həmin Qanun vasitəsilə dövlət (birtərəfli qaydada və əsassız olaraq) ərizəçinin hüququnu təmin etmək öhdəliyindən imtina edib. Bu son hərəkət hər cür praktiki məqsədlər baxımından kompensasiya ödəmədən mülkiyyətin müsadirəsinə bərabər idi.

Əvvəlki hadisələrə gəldikdə, ərizəçi iddia etdi ki, dövlət 1990-cı il tarixli Qanunda nəzərdə tutulan «ictimailəşdirilmə» adlandırılan tədbirin «Buq çayı tələblərinin» təmin olunmasını, demək olar ki, mümkünsüz etməsindən tam xəbərdar olsa da, dövlət torpaqlarının çatışmaması problemini həll etmək əvəzinə həmin tələblərin təmin edilməsi üçün torpaqların ayrılmasını olduqca ciddi şəkildə məhdudlaşdıran qanunlar qəbul etməyi qərara alıb.

165. O, bununla bağlı vurğuladı ki, Konstitusiya Məhkəməsi açıq-aydın qərar çıxarıb ki, «Buq çayı iddiaçılarına» münasibətdə tətbiq edilə bilən qanunvericilik və hakimiyyət orqanlarının tətbiq etdikləri praktika konstitusiyanın təməl prinsiplərinin, o cümlədən mütənasiblik prinsipinin kobudcasına pozulması idi.

Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı qüvvəyə mindikdən sonra ərizəçi əlavə etdi ki, dövlət həmin qərarın icrasına şərait yaratmaq əvəzinə sadəcə onun hüququnun təmin edilməsinə mane olmaq istiqamətində səylər göstərdi. Həmin qərarın qüvvəyə mindiyi tarixdə hakimiyyət orqanları onun yerinə yetirilməsi bəhanəsi altında bir sıra qanunların qəbul olunmasını tələb etdilər və «Buq çayı tələblərinin» həllinin qarşısını almaq üçün dövlət mülkiyyətinin satışı üzrə bütün hərracları faktiki olaraq dayandırdılar.

166. Hökumət onunla razılaşmadı. O, iddia etdi ki, ərizəçinin hüququna münasibətdə iddia edilən bütün məhdudiyyətlərə ciddi sürətdə zəruri idi və sosial və iqtisadi islahat proqramının həyata keçirilməsinə yönələn ümumi dövlət siyasətinin mühüm mülahizələrindən irəli gəlirdi. O, vurğuladı ki, mürəkkəb siyasi, iqtisadi və sosial məsələlərin qiymətləndirilməsini özündə ehtiva edən bu cür işlərdə (belə hallarda demokratik cəmiyyət daxilindəki rəylər təbii olaraq fərqlənə bilər) islahatların qarşıya qoyduğu məqsədlərə çatmaq niyyəti güdən tədbirlərin seçilməsində Razılığa gələn Dövlətlərə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilməlidir.

167. Hökumət daha sonra bildirdi ki, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı ərizəçinin hüququ qarşısındakı bir sıra maneələri aradan qaldırır, çünki əvvəllər kompensasiya mexanizminin lazımi qaydada işləməsinin qarşısını bir sıra hüquq normaları ləğv olunub.

Hökumət ərizəçinin belə bir arqumentinə cavab vermədi hakimiyyət orqanları hərracları dayandırmaq vasitəsilə məhkəmə qərarını praktiki olaraq yerinə yetirməyiblər. Əvəzində o, yeni qanunvericiliyin qəbuluna istinad edərək vurğuladı ki, həmin qanunvericilik xüsusi olaraq «Buq çayı iddialarına» baxılması üçün nəzərdə tutulub və Buq çayının o tayından repatriasiya olunanların hüquqlarına aid bütün mürəkkəb məsələləri tam həll edəcək.

(b) Məhkəmənin verdiyi qiymət

19 dekabr 2002-ci ilə qədərki dövr

168. Nəzərdən keçirilən müddətin əvvəlində ərizəçi, artıq yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu məqsədlə təqdim etdiyi ərizəyə uyğun olaraq, ailəsinin itirdiyi mülkiyyətin qalan hissəsinin dəyərində uyğun olaraq mülkiyyətin kompensasiya edilməsi hüququna malik idi. Bu hüquq rüəym formasında mövcud olsa da (belə ki, onun maddiləşməsi ərizəçi üçün dövlət mülkiyyətinin ayrılması haqqında inzibati qərar vasitəsilə gerçəkləşməli idi), Torpaqların idarə olunması haqqında 1985-ci il tarixli Qanunun 81-ci maddəsi onun həyata keçirilməsi üzrə dövlətin öhdəliyi üçün aydın hüquqi əsas təşkil edirdi (yuxarıda 46-47-ci və 133-cü bəndlərə bax).

Lakin sözügedən vaxtdan əvvəl, habelə həmin vaxtda bu hüququn həyata keçirilməsi çox çətin, bəlkə də mümkünəz idi, çünki Polşada yerli özünüidarə yenidən təşkil edildikdən sonra Dövlət Xəzinədarlığının sərəncamında çətin hansısa torpaq sahəsi qalmışdı. Torpaqların çatışmaması rəsmən etiraf edildi. Bu kontekstdə, habelə 1993-cü il tarixli Düzəliş əsasında dövlət kənd təsərrüfatı mülkiyyətini əldə etmək imkanının dayandırılması ilə bağlı hakimiyyət orqanları mülkiyyətin itirilməsinə görə kompensasiya formalarını və «Buq çayı iddiaçlarına» mülkiyyətin kompensasiyasının verilməsinə dair normaları nəzərdə tutan konkret qanunvericilik qəbul edəcəkləri barədə ictimaiyyətə vədlər verdilər (həmin vədlər, məsələn, 1993-cü il tarixli Düzəlişin 17-ci maddəsi ilə təsdiq edilirdi). Bundan başqa, onlar xüsusi olaraq müxtəlif restitusiya və kompensasiya tələblərinin, o cümlədən ərizəçinin hüququna aid məsələnin həll edilməsi məqsədini daşıyan qanunvericiliyin qəbulunu nəzərdə tuturdular (yuxarıda 22-23, 44, 53-54, 56 və 62-65-ci bəndlərə bax).

169. 1994-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin müəyyən hissələri hələ də «Buq çayı tələblərinin» həlli üçün ayrılmalı idi, çünki 1994-cü və 1996-cı il tarixli Qanunlara əsasən, Dövlət Xəzinədarlığının Rusiya Federasiyası Ordusundan təhvil aldığı mülkiyyətin və Hərbi Mülkiyyət Agentliyinin idarəçiliyində olan mülkiyyətin (ən azı hüquqi cəhətdən) bu məqsədlər üçün istifadə olunması mümkün idi (yuxarıda 56-59-cu bəndlərə bax).

Hətta bu baş tutsaydı belə, bu fakt ərizəçinin hüququnun reallaşmasına hər hansı nəzərəcarpan təsir göstərməyəcəkdi, çünki Krakov Regional Məhkəməsinin müəyyən etdiyi kimi, həmin vaxt onun tələbinin qeydə alındığı rayonun hakimiyyət orqanları 1991-ci ilə 1998-ci il arasında dövlət mülkiyyətinin satışı üzrə yalnız 22 hərrac təşkil etmişdilər (yuxarıda 97-ci bəndə bax).

170. Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun qüvvəyə mindiyi tarixdən, yəni 1 yanvar 1998-ci ildən başlayaraq sonrakı hadisələr ərizəçinin vəziyyətinə həlledici təsir göstərdi. Həmin tarixədək hakimiyyət orqanları restitusiya haqqında vəd etdikləri qanunvericiliyi hələ qəbul etməmişdilər; müvafiq qanun layihəsi sonradan parlament tərəfindən faktiki olaraq qəti şəkildə rədd edildi (yuxarıda 62-65-ci bəndlərə bax).

Bununla belə, Torpaqların idarə olunması haqqında 1997-ci il tarixli Qanunun 212-ci maddəsində ərizəçinin hüququnu və onun həyata keçirilməsinin əvvəlki qanunlarda göstərilən qaydada dövlət tərəfindən təmin edilməsi öhdəliyini dövlət aydın şəkildə təsdiq etdi. Həmin maddədə kompensasiyanın təmin edilməsi praktiki olaraq Torpaqların idarə olunması haqqında 1985-ci il tarixli Qanunun şərtləri ilə eyni şərtlər əsasında təsdiq edildi. Etiraf etmək lazımdır ki, dövlətin öhdəliyinin yenidən təsdiqi həmin öhdəliyin yerinə yetirilməsi üçün şəraitin yaradılması ilə müşayiət olunmadı. Əksinə, Qanun ərizəçinin hüququnun daha da məhdudlaşdırdı. Dövlət kənd təsərrüfatı torpaqları hesabına mülkiyyətin kompensasiyasını almaq imkanı 213-cü maddə vasitəsilə ləğv edildi. Bundan başqa, 1998-ci il tarixli Qərara əsasən, mülkiyyətin kompensasiyası almaq yalnız müvafiq

hakimiyyət orqanı tərəfindən təşkil edilən hərracda iştirak etmək vasitəsilə həyata keçirilə bilər (yuxarıda 48-52-ci və 54-cü bəndlərə bax).

171. Məhkəmənin əlində olan materialdan göründüyü kimi, hamıya məlum idi ki, hakimiyyət orqanları «Buq çayı iddiaçıların» hərraclarda iştirakını müxtəlif şərtlərdən asılı edərək və ya Hərbi Mülkiyyət Agentliyinin praktikasından göründüyü kimi, onlara hərrac proseduru vasitəsilə kompensasiya hüququ uğrunda mübarizə aparmaq imkanı verməkdən açıq-aşkar imtina edərək onlar üçün hərracları təşkil etməkdən yayınırdılar (yuxarıda 61, 84, 97 və 110-cu bəndlərə bax). Bu agentliyin rəsmi təlimatında təsvir edilmiş praktikası, Məhkəmənin fikrincə, ərizəçinin hüququnun həyata keçirilməsi prosedurunun tənzimləyən normalardan bilərəkdən yayın keçmək cəhdindən ibarət idi və həmin praktika əslində növbəti məhdudlaşdırıcı qanun üçün zəmin hazırlamış oldu. 1 yanvar 2002-ci ildə qüvvəyə minmiş 2001-ci il tarixli Düzəliş dövlətin hərbi mülkiyyət resurslarından ərizəçinin kompensasiya almaq imkanını aradan qaldırdı (yuxarıda 58-59-cu bəndlərə bax).

172. Həmin vaxt «Buq çayı iddiaçılarına» verilə biləcək kompensasiyanın yalnız əvvəllər Rusiya Federasiyası Ordusu tərəfindən idarə olunan dövlət mülkiyyəti resurslarından ibarət olduğunu və Hökumətin etiraf etdiyi kimi, həmin resursların praktiki olaraq tükəndiyini nəzərə alaraq (yuxarıda 49, 57-57 və 59-cu bəndlərə bax), Məhkəmə hesab edir ki, hakimiyyət orqanları ərizəçinin hüququnu daxili hüquq sistemindən tədricən tamamilə sıxışdırıb çıxarıblar və bu hüquq, hətta nəzəri cəhətdən hələ də mövcud olsa belə, xəyali hüquqa çevrilib.

173. Bu nəticə dövlətin davranışına Polşa məhkəmələri, o cümlədən Polşanın yüksək məhkəmə orqanları tərəfindən verilmiş qiymətə uyğundur (yuxarıda 84-86-cı və 110-cu bəndlərə bax).

Konstitusiya Məhkəməsi dövlətin davranışına münasibətdə heç vaxt şübhə etməyib ki, kredit hüququna tətbiq edilən

məhdudiyyətlərin kombinasiyası elə bir paradoksal vəziyyətə gətirib çıxarıb ki, həmin hüquq praktikada reallaşdırıla bilmir və qanunun aliliyi ilə idarə olunan demokratik dövlətdə həmin məhdudiyyətlərə haqq qazandırmaq olmaz. Bu kontekstdə o, həmçinin müəyyən etdi ki, hakimiyyət orqanlarının davranışı konstitusion prinsipə – vətəndaşların dövlətə və onun qəbul etdiyi qanunlara inamının qorunub saxlanması prinsipinə ziddir.

Həmin məhkəmə hesab etdi ki, kredit hüququ getdikcə «boş öhdəliyə» çevrilib və əhəmiyyətli miqdarda mülkiyyəti kompensasiya prosedurundan xaric edən məhdudiyyətlər «hüquqlara malik olan şəxslərin həmin hüquqlardan iqtisadi fayda əldə etmək imkanını faktiki olaraq iflic vəziyyətinə salıb». O, həmçinin qərara aldı ki, kredit hüququ elə formulə edilib ki, «mövcud hüquqi mühitdə onu maddiləşdirmək mümkün deyil, belə ki, o, qeyri-real olub və sadəcə gözdən pərdə asılmasına çevrilib» (yuxarıda 80-86-cı bəndlərə bax).

Məhkəmə hesab edir ki, Konstitusiya Məhkəməsinin çıxardığı bu nəticə ilə razılaşmamaq üçün heç bir əsas yoxdur, belə ki, həmin nəticə sonuncunun dövlətdəki vəziyyətdən birbaşa məlumatlı olması əsasında çıxarılıb.

19 dekabr 2002-ci ildən sonrakı dövr

174. Hökumət iddia etdi ki, ombudsmanın təqdim etdiyi konstitusiya şikayəti üzrə Konstitusiya Məhkəməsinin 19 dekabr 2002-ci il tarixli qərarı ərizəçinin hüququnun reallaşması qarşısındakı bir sıra maneələri aradan qaldırıb (yuxarıda 167-ci bəndə bax). Məhkəmənin fikrincə, bu o halda baş verə bilərdi ki, hakimiyyət orqanları həmin qərara əməl etmiş olsunlar.

Bu, həqiqətdir ki, özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin satışı üzrə hərraclarda «Buq çayı iddiaçılarının» qiymət təklif edə bilməsi üçün 14 yanvar 2003-cü ildə qanunvericiliyə düzəliş edilmişdi. Bu da həqiqətdir ki, Yanvar 2003-cü il tarixli və Avqust 2003-cü il tarixli Qərarlara uyğun olaraq, «Buq çayı iddiaçıları»

Dövlət Xəzinədarlığının və bələdiyyələrin mülkiyyətinin satışı üzrə hərracdan qabaq təminat haqqını ödəməkdən azad edilmişdilər və həmin hərraclarda satılan mülkiyyətin qiyməti müqabilində onların hüququnun dəyərinin kompensasiya edilməsi daha istisna edilə bilməzdi (yuxarıda 90-cı və 92-ci bəndlərə bax).

Lakin Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarından sonra baş verən digər hadisələri nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, qanunvericiliyə edilən bu dəyişikliklər, ümumən ərizəçinin xeyrinə olsa da, vəziyyəti real olaraq dəyişməyib.

175. Həmin qərar qüvvəyə mindiyi tarixdən başlayaraq Dövlət Xəzinədarlığının Kənd Təsərrüfatı Mülkiyyəti Agentliyi və Hərbi Mülkiyyət Agentliyi Internet vasitəsilə yayılmış rəsmi kommunikelər qəbul etdilər. Hər iki kommunikenin mətni oxşar idi və orada elan olunurdu ki, bu agentliklər dövlət mülkiyyətinin satışı üzrə bütün hərracları dayandırılar, çünki iddia edildiyinə görə, qanunvericiliyə bir çox düzəlişlər edilənə qədər hərraclar keçirilə bilməz (30-32-ci bəndlərə bax). Bu siyasət məhkəmə qərarının səmərəli icrasının dayandırılması ilə nəticələndi, çünki «Buq çayı əhalisinə» verilə bilən mülkiyyətlər sırasında dövlətin kənd təsərrüfatı mülkiyyətinin və hərbi mülkiyyətin yerini bərpa edən normaların praktiki tətbiqi mümkün deyildi. Məhkəmə orqanları, xüsusən Ali Məhkəmə bunu ciddi şəkildə pislədilər, sonuncu belə hərəkətləri konstitusiyaya zidd mülki hüquq pozuntuları hesab etdi. Lakin nə icra hakimiyyəti, nə də qanunvericilik hakimiyyəti həmin agentliklərin davranışına reaksiya vermədilər (yuxarıda 30-32, 98, 102 və 110-cu bəndlərə bax).

Məhkəmənin fikrincə, dövlət agentliklərinin bu cür davranışı, yəni qəti və məcburi məhkəmə qərarının icrasının qarşısını bilərəkdən almaq cəhdini özündə ehtiva edən və üstəlik, dövlət hakimiyyətinin icra və qanunvericilik qanadları tərəfindən dözümlülüklə yanaşılan (bəlkə də susmaqla razılıq verilən) bu davranış hər hansı qanuni ictimai maraqlarla və ya bütövlükdə cəmiyyətin maraqları ilə izah oluna bilməz. Əksinə, bu, məhkəmə hakimiyyətinə olan inama və onun nüfuzuna xələl gətirə və

səmərəliliyinə ziyan yetirə bilər, halbuki bunlar Konvensiyanın əsasını təşkil edən təməl prinsiplər baxımından olduqca mühüm amillərdir və onlar bu işin kontekstində müvafiq agentliklərin siyasətinin Polşa dövləti tərəfindən düzəldilməməsinin arxasında duran hər hansı inandırıcı iqtisadi və sosial siyasət mülahizələrindən üstün tutulmalıdır.

Görünür, Polşa Ali Məhkəməsi də bu qiyməti paylaşmışdır, o, özünün 21 noyabr 2003-cü il tarixli qərarında müəyyən etdi ki, hakimiyət orqanları kredit hüququnun nəticələrinin öncədən görülməsini praktiki olaraq mümkünsüz ediblər və qərara aldı ki, «belə hərəkətlər qanunun aliliyi ilə idarə olunan və sosial ədalət prinsiplərini tətbiq edən demokratik dövlətdə ... qəbul edilə bilməz» (yuxarıda 110-cu bəndlərə bax).

176. Lakin kulminasiya hadisəsi 30 yanvar 2004-cü ildə, yəni Dekabr 2003-cü il tarixli Qanunun qüvvəyə mindiyi tarixdə baş verdi, həmin gün bir qrup parlament üzvü Konstitusiya Məhkəməsinə müraciət edərək həmin Qanunun konstitusiya uyğunluğu məsələsinə etiraz etdi (yuxarıda 37-38-ci və 120-ci bəndlərə bax).

Həmin Qanun vasitəsilə Polşa dövləti ərizəçinin kredit hüququna münasibətdə yarana bilən bütün öhdəlikləri yerinə yetirilmiş hesab etdi, çünki onun ailəsi əvvəlki qanunvericilik əsasında artıq qismən kompensasiya almışdı (yuxarıda 35, 37 114-119-cu bəndlərə bax). Məhkəmə xatırlatmaq istədi ki, etiraz edilən tədbir görülmə zamanı zəruri və ədalətli tarazlığa riayət edilib-edilmədiyi, xüsusən ərizəçinin üzərinə həmin tədbirin qoyduğu yükün mütənasib dərəcədə olub-olmadığı qiymətləndirilərkən müvafiq qanunvericilikdə nəzərdə tutulan kompensasiyanın şərtləri önəmli ola bilər. Mülkiyyətin dəyərinə ağlabatan dərəcədə uyğun olan məbləğ ödəmədən mülkiyyətin alınması adətən şəxsin hüququna qeyri-mütənasib müdaxilə təşkil edir və kompensasiyanın ümumiyyətlə verilməməsinə yalnız 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində nəzərdə tutulan müstəsna hallarda haqq qazandırıla bilər (bax: *Keçmiş Yunanıstan kralı və*

başqalarının işi üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 89, sonrakı istinadlarla birlikdə).

Lakin Məhkəmə hesab edir ki, dövlətin ümumiyyətlə 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə riayət edib-etmədiyi qiyətləndirilməsində daha önəmli bir amil kimi ərizəçiə münasibətdə dövlətin öhdəliyinin ləğv olunması şərtlərini nəzərə almaq lazımdır. Bu məqsəd üçün o, hesab edir ki, bu işin konkret halları baxımından, kredit hüququnun səmərəli həyata keçirilməsinə ərizəçinin davranışının təsir edib-etmədiyini müəyyən etdikdən sonra ərizəçinin öncə mövcud olan hüququna son dövrün qanunvericiliyinin təsirləri barədə nəticələr çıxarmaq daha məqsədəuyğundur.

(iii) Ərizəçinin davranışı

(a) Tərəflərin arqumentləri

177. Hökumət, ərizənin qəbul edilənliyi mərhələsində etdiyi kimi, iddia etdi ki, ərizəçi ixtiyarında olan, Konvensiyanın 35-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə tələb olunan daxili hüquqi müdafiə vasitələrini tükəndirməyib və onun davranışı iddiaçıdan tələb olunan səy və əzmkarlığa uyğun gəlir.

O, vurğuladı ki, daxili qanunvericilikdə nəzərdə tutulub ki, Buq çayının o tayında qalmış mülkiyyətə görə kompensasiya tələbinin təmin edilməsini istəyən şəxs fəal mövqe nümayiş etdirməlidir. Halbuki ərizəçi nəzərdən keçirilən bütün müddət ərzində dövlət mülkiyyətinin satışı üzrə hərraclarda iştirak etməyə bircə cəhd də etməyib. Hökumət etiraf etdi ki, özlüyündə hərrac proseduru Konvensiyanın 35-cı maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan səmərəli hüquqi müdafiə vasitəsi sayıla bilməz, lakin bununla belə, o, hesab etdi ki, həmin prosedur ərizəçinin hüququnun həyata keçirilməsi üçün zəruri ilkin şərt təşkil edir.

178. Hökumətin bildirdiyinə görə, ərizəçi öz hərəkətsizliyi ilə, yəni mülkiyyətinin kompensasiyası üçün müraciət etmək

barədə qanunun tələblərinə riayət etməməklə bilərəkdən özünü hərraclarda iştirak imkanını aradan qaldırıb. O, iddia etdi ki, tərk edilmiş mülkiyyətin cari bazar dəyərini müəyyən edən təzə ekspert rəyinin ərizəçi tərəfindən hakimiyyət orqanlarına təqdim edilməməsi onların ərizəçinin hüququnu təsdiq edən, 1998-ci il tarixli Qərarla tələb olunan qərar qəbul etmələrinin qarşısını alıb.

Nəhayət, Hökumət qeyd etdi ki, hətta son dövrlərdə, 2002-ci ilin apreli ilə 2003-cü ilin oktyabrı arasında Veliçka meri ərizəçinin yaşadığı ərazidə üç hərrac təşkil etmişdi və əgər ərizəçi iştirak barədə müraciət etməyə dair prosedur tələblərinə riayət etsəydi onun hərraclarda qiymət təklif etməsinə və ola bilsin ki, Koraqvitsada və Nepolomitsədə, onun evinin yaxınlığında yerləşən müvafiq mülkiyyəti almasına heç nə mane olmayacaqdı.

179. Ərizəçi bildirdi ki, onun davranışında əzmkarlığın olmaması barədə iddianı işə aid bütün halların işığında qiymətləndirmək lazımdır. Hər şeydən əvvəl hakimiyyət orqanları əvvəlki qanunvericiliyə, həmin qanunvericilik nə qədər qüsurlu və məhdudlaşdırıcı olursa-olsun, real qüvvə verməyiblər. 1990-cı illərdə Krakov rayonunda təşkil edilən hərracların Krakov Regional Məhkəməsi tərəfindən müəyyən edilən sayının azlığı və hələ də təmin olunmayan analoji iddialara malik iddiaçıların sayının çoxluğu göstərirdi ki, ərizəçinin öz kredit hüququnu həyata keçirməsi, demək olar ki, mümkünsüzdür. Konstitusiya Məhkəməsi də bütün ölkədə mövcud olan vəziyyətə dair eyni nəticəyə gəlmişdi.

Ərizəçi daha sonra Konstitusiya Məhkəməsinin və Krakov Regional Məhkəməsinin gəldikləri belə bir nəticəyə istinad etdi ki, torpaqların daim çatışmadığını nəzərə alsaq, «Buq çayı iddiaçılarının» hərraclarda satılan mülkiyyətin qiymətlərini onun bazar dəyərindən əhəmiyyətli dərəcədə artıq olan səviyyəyə «qaldırmaqla» öz iddia tələblərində əhəmiyyətli itkilərə məruz qalmaları ümumi hal idi. Eyni sözlər Hökumətin qeyd etdiyi hərraclara da aiddir, belə ki, Hökumət tərəfindən Məhkəmə təqdim edilən qiymətləndirici rəydə deyildiyi kimi, həmin

hərraclarda sözügedən torpaq ilkin olaraq təklif edilən qiymətlərdən bir neçə dəfə yüksək qiymətə satılmışdı və həmin qiymət də ərizəçinin kompensasiya hüququnun dəyərindən xeyli artıq idi.

(b) Məhkəmənin verdiyi qiymət

180. Ərizəçinin hüququnun həyata keçirilməsi prosedurunun səmərəliliyi məsələsi milli məhkəmələrdə dərindən araşdırılıb, onlar, Məhkəmənin qeyd etdiyi kimi, mövcud situasiya barədə birbaşa məlumatlı olmaq baxımından daha əlverişli vəziyyətdədirlər (yuxarıda 172-173-cü bəndlərə bax).

19 dekabr 2002-ci ilə qədərki ümumi vəziyyətə qiymət verərkən Konstitusiya Məhkəməsi qeyd etdi ki, «Buq çayı iddiaçıların» «Dövlət Xəzinədarlığına məxsus mülkiyyətin müəyyən kateqoriyaları üçün hərraclarda qiymət təklif etmək vasitəsilə kompensasiya əldə etmək hüququnu məhdudlaşdıran bütün qanunlar kredit hüququnun reallaşması imkanına birbaşa təsir göstərib». O, fikrini belə davam etdirdi ki, «qanunverici orqan tərəfindən müəyyən edilən hüquqi baza çərçivəsində bu hüquqdan istifadə imkanının olmaması göstərir ki, qeyri-real hüquqi institut yaradılıb. Müvafiq olaraq, o, qərara aldı ki, mövcud kompensasiya mexanizmi «uydurma kompensasiya vasitəsinə» çevrilib (yuxarıda 82-86-cı bəndlərə bax).

Sözügedən vaxtda ərizəçinin tələbinin qeydə alındığı rayondakı vəziyyətə gəldikdə, Krakov Regional Məhkəməsi, əlində olan sübutlar əsasında, müəyyən etdi ki (onun gəldiyi bu qənaətə Hökumət etiraz etmədi), 1998-ci ilədək səkkiz il ərzində hakimiyyət orqanları yalnız 22 hərrac təşkil etmişdilər və bütövlükdə kredit hüququna malik olan 300 nəfərdən yalnız 20-si özünün kredit hüququnu təmin edə bilmişdi (yuxarıda 97-ci və 169-cu bəndlərə bax).

Bundan başqa, artıq müəyyən edilmişdi ki, 8 yanvar 2003-cü ildə, Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı qüvvəyə mindikdən sonra

hakimiyyət orqanları həmin qərarın icrasına mane olmağa cəhd edərək, demək olar ki, dövlət mülkiyyət mülkiyyətinin satışı üzrə bütün hərracları dayandırdılar (yuxarıda 174-175-ci bəndlərə bax). Krakov Regional Məhkəməsi və daha sonra Ali Məhkəmə qərara aldılar ki, dövlətin davranışı konstitusiyaya zidd mülki hüquq pozuntusudur və kredit hüququnu reallaşdırmaq imkanı qeyri-real hesab edildi (yuxarıda 98, 102 və 110-cu bəndlərə bax).

181. Belə olan halda, habelə hərracda qiymət təklif etmə proseduruna xas olan riski nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, dövlətin özünün maneə yaradan hərəkəti və hərəkətsizliyi nəticəsində həmin prosedur Polşa qanunvericiliyinə əsasən ərizəçinin malik olduğu kompensasiya hüququnun həyata keçirilməsi üçün «səmərəli» və ya «qaneedici» vasitə sayıla bilməzdi. Barəsində şikayət etdiyi vəziyyətə görə ərizəçinin cavabdehlik daşdığını və ya onun təqsirkar əməlinin həmin vəziyyətə şərait yaratdığını söyləmək olmaz. Əksinə, əlində olan sübutlar əsasında Məhkəmənin müəyyən etdiyi kimi, onun mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna əngəl törədilməsi yalnız cavabdeh dövlətin ayağına yazıla bilər (yuxarıda 168-176-cı bəndlərə bax).

Belə olan halda daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükəndirilməməsi səbəbindən ərizənin qəbul edilməzliyi barədə Hökumətin argumenti (ərizənin qəbuledilənliyi barədə qərar çıxarılməzən Hökumətin bu etirazına baxılması sonraya saxlanılmışdı) rədd edilməlidir (*bax: Broniovski Polşaya qarşı, ərizənin qəbuledilənliyi haqqında yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 86-87*).

(iv) «Ədalətli tarazlıq» barədə nəticə

182. Məhkəmə razılaşır ki, bu işdəkinə bənzər vəziyyətlərdə, yəni bütövlükdə ölkəyə mühüm iqtisadi təsir göstərən geniş, lakin mübahisəli qanunvericilik sisteminin mövcud olduğu

situasiyalarda hakimiyyət orqanları təkcə ölkə daxilində mülkiyyət hüquqlarına hörmət edilməsini təmin etmək üzrə və ya mülkiyyət münasibətlərini tənzimləmək üzrə tədbirlərin seçilməsində deyil, həm də bu tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün münasib vaxtın seçilməsində geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olmalıdırlar. Belə tədbirlərin seçilməsi mülkiyyətin bazar dəyərindən aşağı qiymətlə alınmasını və ya restitusiyasını məhdudlaşdıran qərarları özündə ehtiva edə bilər. Beləliklə, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi heç də bütün hallarda tam kompensasiya hüququnu təmin etmir (*bax: Ceyms və başqalarının işi* üzrə yuxarıda adı çəkilən qərar, b. 54).

Mühüm əhəmiyyət kəsb edən hüquqların, eləcə də dövlətin iqtisadi və hüquqi sisteminin dəyişməsi prosesinin təsiri nəticəsində müxtəlif şəxslərin qazanclarının ilə itkilərinin tarazlaşdırılması xüsusilə çətin işdir. Belə hallarda, təbii olaraq, cavabdeh dövlətə geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verilməlidir.

Bununla belə, Məhkəmə təkrar etmək istədi ki, həmin sərbəstliyin həddləri nə qədər geniş olursa-olsun, qeyri-məhdud deyil və həmin sərbəstliyin dövlət tərəfindən həyata keçirilməsi, hətta ən mürəkkəb islahatlar şəraitində belə, Konvensiya standartlarına zidd olan nəticələrə səbəb olmamalıdır (yuxarıda 149-151-ci bəndlərə bax).

183. Məhkəmə razılaşır ki, ölkənin siyasi və iqtisadi sistemində radikal islahat, eləcə də ölkənin maliyyə vəziyyəti «Buq çayı iddiaçılarının» kompensasiya hüququnun ciddi şəkildə məhdudlaşdırılmasına haqq qazandıra bilər, lakin Polşa dövləti ərizəçinin, eləcə də minlərlə digər «Buq çayı iddiaçılarının» Polşa qanunvericiliyi əsasında malik olduqları hüququ bir çox illər ərzində davamı olaraq təmin etməməsinə haqq qazandırmaq üçün 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin şərtləri baxımından qaneedici səbəblər təqdim etmədi.

184. Konvensiyanın təməlini təşkil edən qanunun aliliyi prinsipi və 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində yer alan qanunilik prinsipi tələb edir ki, dövlətlər nəinki qəbul etdikləri qanunlara

hörmət etməli və onları müvafiq davranışın nəticələrinin öncədən görülməsinə imkan verən tərzdə və uzlaşdırılmış şəkildə tətbiq etməlidirlər, həm də bu vəzifədən irəli gələn digər bir vəzifəni yerinə yetirməli, yəni həmin qanunların həyata keçirilməsini təmin edən hüquqi və praktiki şəraiti yaratmalıdırlar (yuxarıda 147-ci bəndə bax). Bu işin kontekstində Polşanın hakimiyyət orqanları qanunun mətni ilə dövlətin əməli praktikası arasında, yəni ərizəçinin mülkiyyət hüququnun səmərəli həyata keçirilməsinə mane olan praktika arasında mövcud olan uyğunsuzluğu aradan qaldırmalı idilər. Yuxarıda qeyd edilən prinsiplər həmçinin tələb edir ki, Polşa dövləti «Buq çayı iddialarının» həll olunmasına dair qanunvericilik vədlərini vaxtında, lazımi qaydada və ardıcıl surətdə yerinə yetirsin. Bu, cəmiyyətin mühüm ümumi maraqlarına adi olan məsələ idi (yuxarıda 150-ci bəndə bax). Polşa Konstitusiya Məhkəməsinin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi (yuxarıda 82-ci bəndə bax), vətəndaşların dövlətə və onun qanunlarına qanuni inamının qorunub saxlanması zərurəti (bu, qanunun aliliyinə xas olan zərurətdir) funksional pozuntu yaradan müddəaların hakimiyyət orqanları tərəfindən hüquq sistemindən xaric edilməsini və qanuna zidd praktiki fəaliyyətlərin düzəldilməsini tələb edir.

185. Bu işdə, Polşa məhkəmələri tərəfindən müəyyən edildiyi kimi və cavabdeh dövlətin davranışının Məhkəmə tərəfindən təhlili sayəsində təsdiq edildiyi kimi, hakimiyyət orqanları ərizəçinin kredit hüququna ardıcıl məhdudiyyətlər qoymaqla və onun həmin hüququ həyata keçirməsini və ondan faydalanmasını mümkünəş edən praktikanı tətbiq etməklə həmin hüququ xəyali hüquqa çevirmiş və onun mahiyyətini məhv etmişdilər.

Bir çox illər ərzində davam edən, dəfələrlə baş verən yubatmalar və maneələr ucbatından ərizəçinin düşdüyü qeyri-müəyyən vəziyyətin özü (həmin vəziyyətə görə milli hakimiyyət orqanları cavabdeh idilər) 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsindən irəli gələn öhdəliyə, yəni mülkiyyətdən maneəsiz istifadəni təmin etmək öhdəliyinə, xüsusən məsələ ümumi maraqlara aid olduqda

vaxtında, lazımi qaydada və ardıcıl surətdə hərəkət etmək öhdəliyinə zidd idi (yuxarıda 152-ci bəndə bax).

186. Bundan başqa, ərizəçinin vəziyyətini belə bir fakt da mürəkkəbləşdirmişdi ki, praktiki olaraq həyata keçirilməsi xüsusilə mümkünsüz hala gətirilən element 2003-cü ilin dekabrında qəbul edilmiş qanunvericilik vasitəsilə hüquqi cəhətdən də ləğv olunmuşdu, belə ki, həmin qanunvericiliyə əsasən, ərizəçi indiyədək mövcud olan kompensasiya elementindən də məhrum olmuşdu. Üstəlik, bu qanunvericilik «Buq sayı iddiaçıların» öz aralarında da fərq qoyurdu, belə ki, heç vaxt kompensasiya almayan şəxslər, kompensasiya məbləğinə 50.000 zlotıya bərabər yuxarı hədd qoyulsa da, hər halda kompensasiya almalı idilər, halbuki ərizəçinin vəziyyətində olan iddiaçılar, yəni aşağı faizlə olsa belə kompensasiyanın bir hissəsini almış şəxslər əlavə məbləğ almalı deyildilər (yuxarıda 115, 118-119-cu bəndlərə bax).

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi (yuxarıda 134-cü və 182-ci bəndlərə bax), 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə əsasən, dövlət mülkiyyəti (o cümlədən qanunvericiliklə verilmiş hər hansı kompensasiya hüququnu) məcburi qaydada özgəninkiləşdirmək və qanunvericilik sxemləri əsasında kompensasiyanın dərəcələrini azaltmaq (hətta əhəmiyyətli dərəcədə azaltmaq) hüququna malikdir. Bu, xüsusən elə hallara aiddir ki, kompensasiya hüququ konkret mülkiyyətin öncə cavabdeh dövlətin tərəfindən mülkiyyətçidən alınması faktından irəli gəlmir, sadəcə olaraq dövlətin iştirakı olmadan baş vermiş mülkiyyətin müsadirəsinin və ya itirilməsinin nəticələrini yüngülləşdirmək məqsədi daşıyır. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin tələbi ondan ibarətdir ki, dövlət tərəfindən mülkiyyətçidən alınan mülkiyyətə görə kompensasiyanın məbləği onun dəyərinə «ağlabatan dərəcədə uyğun» olsun (yuxarıda 176-cı bəndə bax). Bu işdə «ağlabatan» kompensasiya səviyyəsinin nədən ibarət olduğu barədə mücərrəd şəkildə fikir söyləmək Məhkəmənin vəzifəsi deyil. Lakin Hökumət tərəfindən etiraf edildiyi kimi (yuxarıda 35-ci bəndə

bax), sözügedən Protokol Polşa barəsində qüvvəyə minənə qədər tətbiq edilə bilən qanunvericiliyə əsasən ərizəçinin ailəsinin sadəcə 2%-ini aldığını nəzərə alaraq, Məhkəmə hər hansı tutarlı bir səbəb görmür ki, nəyə görə bu cür cüzi məbləğ məhiyyət etibarı ilə ərizəçini ən azı digər «Buq çayı iddiaçıları» ilə bərabər əsaslarla ona çatası kompensasiyanın bir hissəsini almaq imkanından məhrum edə bilərdi.

d) Ümumi nəticələr

187. Yuxarıda qeyd edilən bütün amilləri, xüsusən «Buq çayı iddialarına» dair qanunvericilik sxeminin praktiki fəaliyyətinin uzun illər boyu ərizəçiyə göstərdiyi təsiri nəzərə alaraq, Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, bir fərd olaraq ərizəçi qeyri-mütənasib və həddən artıq ağır yükə məruz qalıb və buna hakimiyyət orqanları tərəfindən cəmiyyətin ümumi maraqlarının güdülməsi ilə haqq qazandırmaq olmaz.

Buna görə də, ərizəçinin işində 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin pozuntusu baş verib.

II. KONVENSIYANIN 46-cı VƏ 41-ci MADDƏLƏRİ

A. Konvensiyanın 46-cı maddəsi

188. Konvensiyanın 46-cı maddəsində deyilir:

«1. Razılığa gələn Yüksək Tərəflər, Məhkəmənin onların tərəf olduqları işlər üzrə qəti qərarını icra etməyi öhdələrinə götürürlər.

2. Məhkəmənin qəti qərarı onun icrasına nəzarəti həyata keçirən Nazirlər Komitəsinə göndərilir».

189. Məhkəmənin gəlidiyi nəticədən belə məlum olur ki, ərizəçinin 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi ilə təmin edilən

hüququnun pozulması Polşanın qanunvericiliyindəki və inzibati praktikasındakı çatışmazlıqların nəticəsində yaranan geniş miqyaslı problemdən irəli gəlir və həmin problem çoxlu sayda şəxslərə təsir edib və təsir edə bilər. Ərizəçinin «öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna» maneə yaradılması nə ayrıca bir təsadüfi hadisə nəticəsində baş vermişdi, nə də onun işində hadisələrin xüsusi dönüş almasının nəticəsi idi, əksinə, həmin maneə vətəndaşların məlum kateqoriyasına, yəni «Buq çayı iddiaçılarına» münasibətdə hakimiyyət orqanlarının inzibati və tənzimləyici hərəkətlərinin nəticəsi idi.

Bu problemin mövcudluğu və müntəzəm xarakter daşması artıq Polşanın məhkəmə orqanları tərəfindən etiraf edilmiş, bu qərarda ətraflı sitatlar gətirilən məhkəmə qərarları vasitəsilə təsdiq olunmuşdu. Belə ki, 19 dekabr 2002-ci ildə Konstitusiya Məhkəməsi «Buq çayı iddialarına» dair qanunvericilik sxemini «qəbul edilməsi mümkün olmayan müntəzəm qüsurlara» səbəb olan sxem kimi təsvir etmişdi (yuxarıda 85-ci bəndə bax, *in fine*). Məhkəmə bu qiymətə tərəfdar çıxaraq hesab edir ki, işin faktları Polşa hüquq sistemi daxilində qüsurun mövcud olduğunu aşkara çıxardı, həmin qüsurun nəticəsində fərdlərin bütöv bir kateqoriyası mülkiyyətlərindən maneəsiz istifadə hüququndan məhrum edilib və onların bu hüququ hələ də rədd edilir. O, həmçinin hesab edir ki, konkret olaraq ərizəçinin işində milli hüquq və praktikada müəyyən edilmiş çatışmazlıqlar bundan sonra bir çox əsaslı şikayət ərizələrinin verilməsinə səbəb ola bilər.

190. Konvensiya mexanizminin səmərəliliyini təmin etməyə yönələn tədbirlər paketinin tərkib hissəsi qismində Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi müvafiq dövlətin sisteminin köklü problemi haqqında mülahizələrə dair 12 may 2004-cü ildə qətnamə qəbul etdi (*DH Res. (2004)3*) və orada sistemin köklü problemlərini və zəruri icraedici tədbirləri müəyyən etmək məsələsində müvafiq dövlətə kömək etməkdə maraqlı olduğunu vurğuladıqdan sonra (preambulanın 7-ci bəndi) Məhkəməni buna dəvət etdi ki, «Konvensiyanın pozulduğu barədə qərarında

dövlətin sistemində köklü problemin, xüsusən çoxlu şikayət ərizələrinin verilməsinə səbəb ola biləcək problemin nədən ibarət olduğunu və həmin problemin mənbəyini müəyyən etsin, bununla da, münasib həll yolunu tapmaqda dövlətlərə, habelə qərarların icrasına nəzarət etməkdə Nazirlər Komitəsinə yardımçı olsun» (qətnamənin I bəndi). Həmin qətnaməyə Məhkəmənin iş yükünün artması kontekstində, xüsusən mövcud strukturun və sistemin analoji problemləri ucbatından bir sıra işlərin qaldırılmasının nəticəsi kimi baxmaq lazımdır.

191. Elə həmin kontekstdə Məhkəmə diqqəti daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin təkmilləşdirilməsi haqqında Nazirlər Komitəsinin 12 may 2004-cü il tarixli Təvsiyəsinə (*Rec.* (2004)6) cəlb etmək istərdi; həmin Təvsiyədə vurğulanır ki, Konvensiyanın 13-cü maddəsində nəzərdə tutulan öhdəlikdən, yəni əsaslı iddiaya malik olan fərdi milli hakimiyyət orqanları qarşısında səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri ilə təmin etmək öhdəliyindən əlavə, dövlətlər həm də aşkar edilmiş pozuntuların kökündə duran problemləri həll etməkdən ibarət ümumi öhdəlik daşıyırlar. Milli səviyyədə, xüsusən analoji şikayətlərin təkrarlandığı işlərdə hüquqi müdafiə vasitələrinin təkmilləşdirilməsinin Məhkəmənin iş yükünün azalmasına kömək etməli olduğunu nəzərə alaraq, Nazirlər Komitəsi Razılığa Gələn Dövlətlərə təvsiyə edir ki, dövlətin hüquq və ya praktikasındakı struktur qüsurlarını və ya ümumi qüsurları qeyd edən Məhkəmə qərarlarından sonra bu məsələsini araşdırsınlar və «analoji şikayətlərin təkrarlandığı işlərin Məhkəməyə təqdim edilməsinin qarşısını almaq üçün zərurət olduqda səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrini bərqərar etsinlər».

192. Ərizəçinin Konvensiyanın 41-ci maddəsi üzrə əvəzin ədalətli ödənilməsi barədə konkret tələblərini araşdırmazdan əvvəl Məhkəmə bu işin hallarını, habelə özünün presedent hüququnun təkamülünü nəzərə alaraq, cavabdeh dövlətin Konvensiyanın 46-cı maddəsindən hansı nəticələri çıxara biləcəyinə nəzər salmaq niyyətindədir. O, xatırladır ki, Razılığa

gələn Tərəflər 46-cı maddənin vasitəsilə Məhkəmənin qəti qərarlarını icra etməyi öhdələrinə götürüblər, həmin qərarların icrasına Nazirlər Komitəsi nəzarət edir. Buradan belə nəticə çıxır ki, Məhkəmənin pozuntunu müəyyən edən qərarı cavabdeh dövlətin üzərinə belə bir hüquqi öhdəlik qoyur ki, təkcə müvafiq şəxslərə əvəzin ədalətli ödənişi qismində məbləğlər təyin etməsin, həm də Məhkəmənin müəyyən etdiyi pozuntuya son qoymaq üçün Nazirlər Komitəsinin nəzarəti altında özünün daxili hüquq sistemində ümumi və (və ya) lazımi hallarda konkret tədbirləri müəyyən etsin və pozuntunun nəticələrini aradan qaldırmaq üçün mümkün vasitələri seçsin. Nazirlər Komitəsinin müşahidəsi altında olmaq şərti ilə, cavabdeh dövlət Konvensiyanın 46-cı maddəsi üzrə hüquqi öhdəliyini yerinə yetirmək üçün vasitələri seçməkdə sərbəstdir, bu şərtlə ki, həmin vasitələr Məhkəmənin qərarında qeyd edilən nəticələrə uyğun olsun (*bax: Skotsari və Ciunta İtaliyaya qarşı* [GC], ərizələr № 39221/98 və 41963/98, b. 249, AİHM 2000-VIII).

193. Məhkəmə artıq qeyd edib ki, bu işdə onun aşkar etdiyi pozuntu çoxlu sayda insanın vəziyyətinə təsir göstərən pozuntudur. «Buq çayı iddialarını» həll etmək üçün seçilmiş mexanizmin 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə uyğun şəkildə tətbiq edilməməsi 80.000-ə yaxın insana təsir göstərüb (yuxarıda 33-34-cü bəndlərə bax). Üstəlik, «Buq çayı iddiaçıları» tərəfindən təqdim edilmiş 167 ərizə Məhkəmədə həllini gözləyir. Bu, təkcə hazırkı vəziyyətə və ya əvvəllər mövcud olmuş vəziyyətə görə dövlətin Konvensiya üzrə məsuliyyətini ağırlaşdıran amil deyil, həm də Konvensiya mexanizminin gələcək səmərəliliyinə qarşı təhlükə təşkil edən haldır.

Prinsipcə bunu müəyyən etmək Məhkəmənin vəzifəsi deyil ki, cavabdeh dövlətin öz öhdəliklərinə riayət etməsi üçün mövcud sistemdə müəyyən edilmiş situasiyanı düzəltmək məqsədilə hansı tədbirləri görməsi məqsədəuyğun ola bilər, bununla belə, Məhkəmə qeyd etmək istədi ki, bu qərarın icra edilməsi üçün, şübhəsiz ki, milli səviyyədə ümumi tədbirlərin görülməsi tələb

olunur və nəzərə almaq lazımdır ki, həmin tədbirlər bir çox insanlara təsir göstərəcəkdir. Hər şeydən əvvəl, qəbul edilən tədbirlər, Konvensiya sisteminin eyni səbəbdən irəli gələn çoxlu sayda şikayət ərizələri ilə yüklənməməsi üçün, dövlətdaxili sistemdə mövcud olan və Məhkəmənin müəyyən etdiyi pozuntunun kökündə duran qüsurları düzəldə bilən tədbirlər olmalıdır. Buna görə də, həmin tədbirlər hazırkı ərizəçiyə münasibətdə bu qərarda müəyyən edilmiş Konvensiyanın pozuntusunun düzəldilməsi üçün səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrini təklif edən elə bir sxemi özündə ehtiva etməlidir ki, aidiyyəti olan digər şəxslər də nəzərə alınsın. Bu kontekstdə Məhkəmənin işi milli səviyyədə insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində müəyyən edilmiş qüsurların mümkün qədər tez və səmərəli düzəldilməsinə yardımçı olmaqdır. Həmin qüsurlar müəyyən edildikdən sonra Nazirlər Komitəsinin nəzarəti altında milli hakimiyyət orqanları Konvensiyanın yardımçı xarakterinə uyğun olaraq qüsurların düzəldilməsi üçün tədbirlər görməlidirlər ki (lazımi hallarda retroaktiv qaydada), Məhkəmə özünün çıxardığı qərarı oxşar işlər silsiləsində təkrarlamaq məcburiyyətində qalmasın olsun (*bax: Bottatsi İtaliyaya qarşı* [GC], ərizə № 34884/97, b. 22, AİHM 1999-V; *Di Mauro İtaliyaya qarşı* [GC], ərizə № 34256/96, b. 23, AİHM 1999-V; və Nazirlər Komitəsinin 25 oktyabr 2000-ci il tarixli aralıq qətnaməsi (*DH(2000)135*) – «İtaliyada məhkəmə proseslərinin həddən artıq uzanması: ümumi tədbirlər»; həmçinin *bax: Brusko İtaliyaya qarşı* (ərizənin qəbuledilənliyi barədə qərar), ərizə № 69789/01, AİHM 2001-IX; və *Ciakometti və başqaları İtaliyaya qarşı* (ərizənin qəbuledilənliyi barədə qərar), ərizə № 34939/97, AİHM 2001-XII).

194. 46-cı maddə üzrə öhdəliklərini yerinə yetirməkdə cavabdeh dövlətə kömək etmək məqsədilə Məhkəmə bu işdə müəyyən edilmiş sistemdəki qüsurdan irəli gələn situasiyaya son qoymaq üçün Polşa dövləti tərəfindən görülməli olan tədbir növünü göstərməyə çalışmışdır. Məhkəmə Dekabr 2003-cü il tarixli

Qanunu (yuxarıda 114-120-ci bəndlərə bax) yetərli tədbir hesab etməyin mümkünlüyünü qiymətləndirmək iqtidarında deyil, çünki onun yerinə yetirilməsi ilə bağlı hələlik heç bir praktika mövcud deyil. İstənilən halda, bu Qanun cənab Broniovski kimi qismən kompensasiya almış şəxsləri əhatə etmir (həmin kompensasiyanın məbləğindən asılı olmayaraq). Buna görə də, aydındır ki, həmin Qanun «Buq çayı iddiaçıların» bu qrupuna münasibətdə bu qərarda müəyyən edilən və həmin qrupa mənfi təsir göstərən sistemdəki situasiyaya son qoya bilən tədbir sayıla bilməz.

Bununla belə, görülməli olan ümumi tədbirlərə gəldikdə, Məhkəmə hesab edir ki, cavabdeh dövlət ilk növbədə ya ərizəçiyə münasibətdə bu işdə müəyyən edilən və çoxlu sayda insanların hüququna təsir göstərən, Konvensiyanı pozan situasiyanın doğurduğu maneəni aradan qaldırmalı, ya da bunun əvəzində ekvivalent hüquqi müdafiə vasitəsini təmin etməlidir. Birinci seçimə gəldikdə, cavabdeh dövlət, 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində təsbit olunmuş mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi prinsiplərinə uyğun olaraq və kompensasiya prinsiplərinə xüsusi diqqət yetirməklə, müvafiq hüquqi və inzibati tədbirlər vasitəsilə «Buq çayı iddiaçıların» sözügedən hüquqlarının səmərəli surətdə və vaxtında həyata keçirilməsini təmin etməlidir (yuxarıda 147-151, 176 və 186-cı bəndlərə bax).

B. Konvensiyanın 41-ci maddəsi

195. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

«Əgər Məhkəmə Konvensiya və onun Protokollarının pozulduğunu, lakin Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini təyin edir».

1. Bu işdə ziyana görə tələb edilən məbləğlər

196. Ərizəçi mülkiyyətin hüququnu itirməsinin kompensasiya olunması üçün maddi ziyan başlığı altında 990.000 Polşa zlotısı tələb etdi. Onun hesablamalarına görə, bu məbləğ Lvovda tərk edilən və əvəzi ödənilməyən mülkiyyətin dəyərinə uyğundur. Bundan başqa, o, mənfəətin itirilməsinə görə 1.548.000 zlotı tələb etdi, belə ki, nə o, nə də onun sələfləri 50 illik müddət ərzində öz mülkiyyətlərindən hər hansı mənfəət əldə etmək imkanından məhrum olmuşdular.

Ərizəçi daha sonra Məhkəmədən xahiş etdi ki, öz mülkiyyət hüququndan davamlı olaraq istifadə edə bilməməsindən irəli gələn qeyri-müəyyənlik, stress və məyusluq ucbatından məruz qaldığı mənəvi ziyana görə ona 12.000 avro təyin etsin.

Məhkəmənin hüquqi yardım sxemi əsasında Məhkəmə qarşısında iki vəkillə təmsil olunmuş ərizəçi məhkəmə xərclərinin ödənilməsi qismində 125.000 zlotı tələb etdi.

197. Ümumi qaydada əvəzin ədalətli ödənilməsi məsələsini həll etmək üçün müraciət edilən Hökumət belə hesab etdi ki, bu tələblər həddən artıq yüksəkdir. O, məhkəmə xərclərinə görə ərizəçinin tələbinə istinadən vurğuladı ki, ərizəçinin vəkilləri onun işi üzrə yerinə yetirdikləri işə görə həddən artıq yüksək məbləğ tələb ediblər. Məsələn, ərizəçinin təmsilçilərindən biri 1 saatlıq işə görə 1.000 zlotıya, yəni 250 avroya bərabər olan müstəsna dərəcədə yüksək haqq tələb edib, Polşadakı vəziyyəti nəzərə alsaq, bu məbləğ qəbul edilməzdir.

2. Məhkəmənin çıxardığı nəticə

a) Maddi və mənəvi ziyan

198. Bu işin hallarını nəzərə alaraq Məhkəmə hesab edir ki, maddi və mənəvi ziyana görə kompensasiya məsələsi həll olunmaq üçün hələ hazır deyil. Müvafiq olaraq, bu məsələ təxirə

salınmalı və bunun üçün, cavabdeh Hökumətlə ərizəçi arasında əldə oluna biləcək hər hansı razılaşma və bu qərarın icrası zamanı cavabdeh Hökumət tərəfindən görülməli olan hər hansı konkret və ya ümumi tədbirlər nəzərə alınmaqla, əlavə prosedur təyin edilməlidir (Məhkəmə Reqlamentinin 75-ci Qaydası). Məhkəmə əqlabatan müddətdə görülməli olan müvafiq ümumi tədbirlərin həyata keçirilməsini gözləyərək, eyni ümumi səbəbdən irəli gələn şikayət ərizələrinə baxılmasını təxirə salır.

b) Məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər

199. Ərizəçinin Məhkəmədəki icraatda çəkdiyi məhkəmə xərclərinə və digər məsrəflərə gəldikdə, Məhkəmə qiymətləndirməni ədalət prinsipi əsasında həyata keçirərək, ona 12.000 avro təyin edir (həmin məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi məbləği ilə birlikdə), bu məbləğdən Məhkəmənin hüquqi yardım sxemi əsasında alınmış 2.409 avro çıxılmalı və qalan məbləğ ödəniş tarixində qüvvədə olan məzənnə üzrə Polşa zlotısına çevrilməlidir.

c) İcranın gecikdirilməsinə görə faiz

200. Məhkəmə məqsədəuyğun hesab edir ki, icranın gecikdirilməsinə görə faiz Avropa Mərkəzi Bankındakı borc dərəcəsinin yuxarı həddinə əsaslanmalıdır və onun üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ:

1. Hökumətin ilkin etirazını *rədd edir*;
2. Qərara alır ki, *Konvensiyanın 1 saylı Protokolunun 1-ci maddəsi pozulub*;
3. *Qərara alır ki*, yuxarıda qeyd edilən pozuntu daxili qanunvericilik və praktikadakı qüsurlarla əlaqədar olaraq mövcud

sistemdən irəli gələn, «Buq çayı iddiaçıları» tərəfindən «kredit hüququnun» həyata keçirilməsi üçün səmərəli mexanizmin bərqərar edilməməsi ucbatından yaranan problemdir;

4. *Qərara alır ki*, cavabdeh dövlət müvafiq hüquqi tədbirlər və inzibati praktika vasitəsilə qalan «Buq çayı iddiaçılarına» münasibətdə sözügedən mülkiyyət hüququnun həyata keçirilməsini təmin etməli və ya 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində təsbit olunmuş mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsi prinsiplərinə uyğun olaraq, onlar üçün ekvivalent hüquqi müdafiə vasitəsini təmin etməlidir;

5. *Qərara alır ki*, bu işdə müəyyən edilmiş pozuntudan irəli gələn maddi və mənəvi ziyana görə ərizəçiyə maliyyə ödənişi ilə bağlı 41-ci maddənin tətbiqi məsələsi hələ qərar çıxarılması üçün hazır deyil, buna görə də, müvafiq olaraq:

a) adı çəkilən məsələnin həllini bütünlüklə *təxirə salır*;

b) Hökuməti və ərizəçini bu qərar barədə məlumat verildikdən sonra altı ay ərzində bu məsələyə dair yazılı izahatlarını təqdim etməyə və xüsusən, əldə etdikləri hər hansı razılaşma barədə Məhkəməyə məlumat verməyə *dəvət edir*;

c) əlavə prosedur keçirmək hüququnu *özündə saxlayır* və ehtiyac olduqda həmin proseduru təyin etmək səlahiyyətini Məhkəmənin Sədrinə *verir*;

6. *Qərara alır ki*:

a) cavabdeh dövlət Məhkəmədəki icraatın hazırkı mərhələsinədək ərizəçinin çəkdiyi məhkəmə xərclərinə və digər məsrəflərə görə üç ay ərzində ərizəçiyə 12.000 (on iki min) avro, üstəgəl həmin məbləğdən tutula bilən hər hansı əlavə dəyər vergisi məbləğini ödəməlidir; Avropa Şurasından hüquqi yardım qismində alınmış 2.409 (iki min dörd yüz doqquz) avro həmin məbləğdən çıxılmalı, qalan məbləğ ödəniş tarixində qüvvədə olan məzənnə üzrə cavabdeh dövlətin milli valyutasına çevrilməlidir

b) yuxarıda qeyd edilən üç aylıq müddət bitdikdən sonra öhdəlik icra edilənə qədər yuxarıda göstərilən məbləğlərdən əlavə öhdəliyin icrası müddətində Avropa Mərkəzi Bankındakı borc

dərəcəsinin yuxarı həddinə bərabər olan faiz dərəcəsi üstəgəl üç faiz ödənilməlidir.

İngilis və fransız dillərində qəbul edilmiş və 22 iyun 2004-cü ildə Strasburqda İnsan Hüquqları Sarayında açıq dinləmədə elan edilmişdir.

Luzius Vildhaber (*Luzius Wildhaber*)
Sədr

Pol Mahoney (*Paul Mahoney*)
Katib

Konvensiyanın 45-ci maddəsinin 2-ci bəndinə və Məhkəmə Reqlamentinin 74-cü Qaydasının 2-ci bəndinə uyğun olaraq, bu qərara cənab Zupançiçin qərarla üst-üstə düşən rəyi əlavə olunur.

L. V. (*L. W.*)
P. C. M. (*P. J. M.*)

HAKİM ZUPANÇIÇIN QƏRARLA ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN RƏYİ

Mənim qərarla üst-üstə düşən rəyim qərarın 190-194-cü bəndlərinə və qərarın nəticə hissəsinin 3-cü və 4-cü bəndlərinə aiddir.

190-cı bənddə biz Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin 12 may 2004-cü il tarixli qətnaməsinə istinad etdik (*DH Res. (2004)3*); həmin bənddə deyilirdi ki, Hökumət «sistemin köklü problemlərini və zəruri icraedici tədbirləri müəyyən etmək məsələsində müvafiq dövlətə kömək etməkdə maraqlı olduğunu vurğuladıqdan sonra, ... Məhkəməni buna dəvət etdi ki, “Konvensiyanın pozulduğu barədə qərarında dövlətin sistemində köklü problemin, xüsusən çoxlu şikayət ərizələrinin verilməsinə

səbəb ola biləcək problemin nədən ibarət olduğunu və həmin problemin mənbəyini müəyyən etsin, bununla da, münasib həll yolunu tapmaqda dövlətlərə, habelə qərarların icrasına nəzarət etməkdə Nazirlər Komitəsinə yardımçı olsun”».

Məhkəmə Nazirlər Komitəsinin qətnaməsinin bu hissəsindən ona görə istifadə edir ki, sonradan 192-ci bənddə deyilənləri əsaslandırın, o, Skotsari və Ciunta İtaliyaya qarşı məhkəmə işində (ərizələr № 39221/98 və 41963/98, b. 249, AİHM, 2000-VIII) başlanmış prosesi bir növ davam etdirir.

Skotsari və Ciuntanın işində Məhkəmə öncə 41-ci maddənin müddəalarını o məqsədlə 46-cı maddə ilə birlikdə tətbiq etdi ki, birlikdə götürüldükdə, onlar ilk növbədə pozuntuya səbəb olan və özü faktiki olaraq iş üzrə müəyyən edilmiş pozuntu təşkil edən vəziyyəti aradan qaldırmağı (ilkin hüquqi vəziyyəti bərpa etməyi) dövlətdən tələb edirlər.

46-cı maddə Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən tələb edir ki, Məhkəmənin qəti qərarını icra etməyi öhdələrinə götürsünlər, 41-ci maddə isə Razılığa gələn Yüksək Tərəfin müvafiq daxili hüququnda pozuntunun əvəzinin yalnız qismən aradan qaldırılmasına imkan verən vəziyyətləri nəzərdə tutur. Skotsari və Ciuntanın işində bizim tutduğumuz mövqeyin əsasını təşkil etmiş 41-ci maddənin mətnində nəzərdə tutulur ki, Razılığa gələn Dövlətin təqsiri ucbatından zərər çəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsi törəmə və əlavə tədbir qismində, yəni sözügedən Razılığa gələn Yüksək Tərəfin müvafiq daxili hüququnda əvəzin tam ödənilməsi (ilkin hüquqi vəziyyətin bərpası) nəzərdə tutulmadıqda təyin edilir.

Konvensiyanı hazırlayanlar kifayət qədər müəmmalı və çaşdırıcı olan bu ifadənin mənşəyini açıqlamışlar. O, müharibədən qabaqkı İsveçrə-Almaniya arbitraj sazişindən götürülmüşdür. O, sadəcə Məhkəmənin qərarlarının məcburi xarakterinə dair siyasi kompromis qismində istifadə edilmişdir, onun namünasib dili bundan irəli gəlir.

Lakin Skotsari və Ciuntanın işində biz qəti qərara aldığımız ki, yuxarıda qeyd edilən ifadəni onun məntiqi mənası baxımından şərh edək, yəni o mənada ki, maddi ziyana görə əvəzin ədalətli ödənilməsi yeganə hüquqi müdafiə vasitəsi olmaya bilər. Biz aşağıda görəcəyik ki, elə vəziyyətlər olur ki, sadəcə əvəzin ədalətli ödənilməsi kifayət qədər absurd nəticələrə gətirib çıxarır. Bu, ciddi hüquqi məntiqdən irəli gəlir, həmin məntiqə görə, hüquq və hüquqi müdafiə vasitəsi bir-birindən qarşılıqlı surətdə asılı olmalıdır. 41-ci və 46-cı maddələrin mətnləri arasındakı qarşılıqlı əlaqə məntiqi baxımından onu bildirir ki, Razılığa gələn Yüksək Tərəfin daxili hüququnda barəsində pozuntu müəyyən edilmiş ərizəçiyə hüquqi müdafiə vasitəsi təklif edilməli, üstəlik, həmin vasitəni Məhkəmə özünün qəti qərarında qeyd etməli, bununla da Razılığa gələn Yüksək Tərəf onun icrasını öhdəsinə götürməlidir.

Başqa sözlə, Skotsari və Ciuntanın işində biz məntiqi cəhətdən qaçılmaz olan belə bir nəticəyə gəldik ki, ilkin hüquqi vəziyyətin bərpası Məhkəmə tərəfindən elə vəziyyətlərdə tələb oluna bilər ki, Konvensiyaya riayət edilməməsi (Skotsari və Ciuntanın işi ailə hüququna aid iş idi) gələcəkdə də davam etsin. Hətta pulun həmin ziyanı yoluna qoya biləcəyini fərz etsək, Məhkəmənin qəti qərarından öncə ziyana görə tam və ya qismən kompensasiya ödənilməsi yalnız pozuntu barədə Məhkəmənin qəti nəticə çıxardığı anadək olan dövrü əhatə edə bilər. Belə vəziyyət son dövrdə baxılmış Assanidze Gürcüstana qarşı məhkəmə işində (08.04.2004) mövcud idi, həmin işdə ərizəçinin qanunsuz olaraq həbsdə saxlanması davam edirdi. Məhkəmə həmin işdə qərarın nəticə hissəsində ilk növbədə ərizəçinin dərhal azad edilməsini birmənalı şəkildə tələb etmişdi. Bu, həmçinin Skotsarinin işindəki doktrinadan irəli gəlir. Bu, prinsiplial doktrinadır və Məhkəmənin iş yükünün sürətlə artmasını nizama salmağın pragmatik aspekti ilə onun heç bir əlaqəsi yoxdur.

Bir daha təkrar edirəm, əgər Məhkəmə «zərər çəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini» təyin edərsə, sonra isə status-kvonun davam etməsinə susmaqla razılıq verirsə və pozuntuya yol vermiş

dövlət 41-ci maddənin mətninin əvvəlki şərhinə əsasən məsələnin mühüm aspektlərini həll etmək öhdəliyini daşımırsa, bu, absurd olardı.

Lakin Broniovskinin işindəki situasiya Skotsari və Ciuntanın, eləcə də Assanidzenin işlərindəki situasiya ilə oxşar olsa da eyni deyil. Bu iki işdə Məhkəmənin aydın qərarı olmasaydı, ərizəçi öz insan hüquqlarının pozulmasından əziyyət çəkməkdə davam edəcəkdi. Digər tərəfdən, Broniovskinin işində ərizəçinin hüququ həqiqətən bərpa olunacaq və ona kompensasiya veriləcək, lakin minlərlə başqaları buna nail ola bilməyəcəkdi. Başqa sözlə, cənab Broniovskiye ziyana görə əvəzin ədalətli ödənilməsi əslində Polşanın minlərlə başqa vətəndaşlarının müharibədən sonrakı bütün dövr ərzində məruz qaldıqları çətinliklərin həllinə heç nə verməyəcəkdi. Məhkəmənin pozuntunu müəyyən etməsinə baxmayaraq, onlar həmin vəziyyətdə qalmaqda davam edəcəkdilər. Buna görə də, əsas məsələ təkcə konkret ərizəçinin deyil, minlərlə başqa subyektlərin insan hüquqlarının davamlı olaraq pozulması məsələsidir. Buna görə də, xüsusən belə vəziyyətdə «sistemə xas olan bu situasiyanı» həll etməyi dövlətdən tələb etmək üçün Məhkəmənin əsası var. Mən tam səmimiyyətlə və birmənalı şəkildə Məhkəmənin qərarının bu prinsipial mahiyyətini dəstəkləyirəm.

Mənim razılaşmadığım məsələ qərarın əsaslandırılmasında birmənalılığın və qətiyyətin olmamasıdır. Mən düşünürəm ki, bu Məhkəmənin öz prinsipial məntiqini qanuniləşdirməsi üçün Konvensiyanın özündən savayı hər hansı əlavə hüquqi əsas ehtiyacı var (xüsusən o, həmin hüquqi əsas əslində tamamilə fərqli pragmatik məqsəd daşıyan Nazirlər Komitəsinin qərarında axtarırsa). Nazirlər Komitəsi «sistemin köklü problemlərini» qeyd edir, adətən çoxsaylı işlərin əsassız gecikdirilməsi problemi ilə üzləşən İtaliya məhz belə vəziyyətdədir, orada işlər vaxtında həll olunmur və ədalət mühakiməsinə müraciət imkanı, işlərin daim gecikdirilməsi ucbatından, müntəzəm olaraq rədd edilmiş olur. Mən 190-cı bəndin sonuncu cümləsi ilə sadəcə olaraq razı

deyiləm, həmin bənddə çoxluq bildirir ki, *«həmin qətnaməyə Məhkəmənin iş yükünün artması kontekstində, xüsusən mövcud strukturun və sistemin analoji problemləri ucbatından bir sıra işlərin qaldırılmasının nəticəsi kimi baxmaq lazımdır»*.

193-cü bəndin birinci abzasında *«Konvensiya mexanizminin gələcək səmərəliliyinə qarşı təhlükə»* barədə qeydin Məhkəmənin tutduğu həmin prinsipial mövqeyə heç bir aidiyyəti yoxdur. Bir daha qeyd edim ki, 193-cü bəndin ikinci abzasının ortasında biz bildiririk ki, *«qəbul edilən tədbirlər, Konvensiya sisteminin eyni səbəbdən irəli gələn çoxlu sayda şikayət ərizələri ilə yüklənməməsi üçün, dövlətdaxili sistemdə mövcud olan və Məhkəmənin müəyyən etdiyi pozuntunun kökündə duran qüsuru düzəldə bilən tədbirlər olmalıdır»*. Skotsari və Ciuntanın işində başlanan və Assanidzenin işində davam etdirilən məntiqin əsil səbəbinin Məhkəmənin iş yükünə heç bir aidiyyəti yoxdur.

Lakin ədalət mühakiməsinə onun hər cür aidiyyəti vardır.